

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA I

OBSAH

<i>Miloslav Doležal, Dragutin Pelikán:</i> Socialistické společenství členských zemí RVHP a hlavní etapy jeho vývoje	3
<i>Milan Bakeš:</i> Právní aspekty devizových vztahů členských států RVHP	35
<i>Karel Knap, Milena Optlová:</i> Právní problémy socialistické mezinárodní ekonomické integrace v oblasti průmyslových práv	51

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Милослав Долежал, Драгутин Пеликан:</i> Социалистическое содружество стран членов СЭВ и главные этапы его развития	3
<i>Милан Бакеш:</i> Правовые аспекты девизных отношений государств-членов СЭВа	35
<i>Карел Кнап, Милена Оплтова:</i> Правовые проблемы социалистической международной экономической интеграции в области промышленных прав	51

Socialistické společenství členských zemí RVHP a hlavní etapy jeho vývoje

MILOSLAV DOLEŽAL, DRAGUTIN PELIKÁN

Velkou socialistickou říjnovou revolucí vstoupila společnost do epochy světové socialistické revoluce, jejímž vyvrcholením bude nastolení komunismu na celém světě — jednotné kooperace svobodných pracovníků beztrždní společnosti, prosté nakonec i národních rozdílů, založené na vysoce produktivním celosvětovém integrovaném hospodářství a společné vyspělé kultuře.¹⁾

Nerovnoměrný vývoj kapitalismu a složitý komplex dalších historických komponentů způsobily, že tento proces byl zahájen v zemích relativně málo vyspělých a že jeho dovršení si vyžádá celé historické epochy, vyznačující se postupným a mnohotvárným charakterem přechodu jednotlivých zemí k socialismu a ke komunismu.

Neschopnost kapitalismu vyřešit antagonistické protiklady národnostní otázky — rozpor tendence k národní svébytnosti a tendence ke spolupráci a splývání národů — a dále skutečnost, že řadu národů zastihla socialistická revoluce v raném stadiu jejich seberealizace nebo i teprve ve stadiu formování v moderní národ, učinila jedním z nejpřednějších úkolů socialismu zajištění práva národů na sebeurčení a na plný rozkvět jejich národní svébytnosti.

V těchto podmínkách ztratila praktický smysl původní marxistická koncepce jednotné socialistické výstavby na celém světě respektive v rámci unitárního socialistického státu.

Historická praxe prokázala, že maximální mobilizace politické, ekonomické a kulturní aktivity mas je naopak uskutečnitelná v rámci suverénních národních států, případně jejich socialistických federativních svazů, ustavených v hranicích tradičních ekonomicko-kulturních a státních celků. V nich je možno aplikovat obecné zákonitosti socialistické výstavby ve formách a tempech, odpovídajících diferencovaným zvláštnostem, potřebám a možnostem jednotlivých zemí i měnícím se mezinárodním i jiným historickým podmínkám, a to na základě hmotné a kulturní, třídní i národní zainteresovanosti pracujících.

¹⁾ Srov. V. I. Lenin: Původní náčrt tezí o národnostní a koloniální otázce. Spisy sv. 31, str. 142, SNPL 1955.

Tato metoda rozvíjení socialismu nejen nevylučuje, ale přímo jako imanentní součást obsahuje bratrskou spolupráci socialistických států. Vzájemné respektování nezávislosti, svrchovanosti a rovnosti je zdrojem důvěry mezi národy, na jejímž základě dochází ke stále hlubšímu a efektivnějšímu sjednocování úsilí proletariátu a jím vedených ostatních pracujících různých národů, ke koordinaci národních zájmů jednotlivých socialistických států, k vzájemné pomoci mezi nimi i k podřizování dílčích zájmů celkovým potřebám a perspektivám socialismu. Bez této jednoty nebylo možno paralyzovat válečné a restaurační snahy imperialismu, dosahovat dnešních úspěchů socialistické a komunistické výstavby ani účinně pomáhat proletářskému a národně demokratickému hnutí ostatních zemí.²⁾

Nutnost, aby se socialistické země těsně semkly v jednotné soustavě, je podmíněna objektivními zákony hospodářského a politického rozvoje. Jejich jednotu se opírá o hospodářskou základnu stejného typu — společenské vlastnictví výrobních prostředků, o státní zřízení stejného typu — vládu lidu v čele s dělnickou třídou, o jednotnou ideologii — marxismus-leninismus. Jednotu vyžadují potřeby všestranné ochrany integrity socialistických států.³⁾ Kromě toho zde působí i další faktory objektivního rázu, jako například teritoriální kompaktnost aj.

Socialistický internacionalismus je vyspělejší, relativně samostatnou formou a součástí proletářského internacionalismu, mající svůj počátek ve vzájemných vztazích národů Sovětského svazu. Do vyšší vývojové etapy vstoupil socialistický internacionalismus po druhé světové válce, kdy v řadě zemí Evropy a Asie vznikly pod hegemonií proletariátu lidově demokratické režimy, které v různých tempech během let 1945—48 přerostly v diktaturu proletariátu a přistoupily k výstavbě socialismu.

Páteří socialistického internacionalismu je spolupráce komunistických a dělnických stran zemí mezinárodní socialistické soustavy v čele s nejkoušenějším předvojem světového revolučního dělnického hnutí — Komunistickou stranou Sovětského svazu. Jejich ideová a akční jednotu na základě společné vypracované a rozvíjené politické linie je nepostradatelným předpokladem a zárukou úspěchů celého socialistického společenství i každé jednotlivé socialistické země. Případy nedodržování dohodnuté politické platformy, izolacionismu, nacionalismu a přechodu na revisionistické pozice pravicové či levicové naproti tomu hluboce poškozují zájmy socialistického tábora, narušují potřebnou spolupráci a vážně ohrožují samu existenci socialistického zřízení v příslušných státech.

Hlavní úloha v procesu realizace socialistického internacionalismu připadla a dodnes náleží Sovětskému svazu jakožto první, největší a nejvyspělejší zemi socialismu, disponující stále rostoucím vnitřním potencionálem a obrovskou mezinárodní autoritou. Svým vítězstvím nad fašistickým Ně-

²⁾ Srovnej Deklaraci porady komunistických a dělnických stran z listopadu 1957 a Prohlášení porady komunistických a dělnických stran z listopadu 1960.

³⁾ Základní principy mezinárodní socialistické dělby práce. Rada vzájemné hospodářské pomoci, Svoboda, Praha 1973, str. 253.

meckem a rozhodujícím příspěvkem k porážce fašistického Japonska, jakož i následující poválečnou pomocí vytvořil SSSR výhodné podmínky pro vznik lidově demokratických režimů a pro jejich vývoj k socialismu a tím i pro rozvinutí bratrské spolupráce s nimi v následujících letech.

*

Všeobecným právním výrazem cílů, obsahu, podmínek a metod této pomoci a spolupráce byly nejprve dvoustranné mezinárodní smlouvy mezi SSSR a těmito zeměmi. Část z nich ještě vycházela ze spojeneckých svazků v boji proti hitlerovskému fašismu, většina byla uzavřena v samém počátku formování lidově demokratických režimů. Smluvní strany se zavazovaly k přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci při ochraně své samostatnosti a nezávislosti a při řešení ostatních politických, ekonomických, kulturních aj. otázek. Mezinárodní orientace na Sovětský svaz stala se tak pro tyto země dominujícím faktorem, který stimuloval jejich revoluční vývoj, napomáhal mu a chránil jej před vměšováním imperialismu. V souvislosti s dovršením mocensko-politických přeměn v lidových demokraciích převládly ve vztazích mezi nimi a SSSR kolem roku 1948 prvky socialistického internacionalismu, které jsou od té doby trvalou základnou jejich bratrské spolupráce.⁴⁾

Systém dvoustranných dohod mezi SSSR a lidovědemokratickými státy doplňovaly dvoustranné dohody mezi nimi navzájem. Tyto dohody byly především manifestací narůstajících socialistických bratrských vztahů zemí, mezi nimiž za starých režimů panovaly hluboké rozpory.

Hospodářské postavení těchto států (s výjimkou Československa) poskytovalo v té době jen velmi omezené možnosti k rozvinutí vzájemných hospodářských styků. Oporou a dirigujícím centrem spolupráce i po této linii byl Sovětský svaz — jeho politika socialistického internacionalismu.

Koncem roku 1947 se stal zcela zřetelným rozpad protifašistické koalice. Nastalo dlouhé období napjatých vztahů zemí s různým společenským zřízením, narůstalo nebezpečí nového světového válečného konfliktu. Západní mocnosti začaly budovat vojenskopolitické a hospodářskopolitické integrační svazky, namířené proti Sovětskému svazu a lidovým demokraciím (Atlantický pakt, NATO, EHS atd.).

Tento neblahý vývoj, ohrožující a těžce komplikující budovatelské dílo socialistických zemí, přirozeně vyvolával potřebu maximální všestranné spolupráce mezi nimi. Jejím všeobecným právním základem zůstaly do konce roku 1955 dvoustranné smlouvy, koordinované postavením SSSR jako nejvlivnější síly socialistického tábora. Toto období spolupráce však také komplikovaly některé subjektivistické chyby, jejichž nejvýznamnějším projevem byla roztržka s Jugoslávií.

Roku 1955 uzavřely SSSR, Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko a Rumunsko tzv. Varšavskou smlouvu, která se stala jakousi

⁴⁾ Viz např. G. I. Tunkin: *Novyj tip meždunarodnyh otnošenij i meždunarodnoje pravo*. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1959, č. 11, str. 81–94.

nadstavbou trvajících a obnovovaných dvoustranných smluv mezi těmito státy a bází pro průběžné vypracování společné politické linie za jejich rovnoprávné účasti. Vztahy vůči ostatním socialistickým státům, které nejsou členy Varšavského paktu, jsou nadále globálně regulovány dvoustrannými smlouvami a někdy doplňovány různými formami jejich účasti na jednáních společenství Varšavského paktu po linii státní i stranické.⁵⁾

Od roku 1955 se postupně (s peripetií v letech 1957–58) obnovila internacionální spolupráce s Jugoslávií. Poměrně rychle byly za pomoci SSSR a ostatních socialistických zemí překonány nacionalisticko-isolacionistické tendence v Maďarsku (1956) a Československu (1968). Od roku 1961 izoluje se od socialistického tábora Čína a Albánie, jejichž revisionistické vedení se svou levičácko-nacionalistickou politikou dostala až na pozice nepřátelství vůči SSSR a ostatním socialistickým zemím. Naproti tomu se svazky socialistického internacionalismu od roku 1959 rozšířily i na revoluční Kubu.

Rokem 1954 započal trend k uvolňování mezinárodního napětí, který se — díky pevné mírové politice SSSR a ostatních socialistických zemí — bez ohledu na některé vážné výkyvy stále upevňuje, takže se stalo reálnou možností zabránit světové válce a dosáhnout trvalého míru. Třebaže je i nadále nutné vynakládat nesmírné prostředky na zajištění obranyschopnosti socialistických zemí, vystoupila v socialistických státech do popředí jejich ekonomicko-kulturní funkce, a to nejen vůči vlastnímu obyvatelstvu, ale i navenek — jako hlavní forma jejich působení na další vývoj světové revoluce.

To se projevilo i v praxi socialistického internacionalismu rychlým rozšiřováním objemu i forem hospodářské spolupráce a vzájemné pomoci socialistických států a růstem mezinárodní dělby práce mezi nimi, postupně nabývajícím charakteru socialistické integrace.

*

Socialistické řešení mezinárodní dělby práce není izolovaným problémem ekonomickým, ale neoddělitelnou součástí celého komplexu společenského vývoje v daném historickém stadiu.

Výrobní síly společnosti a spolu s nimi i relativně ohraničenější vliv výrobních vztahů jsou ovšem i zde hlavním determinujícím faktorem — jednak jako určující činitel společenského vývoje vůbec, jednak jako limitující činitel konkrétních možností a potřeb mezinárodní dělby práce. Přestože tendence k mezinárodní dělbě práce je vzhledem k působení těchto faktorů celosvětová, vztahy ekonomiky, politiky a ostatních stránek společenského života jsou v přechodném období od kapitalismu ke komunismu jiné než ve vykořisťovatelských společensko-ekonomických formacích. Zejména je zde potlačena schopnost živelného pozitivního vývoje a mohutně stoupla úloha subjektivních činitelů. Znamená to nejen možnost, že vývoj meziná-

⁵⁾ Viz N. V. Zacharova: Dvustoronnyje dogovory o družbě, sotrudničestvě i vzaimopomoščí socialističeskich gosudarstv. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1962, č. 2, str. 80.

rovní dělby práce mezi socialistickými zeměmi může být při respektování limitujících objektivních předpokladů ve srovnání s kapitalismem urychlen a zbaven podstatných rozporů, ale zároveň také nesmírnou odpovědnost subjektivních činitelů — stran, států a také samotných pracujících mas, bez jejichž řádné funkce je tento úkol neřešitelný.

Úkoly socialistické dělby práce jsou tedy v každém historickém okamžiku určité, dané jak potřebami a možnostmi ekonomiky každé socialistické země a celého jejich společenství, tak společensko-politickou situací těchto zemí a celého socialistického tábora. Po celé současné historické období, které ani zdaleka není absolvováno, platí zejména, že socialistická dělba práce v mezinárodním měřítku je možná jen při stálém respektování a harmonickém řešení obou zákonitých tendencí národnostní otázky: tendence k samostatnosti a svébytnosti a tendence ke spolupráci, sblížování a splývání, v níž jsou plně vyjádřeny i společné potřeby socialistického tábora jako celku.

Praktickým úkolem hospodářské spolupráce socialistických zemí v době jejich počátků ani dnes nemůže proto ještě být bezprostřední spojování jejich hospodářství v jednotný celek, který by případně byl řízen direktivními nadnárodnostními a nadstátními orgány. K tomu může dojít — pokud se neuplatní jiné možné varianty vývoje — až v dalším vývojovém stadiu, pravděpodobně na prahu komunistické společnosti. Nyní jde o to, aby k perspektivnímu vytvoření jednotné mezinárodní socialistické ekonomiky byla budována potřebná materiální a také vědeckokulturní a sociálně politická východiska. Tento úkol se realizuje spojováním úsilí o rozvoj národního hospodářství každé socialistické země se společným úsilím o upevnění a rozšíření hospodářské spolupráce a vzájemné pomoci mezi nimi. Pokud na vyšším stupni tohoto procesu přerůstá hospodářská spolupráce socialistických zemí v socialistickou ekonomickou integraci, neznamená to v dohledné historické epoše negaci samostatných národních ekonomik, které ještě dlouho zůstávají — stejně jako samostatné socialistické státy — hlavní základnou internacionální socialistické spolupráce.⁶⁾

Konkrétní cíle organizační a hospodářské formy této spolupráce se vytvářely postupně, a to vždy jako výraz naléhavých úkolů, které historie stavěla před každou jednotlivou socialistickou zemi a celou mezinárodní socialistickou soustavu, a jako prostředky k jejich plnění.

Plánovitá mezinárodní socialistická dělba práce, která se při tom postupně utvářela a prohlubovala, směřuje k maximálnímu využívání předností světové socialistické soustavy — k vzájemné pomoci při poválečné obnově a materiálním zabezpečování obrany socialistických států, k řešení nedostatků surovin, materiálů, zařízení, strojů aj. důležitých potřeb národního hospodářství, k rozšiřování fondů spotřebního zboží, k zajišťování odbytu výrobků specializované velkovýroby, k postupnému vyrovnání historicky vzniklých rozdílů v úrovni hospodářského rozvoje jednotlivých

⁶⁾ Srovnej Je. T. Usjenko: *Formy regulirovanija socialističeskogo meždunarodnogo razdělenija truda*. Vyd. Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1965, str. 41–45 a dal.

zemí, k industrializaci nebo k jiné strukturální přestavbě jejich ekonomiky, k nalézání správných proporcí v národním hospodářství každé země, k optimálnímu rozmístění výrobních sil uvnitř mezinárodního světového společenství, k efektivnímu využívání lidských a materiálních zdrojů, k trvalému růstu produktivity společenské práce, specializace a kooperace, k dosažení vysokých temp růstu ekonomiky a hmotného i kulturního blahobytu pracujících všech socialistických zemí.⁷⁾

Integrační proces zemí RVHP se začíná dílčím způsobem uskutečňovat již začátkem šedesátých let. Zhruba od konce šedesátých let, kdy jsou vyčerpány extenzivní faktory růstu a dochází k intensifikaci celého procesu společenské výroby a k zrychlení tempa hospodářského rozvoje na základě využívání výsledků vědeckotechnické revoluce a předností socialistického společensko-ekonomického systému, začíná hospodářská spolupráce socialistických zemí sdružených v RVHP přerůstat v organizovanou cílevědomou ekonomickou integraci: výrobní síly v řadě odvětví dosahují takového stupně vyspělosti, že se mohou dále plně rozvíjet jen jako výrobní síly mezinárodní.⁸⁾ I v tomto stadiu, které přináší urychlení a vyšší kvalitu sblížování národních ekonomik socialistických států, zůstávají v platnosti obě stránky socialistického internacionalismu — socialistická ekonomická integrace rozvíjí ekonomické a politické síly socialistického společenství jako celku prostřednictvím ekonomického a politického rozvoje jednotlivých socialistických států, které si při tom zachovávají svou suverenitu a rovnoprávné postavení i hmotnou zainteresovanost na společné hospodářské činnosti. Na rozdíl od integrace kapitalistických ekonomik, která je formou konkurenčního boje a pohlcování slabších partnerů silnějšími, socialistická ekonomická integrace uskutečňuje objektivní tendence rozvoje výrobních sil cestou bratrské spolupráce a nezištné pomoci vyspělých socialistických zemí zemím slabším.⁹⁾

V největším rozsahu a po celé historické období existence RVHP poskytuje ostatním socialistickým zemím tuto nezištnou bratrskou pomoc Sovětský svaz.¹⁰⁾ Jeho dlouholeté zkušenosti socialistické výstavby, obrovské přírodní bohatství, mohutný průmysl a zemědělství, jeho rozsáhlý trh trvale a rostoucí měrou napomáhají rozvoji a stabilizaci národních ekonomik ostatních socialistických zemí a jsou hlavním předpokladem efektivní jejich hospodářské spolupráce a nastávající socialistické ekonomické integrace.

*

⁷⁾ Viz Základní principy mezinárodní socialistické dělby práce. Rada vzájemné hospodářské pomoci, Svoboda 1973, str. 254–255.

⁸⁾ Viz Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování práce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. Tamtéž, str. 268–340.

⁹⁾ Viz Základní principy mezinárodní socialistické dělby práce. Tamtéž, str. 253 až 267.

¹⁰⁾ Viz např. P. Jaroszewicz: Rola ZSSR w rozwoju współpracy gospodarczej krajów socjalistycznych. Rada wzajemnej pomoci gospodarczej. Wyd. Książka i Wiedza, str. 116–130.

Mezinárodní socialistická dělba práce je rozvíjena v podmínkách světové dělby práce, která je objektivně nutnou skutečností, determinovanou celkovou úrovní světové ekonomiky. Socialistické země proto samy nemohou mít zájem na jakékoliv hospodářské izolaci, neboť ta zvyšuje obtížnost výstavby socialistického hospodářství a také zužuje materiální základnu mírového soužití dvou světových společenských a hospodářských soustav.

Kvalitativně nový charakter společensko-ekonomického a státního zřízení socialistických zemí, jeho přednosti ve srovnání se zřízením kapitalistickým poskytují ovšem možnosti, aby dělba práce a hospodářská spolupráce dosáhla mezi socialistickými zeměmi vyššího, ekonomicky efektivnějšího stupně, který perspektivně povede k předstihu úrovně kapitalistické dělby práce a kapitalistické ekonomiky vůbec a který také hned od počátku zbavuje vztahy účastníků socialistické dělby práce negativních atributů, typických pro ekonomické poměry imperialismu — vykořisťování slabých silnějšími, udržování rozdílů mezi vyspělými a zaostalými zeměmi, konkurenčního boje, živelnosti, krizových výkyvů atd. Socialistická hospodářská spolupráce a socialistická mezinárodní dělba práce se přísně řídí principy naprosté rovnoprávnosti, vzájemného respektování nezávislosti, bratrské vzájemné pomoci a vzájemných výhod. Nikdo při tom nemá žádná zvláštní práva ani výsady, a to ani na základě větší míry povinností, kterou na sebe dočasně berou vyspělejší socialistické země při poskytování pomoci zemím zaostalejším. Mezinárodní socialistická dělba práce je rozvíjena uvědoměle a plánovitě podle zájmů a potřeb všech socialistických zemí, vede k jejich harmonickému všestrannému rozvoji a k upevňování jejich bratrské jednoty.

Hospodářská spolupráce na principech socialistického internacionalismu je zároveň jedním z nepostradatelných prostředků obrany socialistických zemí proti imperialismu, který se snaží využít vazeb socialistických států na světovou dělbu práce ve svůj prospěch. Zvláště na počátku procesu formování socialistického tábora, kdy se ještě velmi intenzívně uplatňovala závislost lidových demokracií na kapitalistickém hospodářství a kdy se jevilo takřka nemožným, že by socialistické země mohly překonat válečné škody bez jeho pomoci, snažily se kapitalistické země v čele s USA hospodářským nátlakem zastavit revoluční proces a napomoci restauraci kapitalismu v zemích lidové demokracie a hospodářsky a politicky oslabit Sovětský svaz.

USA se nejprve v r. 1947 pokusily zapojit lidově demokratické státy do tzv. Marshallova plánu, který spojoval nabídku hospodářské pomoci s takovými politickými podmínkami, které hluboce zasahovaly do vnitřních poměrů států a znamenaly by jejich podřízení americkému vlivu: předpokládal se americký dozor nad využitím ekonomické pomoci, redukce znárodněného sektoru, politické změny ve vládách aj.¹¹⁾ Když byla tato nabídka odmítnuta, vypověděly kapitalistické státy své hospodářské smlou-

¹¹⁾ N. V. Faddějev: Sovět ekonomičeskoj vzaimopomošč. Vyd. Ekonomika, Moskva 1969, str. 24.

vy se Sovětským svazem a lidově demokratickými zeměmi a v kontextu graduující politiky „studené války“ organizovaly jejich hospodářský bojkot, který dočasně znamenal úplné zastavení obchodních kontaktů — rozpad jednotného světového trhu a vyvolal vznik samostatného socialistického trhu vedle trhu kapitalistického.

Tento nátlak však nevedl ke zhroucení SSSR a lidových demokracií, ale k tomu, že tyto státy pod vedením komunistických a dělnických stran přistoupily k maximální mobilizaci vlastních vnitřních ekonomických zdrojů a k reorganizaci svých hospodářství k úzké vzájemné spolupráci. Nebylo by to možné, kdyby se při tom neopíraly o obětavou a rozsáhlou pomoc Sovětského svazu, který ji poskytoval bez ohledu na z toho vznikající potíže vlastní poválečné rekonstrukce, zejména v oblasti tempa růstu životní úrovně obyvatelstva.¹²⁾

Organizační a politické formy této hospodářské spolupráce socialistických zemí byly přirozeně budovány na nových principech socialistického internacionalismu, jak bylo ukázáno výše. Ani v této těžké době se však socialistické státy neuzavíraly mezinárodní dělbě práce, hospodářským stykům s nesocialistickými státy. Projevovalo se to jak trvajícím ochotou k mezinárodnímu obchodu, tak například i prohlášením založené Rady vzájemné hospodářské pomoci za otevřenou organizaci přístupnou ostatním zemím, které souhlasí s jejími programovými principy a přejí si na jejich základě spolupracovat.¹³⁾ Členství v RVHP také nenarušovalo práva a povinnosti členských států, vyplývající z jejich účasti v jiných mezinárodních organizacích a z jiných mezinárodních dohod, které uzavřely.¹⁴⁾

Když došlo k obratu ve vývoji mezinárodních vztahů a kapitalistické země postupně začaly uznávat neúspěšnost své hospodářské blokády socialismu, rozvinuly socialistické země postupně širokou škálu hospodářských styků s kapitalistickým světem. V žádném smyslu však zde nejde o nějaké obnovování jednotného světového trhu a světové dělby práce z doby před propuknutím studené války, ale o novou etapu světových ekonomických vztahů, v níž se socialistické země opírají o socialistický trh a o svůj systém hospodářské spolupráce a vzájemné pomoci, jehož vliv na světové hospodářství trvale a rychle roste.¹⁵⁾

*

Výchozí podmínky hospodářské spolupráce zemí — pozdějších členů Rady vzájemné hospodářské pomoci byly v podstatných rysech určeny stavem jejich ekonomiky před druhou světovou válkou a hospodářskými ztrátami, které utrpěly za války.

¹²⁾ Srovnej např. Dariusz Fikus: Rada wzajemnej pomocy gospodarczej. Vyd. PWE, Varšava 1967, str. 8—11.

¹³⁾ Rada vzájemné hospodářské pomoci. Svoboda 1973, str. 59.

¹⁴⁾ Tamtéž, str. 245.

¹⁵⁾ Viz N. V. Faddějev: Sovět ekonomičeskoj vzaimopomošči. Vyd. Ekonomika, Moskva 1964, str. 150—167.

Ekonomicky nejmocnější z nich byl Sovětský svaz, který za méně než čtvrt století od Velké socialistické říjnové revoluce nastolil úplné panství socialistických výrobních vztahů a dosáhl obrovských úspěchů v rozvoji svého národního hospodářství, jež za carského režimu daleko zaostávalo za ostatními velmocemi a po sedmileté válce se nacházelo doslova v troskách. Rychlou industrializací vybudoval sovětský lid mohutný těžký průmysl a všechna odvětví průmyslu; kolektivizace vesnice položila základy společenské velkovýrobě v zemědělství. Celkovým objemem své plánované výroby a úrovní technického vybavení přeměnil se Sovětský svaz k roku 1941 v jednu z nejvyspělejších průmyslových zemí světa.

Válka s Německem způsobila Sovětskému státu ztráty, jaké neutrpěl žádný jiný stát. Na dočasně okupovaném území byl zničen veškerý průmysl a doprava, těžce poškozeno zemědělství, prakticky srovnány se zemí města a vesnice, vydrancovány veškeré zásoby. Zahynulo více než 20 miliónů lidí, většinou mužů na počátku jejich produktivního věku. Vítězství nad nepřítelem si vyžádalo přestavbu průmyslu a celé ekonomiky na válečné úkoly a nesmírné oběti všeho obyvatelstva.

Co do intenzity průmyslové výroby před válkou bylo z dnešních členů RVHP první Československo, které mělo také poměrně intenzivní výrobu zemědělskou. Výrobní síly se však vyvíjely značně nerovnoměrně a neproporcionálně, zčásti ještě pod vlivem přerušených vazeb s ekonomikou Rakousko-Uherska, hlavně pak v důsledku působení souvislostí mezinárodního kapitalistického systému. V hluboké zaostalosti bylo udržováno Slovensko. Československo trpělo nedostatkem surovin a těžkého průmyslu a jeho hypertrofisovaný lehký průmysl byl zcela závislý na světovém kapitalistickém trhu. Těžký otřes způsobila československé ekonomice krize z let 1930–1934. Drancováním okupantů i válečnými operacemi bylo československé národní hospodářství značně rozvráceno a dalekosáhle ochuzeno; poválečná výroba byla o polovinu nižší než výroba před válkou.

Poměrně vyspělou ekonomickou úroveň mělo před válkou také území, které dnes tvoří Německou demokratickou republiku. Bylo však součástí celoněmecké ekonomiky a po oddělení od ní stalo se deformovaným torse, nadto těžce postiženým vojenskými operacemi a cílevědomou devastací ustupujících hitlerovců.

Ostatní státy, které jsou dnes členy RVHP, patřily k nejzaostalejším v předválečné Evropě. Polsko a Maďarsko byly země agrárně průmyslové, Bulharsko, Rumunsko a Albánie země agrární. Udržovaly se v nich četné feudální přežitky, zemědělství bylo vesměs extenzivní, nepatrný průmysl byl z velké části v rukou cizího kapitálu.

Válka postihla nejkatastrofálněji Polsko, jehož lidské a materiální ztráty se řadí hned za ztráty SSSR. Také válečné škody ostatních zemí této skupiny byly značné a hluboce ovlivnily možnosti jejich poválečného vývoje.

Vzájemný zahraniční obchod a ekonomické vazby dnešních členů RVHP byly před válkou minimální. Sovětský svaz byl uměle izolován a ostatní tyto země byly závislé na německém, francouzském, britském, italském i americkém kapitálu. V tomto smyslu také bylo orientováno skoro 90 %

jejich zahraničního obchodu; na obchod se Sovětským svazem připadalo maximálně 1 %.¹⁶⁾

Vzájemné spolupráci těchto zemí překážely i politické difference, často vedoucí až k nepřátelství. Vyplyvaly z konkurenčních zájmů vládnoucích režimů (až na Československo velmi nedemokratických) a z příslušnosti těchto států k různým sférám velmocenských vlivů. To se pak projevilo i značně rozdílnými osudy těchto zemí během druhé světové války.

Všechny zmíněné skutečnosti, které ostatně pouze naznačují skutečný stav, svědčí o tom, že výchozí podmínky spolupráce zemí — budoucích členů RVHP byly nanejvýš obtížné. Pozitivní byly pouze stimuly politické, a to ještě natolik, nakolik se upevňovala hegemonie dělnické třídy a vedoucí postavení komunistů v lidových demokraciích a nakolik si tyto síly správně uvědomovaly konkrétní obsah, možnosti a formy této spolupráce. Na prostou většinu ostatních potřebných předpokladů vzájemné hospodářské spolupráce a pomoci bylo nutno nejprve vytvořit. Hospodářská blokáda imperialismu tento proces nezbytně ztížila a zároveň učinila nezbytným, aby proběhl v nejkratších možných tempech.

Je třeba zdůraznit, že v těchto těžkých podmínkách byly socialistické země nuceny „na pochodu“ a v obranném boji proti útočícímu nepříteli neodkladně řešit praktické otázky, se kterými se ve své činnosti dosud nesetkaly a které do té doby nebyly teoreticky vůbec rozpracovány. Odpovědi na mnohé základní otázky se teprve hledaly a proto nutně docházelo i k omylům a chybám, které teprve po dalších zkušenostech mohly být napravovány. Rozbor těchto stránek vývoje si však v této práci za úkol neklademe.

*

Periodizace spolupráce členských zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci vychází z určení kvalitativních stupňů vývoje politické linie ekonomické součinnosti, jejích ekonomicko-organizačních forem a přirozeně i z jejího vlastního objektivního obsahu. Přihlíží také k vývoji právních forem činnosti RVHP; tento faktor však nabývá na významu teprve v pozdějších stadiích vývoje.

V existujících monografiích jsou většinou vydělovány tyto etapy: 1949—1958, 1958—1962, 1962—1969, od roku 1969.¹⁷⁾ Někdy je správně zařazována jako první etapa 1945—1949, kdy se již vyvinula řada vztahů, které připravily možnost založení RVHP a které zůstaly typické i pro první období její existence.¹⁸⁾ Podle našeho názoru je nepominutelným mezníkem vývoje RVHP také rok 1954, kdy zlom politického vývoje umožnil, aby RVHP

¹⁶⁾ Podrobněji viz N. V. Faddějev: Sovět ekonomičeskoj vzaimopomošči. Vyd. Ekonomika, Moskva 1969, str. 12—26.

¹⁷⁾ Srovnej B. Lehár: Hlavní etapy vývoje RVHP a hospodářské spolupráce členských zemí (1949—1972). Vysoká škola ekonomická v Praze, vědecká sdělení kabinetu hospodářských dějin, 1973.

¹⁸⁾ Viz např. Je. T. Usjenko: cit. dílo, str. 43.

poprvé s reálnou perspektivou orientovala členské země ke spolupráci na rozvoji socialistického mírového hospodářství, zaměřeného ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva.¹⁹⁾

Tato periodizace je samozřejmě pouze relativní. V každé etapě nacházíme řadu dalších mezníků, zejména přihlížíme-li k ostatním dialektickým souvislostem vývoje politické a ekonomické spolupráce socialistického společenství. Naopak zase prvky typické pro jednu etapu přesahují (někdy i s rostoucím významem) do etap dalších.²⁰⁾

*

První etapa (1945–49) hospodářské spolupráce zemí — budoucích členů RVHP byla poměrně složitým obdobím, v němž se vzájemné hospodářské styky začínají uskutečňovat ještě v podmínkách mnohosektorovosti národního hospodářství lidových demokracií a za trvání jejich vazeb na světovou kapitalistickou ekonomickou soustavu, v podmínkách vrcholícího třídního boje o charakter těchto států. Hlavním úkolem, který jak lidové demokracie, tak i Sovětský svaz musily v této době řešit, byla obnova válkou těžce zpuštěného národního hospodářství a překonání hladu a všeobecné nouze. Obsahem této spolupráce byla mezinárodně obchodní výměna tradičního exportního zboží, vycházející z dané struktury národního hospodářství a potřeb poválečné obnovy a zásobování obyvatelstva potravinami. Již v této době poskytoval Sovětský svaz, ač sám trpěl poválečným nedostatkem, obětavou pomoc lidovým demokraciím, zejména dodávkami obilí a surovin. Právní formou těchto vztahů byly dvoustranné krátkodobé obchodní smlouvy, uzavírané většinou na jeden rok.

Objem vzájemného mezinárodního obratu, zpočátku poměrně malý, začal rychle růst přibližně kolem roku 1948, kdy byly dokončeny mocensko-politické i společensko-ekonomické změny v lidově demokratických státech a kdy začala působit hospodářská blokáda mezinárodního kapitalismu. V této době se rázem změnila orientace zahraničního obchodu lidově demokratických států. Hlavním odběratelem jejich exportní produkce se stává Sovětský svaz, který také začíná krýt většinu dodávek surovin a spolu s Československem a východním Německem i dodávek strojů a zařízení dříve nakupovaných na Západě. S přechodem k socialistické industrializaci ve většině lidových demokracií a se strukturální přestavbou průmyslu v Československu a v dnešní Německé demokratické republice rozsah těchto dávek prudce roste. Současně se pocítuje potřeba mnohostrannější

¹⁹⁾ Srovnej komuniké o VI. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci. Rada vzájemné hospodářské pomoci, Svoboda, Praha 1973, str. 65.

²⁰⁾ Následující přehled etap vývoje RVHP se opírá o tyto materiály: Komuniké o poradách představitelů komunistických a dělnických stran a šéfů vlád členských zemí RVHP; Komuniké o zasedáních Rady vzájemné hospodářské pomoci; zprávy o zasedáních výkonného výboru RVHP. Dále byla využita literatura uvedená v seznamu na konci tohoto článku, zejména obě vydání originální práce generálního sekretáře RVHP Faddějeva (z nichž většina ostatních autorů v té nebo jiné míře čerpá) a systematizující a syntetizující studie Bohumila Lehára.

a perspektivnější koordinace tohoto exportu a importu, která by zajistila stabilitu národohospodářských plánů jednotlivých států a zamezila zbytečnému plýtvání sil a prostředků, k němuž při izolovaném řešení národohospodářských problémů nutně docházelo.

Vyvrcholením tohoto období bylo založení Rady vzájemné hospodářské pomoci na hospodářské poradě zástupců SSSR, Bulharska, Československa, Maďarska, Polska a Rumunska v Moskvě ve dnech 5.—8. ledna 1949.

*

Založení RVHP bylo motivováno potřebou pokračovat v široké hospodářské spolupráci lidových demokracií a SSSR organizovaným způsobem, aby byla urychlena obnova a rozvoj národního hospodářství těchto zemí a aby se čelilo hospodářskému bojkotu kapitalistických velmocí. Úkolem RVHP podle zakládajícího dokumentu bylo organizovat výměnu hospodářských zkušeností a poskytování vzájemné technické pomoci, pomoci surovinami, potravinami, stroji, náradím apod.

Byla stanovena základní zásada rovnoprávnosti všech členů RVHP a platnosti usnesení RVHP jen za souhlasu zainteresované země.

K výkonu usnesení Rady bylo ustaveno stálé byro, které sestávalo ze zástupců všech členských zemí (po jednom), a dále nevelký aparát v čele se sekretářem.²¹⁾

RVHP byla založena jako otevřená mezinárodní organizace, do níž mohly vstoupit i ostatní evropské země, které souhlasí s jejími zásadami a přejí si navázat širokou hospodářskou spolupráci s členskými zeměmi RVHP. (XVI. mimořádné zasedání RVHP v r. 1962 rozšířilo tuto možnost i pro všechny ostatní, tj. neevropské země.) Statut RVHP z roku 1959 poskytl kromě toho možnost, aby k práci orgánů Rady byly přizvány i země, které nejsou členy RVHP, a to za podmíněk, které s nimi Rada dohodne.

*

Ještě v únoru 1949 stala se dalším členem RVHP Albánie, v říjnu 1950 pak Německá demokratická republika. V červenci 1962 vstoupilo do RVHP Mongolsko a v červenci 1972 Kubánská republika.

Z ostatních socialistických zemí navázala později úzké styky s RVHP Jugoslávie. V letech 1956 a 1957 účastnila se zasedání Rady jako pozorovatel. V září 1964 byla mezi vládou SFRJ a RVHP uzavřena smlouva o účasti Jugoslávie v práci řady stálých komisí RVHP. S výjimkou let 1969—70 má pak spolupráce Jugoslávie s RVHP stabilní ráz a neustále se rozšiřuje.

Asijské socialistické země byly a jsou od roku 1956 přizvávány k práci RVHP aspoň jako pozorovatelé k otázkám, na nichž jsou zainteresovány. Rada vzájemné hospodářské pomoci přijala řadu usnesení, sledujících rozšíření hospodářské spolupráce se socialistickými zeměmi Východu a orga-

²¹⁾ Viz N. V. Faddějev: cit. dílo (vyd. 1969), str. 26.

nizaci rozsáhlé a všestranné pomoci při rekonstrukci jejich zaostalého národního hospodářství a při odstraňování škod, způsobených imperialistickými intervenčními válkami.²²⁾

Čínská lidová republika vysílala své pozorovatele na zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci a jejích dalších orgánů pravidelně od roku 1956 do roku 1961 (s přerušením roku 1960). Potom se účast jejich pozorovatelů omezila na sekundární orgány RVHP a postupně se redukovala. Od roku 1965 se Čína neúčastní práce RVHP vůbec. Příčinou toho jsou známá revizionistická a nacionalistická stanoviska vedení ČLR, která přerostla v otevřeně nepřátelský vztah vůči Sovětskému svazu a jeho spojencům. Apologetikou jejich hospodářského izolacionismu se stala falešná teorie „spoléhání na vlastní síly“.

Svou rozbíječskou politikou a velmocenským nátlakem komplikovala Čína také vztah některých malých socialistických zemí k socialistickému společenství a tím i k RVHP.²³⁾

Projevilo se to jistou nepravidelností pozorovatelské účasti Korejské lidově demokratické republiky a Vietnamské demokratické republiky i Kubánské republiky v letech 1962–1972.²⁴⁾ Od roku 1972–1973 se však spolupráce těchto zemí s RVHP stabilizovala, u Kuby dokonce formou řádného členství.

Podporována Čínou přerušila veškerou spolupráci s RVHP koncem roku 1961 Lidová republika Albánie. V rozporu s převzatými závazky a se Statutem RVHP učinila tak jednostranným aktem – okamžitým odvoláním svých představitelů z orgánů RVHP. Tímto svým jednáním Albánie suspendovala své členství v RVHP.

Čína a Albánie takto těžce narušily zásady socialistického internacionálního a poškodily společné ekonomické a politické zájmy socialistického tábora. Zároveň zbavily své vlastní země výhod, které přináší socialistická dělba práce a bratrská pomoc ostatních socialistických zemí. To se projevilo závažnými potížemi a komplikacemi jejich ekonomického vývoje i celkovým oslabením socialismu v těchto státech.²⁵⁾

Roku 1974 překročila působnost RVHP hranice socialistického tábora. Smlouvou s finskou vládou byla otevřena možnost spoluúčasti Finska v činnosti některých orgánů RVHP. RVHP také převzala některé investiční úkoly v Iráku aj., z čehož lze vyvodit, že začíná plnit úlohu kolektivního orgánu socialistických států v jejich ekonomických operacích s nesocialistickými státy i při poskytování pomoci rozvojovým zemím. V témže roce byla RVHP uznána OSN za regionální organizaci a bylo jí přiznáno právo pozorovatele. Všechny tyto skutečnosti svědčí o správnosti hospodářské politiky socialistických států, které se neuzavírají ekonomickým stykům se zeměmi odlišného ekonomicko-politického zřízení, a také o tom, že

²²⁾ Viz Rada vzájemné hospodářské činnosti. Svoboda, Praha 1973, str. 77.

²³⁾ Viz N. V. Faddějev: cit. dílo (vyd. 1969), str. 35–37.

²⁴⁾ Srovnej komuniké o zasedáních Rady vzájemné hospodářské pomoci.

²⁵⁾ Viz N. V. Faddějev: cit. dílo (vyd. 1969), str. 36–37.

ekonomický potenciál tohoto socialistického společenství se stává uznávaným činitelem světového hospodářského života.

*

Vraťme se nyní k období, které následovalo po založení RVHP.

V počátcích existence RVHP (1949–1954) stály před touto kolektivní ekonomickou organizací socialistických států obtížné úkoly, dané výše zmíněnou rozdílnou strukturou národních ekonomik členských států, jejich disproporcemi a nízkou úrovní většiny lidově demokratických zemí. V době založení RVHP byly všeobecně splněny úkoly poválečné obnovy a v podstatě dovršeno zespolečnění průmyslových výrobních prostředků v lidových demokraciích, zůstávaly zde však nevyřešeny naléhavé otázky zásobování obyvatelstva potravinami a spotřebním zbožím a zejména se teprve přistupovalo k těm opatřením, bez nichž nebylo možno zabezpečit stabilní a organický vývoj národního hospodářství v budoucnosti — k socialistické industrializaci zaostalých zemí a k strukturální přestavbě průmyslu v zemích vyspělejších. Teprve po splnění těchto úkolů bylo také možno předpokládat efektivní dovršení socialistické reorganizace zemědělství, jehož počínající kolektivizace přinášela zatím spíše třídně politický, nikoliv však ekonomický efekt.

Řešení těchto úkolů však hluboce zkomplikovala a do značné míry oddálila krajně napjatá mezinárodní situace. „Studená válka“ mezi imperialismem a socialismem přerostla roku 1950 ve skutečný válečný konflikt v Koreji a nebezpečí třetí světové války bylo považováno za reálné a akutní. Hospodářská diskriminace socialistických zemí kapitalisty nabyla maximální úrovně. Svůj vliv na první období činnosti RVHP měly pak také některé negativní prvky, projevující se tehdy v komunistickém hnutí.

Opatření, uskutečňovaná prostřednictvím RVHP v tomto období, měla tedy převážně obranný charakter a odpovídala tehdejším představám o možnostech a metodách výstavby socialistické ekonomiky: prudce se zvýšila tempa industrializace, zejména výstavby těžkého a zbrojního průmyslu, a omezovala se odvětví, jejichž bezprostřední efekt nesloužil těmto hlavním úkolům.

Krátkodobé obchodní smlouvy, podle nichž se uskutečňovala výměna zboží mezi členskými zeměmi do roku 1950, byly nahrazeny smlouvami dlouhodobějšími (pětiletými), jež nyní zahrnovaly takřka veškerý export a import socialistických států. Mohutně stoupla vědeckotechnická spolupráce, která zejména méně vyvinutým socialistickým zemím přinesla ohromné výhody bezplatným poskytnutím vědeckotechnické dokumentace a jinou pomocí tohoto druhu. Přistoupilo se též k prvním pokusům o koordinaci národohospodářských plánů členských států.

V souladu s klimatem tehdejší doby pracovala RVHP jakoby v pozadí oficiálního státně hospodářského života. Po aktivním začátku její činnost poměrně stagnovala; v letech 1951 až 1953 se ani nekonalo zasedání Rady. Většina informací o činnosti RVHP v těchto letech byla publikována až dodatečně. Nebyly také zveřejněny tzv. základní směrnice pro činnost Rady

vzájemné hospodářské pomoci, které byly schváleny na 1. zasedání Rady v dubnu 1949 a které spolu s ostatními usneseními o cílech, zásadách a organizačních formách činnosti Rady, přijatými postupně na dalších zasedáních RVHP, nahrazovaly až do roku 1959 interní statut této organizace.²⁶⁾

*

Obrat, k němuž v celém komplexu světového politického vývoje došlo od roku 1953 a který se projevil zejména zvratem tendence k třetí světové válce v tendenci k postupnému uvolňování mezinárodního napětí a k mírové spolupráci odlišných sociálně ekonomických formací, promítl se s dalekosáhlými důsledky i do činnosti RVHP. Rada vzájemné hospodářské činnosti se od roku 1954 graduujícím způsobem aktivizuje jako mezinárodní organizace rovnoprávných socialistických států, jejíž původní poslání — obrana proti ekonomické agresi imperialismu — je dalekosáhle převyšováno úkoly společné výstavby mírové ekonomiky mezinárodní socialistické soustavy, která se stává základnou pro dovršení socialistických přeměn v těchto zemích i pro jejich pozdější přechod ke komunismu a která též přebírá úlohu hlavního prostředku působení socialistického tábora na další rozvoj světové socialistické revoluce.

To neznamená, že by dosavadní ekonomicko-politická činnost socialistických zemí a RVHP ztratila svůj význam. Naopak, mezinárodní třídní boj, třebaže se nadále vyvíjí v nových formách, často se vracel ke krizovým situacím akutně hrozcím propuknutím světové války a nevyhnul se ani řadě lokálních skutečných válek. Vytváření potřebných hospodářských podmínek pro upevňování obranné schopnosti socialistického společenství proti válečným tendencím imperialismu zůstává proto i nadále jedním z nepominutelných úkolů RVHP.

Výsledky rychlého procesu socialistické industrializace a přestavby hospodářské struktury v letech 1948—1953, třebaže byly spjaty s některými závažnými disproporcemi, poskytly kvalitativně nové podmínky hospodářské spolupráce členských zemí RVHP a umožnily, aby se obracela nejen k perspektivním úkolům socialistické výstavby, ale současně i k naléhavým denním potřebám těchto zemí. Staly se také základnou pro postupné obnovení hospodářských styků se zeměmi nesocialistickými na zcela jiné úrovni, než na jaké se uskutečňovaly od roku 1948.

Počátek této etapy činnosti RVHP je charakterizován usnesením IV. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci z března 1954, orientujícím spolupráci členských zemí k rozvoji jejich mírového hospodářství a průmyslu, k vzestupu zemědělství, ke zvýšení výroby lidové spotřeby a k zvýšení životní úrovně obyvatelstva na tomto základě. V tomto období stalo se aktuálním prohloubení hospodářské spolupráce již také ve výrobní sféře. S využitím dosavadních zkušeností přistoupilo se k další etapě společného

²⁶⁾ Viz komuniké o zasedání Rady vzájemné hospodářské činnosti v letech 1949 až 1958.

plánování — ke koordinaci dlouhodobých plánů rozvoje národního hospodářství na léta 1956—1960 a perspektivně až do roku 1965. V souvislosti s tím byly harmonizovány také dlouhodobé zahraničně obchodní smlouvy uzavírané na toto pětileté období. V roce 1957 byla podepsána významná dohoda o multilaterálním clearingu mezi členskými státy RVHP.

V krátké době několika let nebylo samozřejmě možno překonat všechny disproporce, které se nahromadily v dlouhém předchozím vývoji. Kromě nich se také objevily některé nové potíže růstu a různé neantagonistické rozpory vznikající při harmonizaci dlouhodobých a denních úkolů a společných a národních cílů, pramenící z přežitků nacionalismu i z mechanického přebírání některých specifických stránek sovětského příkladu (tendence k autarkii apod.) a ovšem i z omylů při hledání nových cest výstavby socialistické ekonomiky v národním i mezinárodním měřítku.²⁷⁾

Nicméně již v tomto období dochází k výraznému pokroku ve vývoji průmyslu členských zemí RVHP i v úrovni uspokojování jejich vnitřního trhu spotřebním zbožím a současně k zřetelnému dalšímu rozmachu jak mezinárodně obchodní výměny zboží uvnitř společenství RVHP, tak i k prvním závažným krokům koordinace a specializace výstavby a produkce některých nejdůležitějších odvětví jejich národních ekonomik. Rozšiřuje se spolupráce v oblasti finanční, vědeckotechnické, ve výzkumu, ve výchově kádrů atd.

Rozšíření mnohostranné hospodářské spolupráce a její nové formy vyvolaly potřebu nových organizačních forem činnosti RVHP. VII. zasedání Rady v květnu 1956 proto přijalo usnesení o zlepšení organizace v hospodářské a vědeckotechnické spolupráci rozšířením přímých styků mezi odvětvovými ministerstvy a ústředními úřady členských zemí RVHP. Dále byly ustaveny první stálé odvětvové komise RVHP, a to pro zahraniční obchod, elektrickou energii, strojírenství, černou metalurgii, barevnou metalurgii, naftový a plynárenský průmysl, chemický průmysl a pro zemědělství.

*

V druhé polovině padesátých let dosáhlo národní hospodářství členských zemí RVHP úrovně, která umožnila a zároveň nutila přejít k další etapě jejich vzájemné spolupráce a pomoci. Kromě progresu ve smyslu intenzivním, tj. na základě rozmachu výrobních sil a dostižené úrovně spolupráce, rozšířila se sama základna této spolupráce uskutečněním socialistické přestavby zemědělství ve většině socialistických zemí, čímž byl v podstatných rysech dovršen přechod od vícesektorové ekonomiky k hospodářství založenému na socialistickém vlastnictví výrobních prostředků. Požadavek přechodu k vyšším formám hospodářské spolupráce socialistického společenství byl diktován také logikou ekonomické soutěže s kapitalistickým

²⁷⁾ Srovnej např. B. Poklad, E. Ševčenko: Dnešek a zítřek RVHP. Nakl. APN, Moskva 1973, str. 11.

systémem a všemi s tím souvisejícími politickými, vojenskými, obchodními aj. okolnostmi.

Subjektivním stimulem přechodu k této další etapě činnosti RVHP bylo usnesení porady představitelů komunistických a dělnických stran členských zemí RVHP z května 1958. Konstatovalo, že novým úkolem hospodářské spolupráce se stává hlubší specializace a kooperace výroby vzájemně spojených odvětví národního hospodářství, existujících surovinových a energetických zdrojů a zavedení hromadné a velkosériové výroby na základě nejnovějších poznatků vědy a techniky, a to zejména ve strojírenství a v dalších klíčových odvětvích národního hospodářství. Předpokladem k zajištění takového rozmachu výroby je rozšíření dosavadní koordinace národohospodářských plánů na plánování perspektivní a také zvýšení významu a zkvalitnění činnosti Rady vzájemné hospodářské činnosti a jejich orgánů.

Realizace této linie se stala náplní aktivity RVHP v etapě, vymezené léty 1958 až 1962. Hospodářské vztahy zemí RVHP nabývaly v této době postupně rázu všestranné hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, na níž se účastnila všechna hlavní hospodářská odvětví včetně zemědělství a která stále zřetelněji vykazovala charakter plánovitě, široce rozvinuté mezinárodní socialistické dělby práce. Profil tohoto období naznačují rozhodnutí RVHP o výstavbě ropovodu Družba, o propojení energetických systémů, o specializaci a delimitaci výroby. Rozšiřovaly se mezinárodní kooperační výrobní vztahy, pokračoval trend zvyšování objemu i sortimentu vzájemné obchodní výměny, která se v mnoha případech týkala kompletních investičních celků. Typickým pro socialistický obsah bratrské spolupráce a pomoci byly dlouhodobé úvěry poskytované Sovětským svazem a také Československem a Německou demokratickou republikou méně vyspělým socialistickým zemím a také nově stanovené zásady pro určování cen ve vzájemném mezinárodním obchodu, které usilovaly o dlouhodobou stabilitu cenových relací a o jejich oproštění od konjunkturálních a spekulacních vlivů kapitalistického světového trhu.

Všestranný rozvoj činnosti RVHP si vynucuje rozšiřování orgánů Rady (jsou ustaveny stálé komise pro ekonomické otázky, pro stavitelství, pro dopravu a později stálá komise pro mírové využití atomové energie) i jejího pomocného aparátu.

Členské země svěřují Radě vzájemné hospodářské pomoci stále rozsáhlejší a významnější agendu a s tím i potřebné pravomoci, což se projevuje v růstu jejího významu jako kolektivního představitele společných hospodářských zájmů socialistického společenství. Logickým důsledkem tohoto vývoje — který je nadto ovlivněn také všeobecným upevňováním socialistické zákonnosti v socialistických státech a růstem významu práva jako nástroje socialistické výstavby — je obrat od převážně politických způsobů regulace existence a činnosti RVHP k regulaci těchto vztahů a procesů pomocí právních norem.

Ve smyslu usnesení porady představitelů komunistických a dělnických stran členských států RVHP z roku 1958 přijalo XII. zasedání Rady vzá-

jemné hospodářské činnosti v prosinci 1959 Statut RVHP, jímž se nahrazovala dosavadní usnesení o cílech, zásadách a organizačních formách činnosti RVHP. Tento statut, který vstoupil v platnost po ratifikaci členskými státy dne 13. dubna 1960, poskytl Radě vzájemné hospodářské pomoci ucelenou právní základnu, na níž byla v krátké době několika let vybudována celá soustava dílčích statutů, ustanovení, řádů, předpisů, smluv apod., přesně vymezujících postavení, kompetenci, cíle a metody činnosti RVHP a všech jejích orgánů a subjektů s ní spolupracujících.²⁸⁾

Spolu se Statutem RVHP byla vypracována Úmluva o právní způsobilosti, výsadách a imunitách RVHP. V červenci 1960 byl přijat jednací řád zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci a vzorový jednací řád stálých komisí RVHP. Od roku 1961 jsou schvalovány statuty stálých komisí RVHP. V tomtéž roce je XV. zasedáním RVHP vypracován návrh „Základních principů mezinárodní socialistické dělby práce“.

Legislativní aktivita konce období 1958–1962 je však ještě do jisté míry poznamenána hledáním optimálních forem hospodářské spolupráce a tím i forem její organizačně právní regulace. Nové období činnosti RVHP (1962–1969), znamenající nástup k postupnému přerůstání hospodářské spolupráce ve všestrannou mezinárodní socialistickou dělbu práce, která otvírá cestu k socialistické integraci, charakteristicky začíná nejen schválením Základních principů mezinárodní socialistické dělby práce, ale také novelizací Statutu RVHP na XVI. a na XVII. zasedání RVHP a novelizací většiny statutů stálých komisí RVHP, pokud byly do této doby přijaty. Těmito změnami týkajícími se hlavně struktury orgánů RVHP a vymezení možného okruhu členských a spolupracujících subjektů, vykrystalizovala organizačně právní základna RVHP do stavu, který se plně osvědčil a od té doby se v zásadě nemění.²⁹⁾

Statut RVHP především uceleně a vyčerpávajícím způsobem reprodukuje zásady a cíle RVHP, k nimž se tato organizace hlásí od svého založení (podrobněji jsou rozvedeny v Základních principech mezinárodní socialistické dělby práce). Činnost RVHP není namířena proti ostatním státům, naopak, napomáhá k dosažení cílů vytyčených Chartou Společnosti národů svým úsilím o rozvoj hospodářských styků se všemi zeměmi na zásadách rovnosti, vzájemných výhod a nevměšování se do vnitřních záležitostí, a to nezávisle na jejich společenském a státním zřízení. Všem státům (omezení na státy evropské bylo roku 1962 zrušeno), které se ztotožňují s cíli a zásadami Rady a které jsou ochotny převzít povinnosti obsažené ve Statutu, je otevřena možnost členství v RVHP. Práce orgánů Rady se mohou na její pozvání účastnit i nečlenské země za podmínek, na nichž se s nimi Rada dohodne.

Státy, které byly členy RVHP v okamžiku podepsání Statutu, jsou tzv.

²⁸⁾ Viz Osnovnyje dokumenty sověta ekonomičeskoj vzaimopomošč. Vydal Sekretariát RVHP, Moskva 1968.

²⁹⁾ Dílčí novelizace Statutu byla provedena usnesením XVIII. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci v červenci 1974.

původními členy. Nevyplyvají jim však z toho žádná mimořádná práva, neboť základní zásadou RVHP je svrchovaná rovnost všech členských států spolupracujících na principu plné rovnoprávnosti, respektování svrchovanosti národních zájmů, vzájemných výhod a soudružské vzájemné pomoci. Členské státy jsou povinny zajišťovat plnění doporučení Rady, která přijaly, a poskytovat Radě informace a pomoc nezbytnou při výkonu jejích funkcí. Vystoupení z Rady vzájemné hospodářské pomoci je možné se šesti-měsíční výpovědní lhůtou.

Článek III. Statutu vymezuje působnost a oprávnění Rady. Jejím úkolem je organizovat všestrannou hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci členských států k nejrationálnějšímu využívání všech zdrojů a k urychlení vývoje výrobních sil; RVHP pomáhá zdokonalování mezinárodní socialistické dělby práce koordinací plánů rozvoje národního hospodářství, specializací, kooperací výroby, organizuje společný ekonomický a vědeckotechnický výzkum, napomáhá členským státům při rozpracování a realizaci společných opatření v průmyslové a zemědělské výrobě, v dopravě, v investiční činnosti, v osvojování pokrokových výsledků vědy a techniky jakož i v mezinárodní výměně zboží a služeb mezi členskými státy i mezi nimi a jinými státy.

Rada vzájemné hospodářské činnosti přitom ani nadále nenabývá charakteru společné, direktivní či nadstátní organizace, jejíž stanoviska by sama o sobě zavazovala členské státy nebo v níž by mohlo dojít k majorizaci nesouhlasící menšiny. Jak vyplývá ze Statutu RVHP (zejména čl. IV) i z Úmluvy o právní způsobilosti, výsadách a imunitách RVHP, Rada vzájemné hospodářské pomoci vystupuje jako mezinárodní organizace zvláštního typu, jejíž subjektivita je souhrnem odvozených atributů subjektivity suverénních členských států, které si svou svrchovanost zachovávají v plném rozsahu i nadále, a to i ve vztahu k této své kolektivní hospodářské organizaci.³⁰⁾ Projevuje se to tím, že Rada je oprávněna činit veškerá svá doporučení a rozhodnutí pouze se souhlasem zainteresovaných členských států, které o danou otázku projevíly zájem. Doporučení a rozhodnutí se nevztahují na členské státy, které prohlásily, že v dané věci nejsou zainteresovány. Každý z těchto států se však může později připojit k doporučením a rozhodnutím přijatým ostatními členskými státy Rady.

Rozhodnutí se týkají otázek organizačních a procedurálních; za výše uvedených podmínek nabývají platnosti dnem podpisu protokolu na schůzi příslušného orgánu Rady.

Doporučení jsou přijímána na věcech hospodářské a vědeckotechnické spolupráce. Předávají se členským státům k projednání. Členské státy projednávají a v případě přijetí uskutečňují tato doporučení na základě usnesení svých vlád nebo příslušných orgánů podle svého zákonodárství.

Z vůle členských států je RVHP právníkou osobou, která může v rámci

³⁰⁾ K tomuto problému i k dalším teoretickým otázkám právního postavení RVHP viz zejména P. Kalenský: Rada vzájemné hospodářské pomoci ve světle mezinárodního práva. Rozpravy ČSAV 1962, sešit 10.

své působnosti a svého oprávnění vykonávat majetková práva, jednat před soudem a uzavírat dohody — jak dohody s jinými státy a mezinárodními organizacemi, tak i smlouvy občanskoprávního majetkoprávního charakteru, které vyplývají z její způsobilosti jakožto právnické osoby vnitrostátního práva jednotlivých členských států. V souvislosti s tím vybavuje Úmluva o právní způsobilosti, výsadách i imunitách RVHP majetek, aktiva, dokumenty, funkcionáře i personál RVHP nedotknutelností, imunitou a výsadami, které jsou obdobné mimořádnému postavení diplomatických osob a některých zvláště významných mezinárodních organizací. Všechny tyto instituty jsou však nikoliv absolutní, ale účelově vymezené posláním a působností Rady v tom kterém případě. Oprávnění, imunity a výsady Rady nesmí být na újmu cílům, pro které byly poskytnuty, nenarušují odpovědnost zástupců jednotlivých států vůči jejich vládám a právním řádům a podle závazku signatářů byly by vzdány ve všech případech, kdy by imunita byla překážkou soudnictví a vzdání se imunity by nepoškozovalo zájmy Rady.

Toto jsou rozhodující garance, jimiž jsou ve Statutu a dalších dokumentech harmonizovány obě nepostradatelné stránky socialistického internacionalismu ve vztazích mezi bratrskými státy — potřeba spolupráce a jednoty a potřeba plné suverenity socialistických států. Uplatňují se ve veškeré činnosti RVHP a promítají se do všech právních aktů, které tuto činnost upravují a v nichž se realizují.

Základní princip plné rovnoprávnosti a bratrské spolupráce členských zemí RVHP plně ovlivnil i ustanovení Statutu o struktuře orgánů RVHP, tak jako ostatně tuto otázku determinoval od samého založení Rady. V době přijetí Statutu a ještě více při jeho novelizaci v roce 1962 prosazoval se zde s plnou silou i další faktor, spjatý s nesmírným rozšířením úkolů a agendy RVHP, k němuž v těchto letech dochází a jehož stálá gradace se oprávněně očekává v dalším vývoji. Nyní vskutku již mamutí hospodářská spolupráce socialistického společenství vyžaduje od RVHP nejen rozsáhlé plánovací, výzkumné a jiné přípravné a evidenční práce, ale také rostoucí součinnost mezinárodního orgánu v samém procesu realizace hospodářských úkolů členskými státy nebo specializovanými mezinárodními organizacemi. Demokraticky usnesená doporučení RVHP, dobrovolně přijatá zainteresovanými zeměmi, by na dané úrovni vývoje mezinárodní socialistické dělby práce nemohla vzniknout ani být uváděna v život bez dostatečně početného, kvalifikovaného, organizovaného a centralizovaného systému orgánů a aparátu RVHP, který napomáhá tato usnesení utvářet a realizovat.

V činnosti orgánů RVHP se ovšem především uplatňuje vedoucí úloha marxistických komunistických a dělnických stran členských zemí RVHP, které v souladu s linií světového komunistického hnutí na zvláštních poradách kolektivně stanoví generální úkoly hospodářské spolupráce soudružského společenství RVHP. Závěry těchto porad jsou považovány za závazné jak členskými státy, tak i orgány RVHP.

Statut RVHP zná jednak tzv. orgány hlavní, jednak připouští v případě potřeby zřizování tzv. orgánů dalších.

Nejvyšším orgánem RVHP je od jejího založení Zasedání Rady tvořené delegacemi všech členských států, jmenovanými vždy ad hoc jejich vládami. Zasedání se jako řádná konají nejméně jednou do roka, mimořádná na žádost nebo se souhlasem nejméně jedné třetiny členských států podle potřeby. Zasedání projednává základní otázky a určuje hlavní směry činnosti RVHP a v rámci Statutu vykonává i jiné nezbytné funkce.

Stálým orgánem je Výkonný výbor Rady, který je hlavním výkonným orgánem této organizace. Každý členský stát v něm má jednoho zástupce na úrovni náměstka předsedy vlády, který je současně stálým představitelem státu v Radě. (V sídle sekretariátu RVHP má tento stálý představitel svého náměstka, který jej běžně zastupuje a potřebný počet poradců a dalších pracovníků.)

Výkonný výbor Rady se schází nejméně jednou za dva měsíce. V rámci Statutu a usnesení Zasedání Rady má nejširší kompetence při realizaci veškerých úkolů RVHP. Schvaluje také veškeré statuty podřízených orgánů a podle potřeby zřizuje pomocné orgány. Bezprostředně rozhoduje o personálních, finančních a pracovních otázkách Sekretariátu Rady.

Výkonný výbor Rady existuje od roku 1962. Podle Statutu z roku 1959 byl do té doby v činnosti podobný orgán — Porada představitelů států v Radě, který přes svou velmi analogickou kompetenci přece jen ještě neměl znaky stálého hlavního výkonného orgánu (scházel se podle potřeby, neměl byro, postrádal některé řídicí pravomoci aj.).

Výkonný výbor Rady má Byro pro souhrnné otázky hospodářských plánů, v němž je každý stát zastoupen náměstkem předsedy státního plánovacího orgánu. Jeho hlavním úkolem je příprava návrhů Výkonnému výboru týkajících se souhrnných otázek, koordinace plánů rozvoje národního hospodářství členských zemí a také bezprostřední nápomoc při spolupráci ústředních státních plánovacích orgánů těchto zemí. Byro se schází nejméně jednou za dva měsíce. Funkci jeho sekretariátu plní odbor souhrnných ekonomických prací Sekretariátu Rady.

Dalším hlavním orgánem RVHP je Sekretariát. Jeho sídlem je Moskva. Tvoří jej sekretář Rady, jeho náměstkové a personál sekretariátu, sestavený z občanů členských států.

Sekretář Rady je hlavním funkcionářem Rady, zastupuje ji vůči oficiálním osobám i organizacím členských i ostatních států i vůči organizacím mezinárodním, účastní se (spolu s náměstkou) Zasedání Rady atd.

Úkolem Sekretariátu je všestranně napomáhat Výkonnému výboru Rady v plnění jeho povinností, přičemž zejména v agendě studijní, návrhové, organizační a evidenční má vlastní široké kompetence.

Vnitřně se dělí Sekretariát na odbory, byra, skupiny aj., které jednak plní některé specializovanější úkoly univerzálního charakteru (např. odbor ekonomické a vědeckotechnické informace, byro pro evidenci realizace doporučení, byro pro právní otázky aj.) jednak napomáhají odvětvovému řízení hospodářské spolupráce členských zemí: většina odborů Sekretariátu Rady zároveň plní funkci sekretariátu příslušné stálé komise RVHP.

Hlavními orgány partikulárního charakteru jsou stálé komise Rady.

Zřizuje je Zasedání Rady s cílem napomáhat dalšímu rozvoji hospodářských styků mezi členskými státy v jednotlivých oblastech národního hospodářství i pro plnění některých důležitých úkolů všeobecného rázu (např. pro koordinaci vědeckého a technického výzkumu). V souladu s potřebami praxe vznikaly stálé komise již od roku 1956 a jejich počet se v dalších letech stále rozšiřoval. Roku 1963 existovalo 21 stálých komisí, které sídlily v různých hlavních městech členských států RVHP. Byly to tyto stálé komise: pro zahraniční obchod, pro elektrickou energii, pro strojírenství, pro zemědělství, pro barevnou metalurgii, pro naftový a plynárenský průmysl, pro chemický průmysl, pro černou metalurgii, pro uhelný průmysl, pro ekonomické otázky, pro stavebnictví, pro dopravu, pro mírové využití atomové energie, pro koordinaci vědeckého a technického výzkumu, pro standardizaci, pro statistiku, pro valutovo-finanční operace, pro geologii, pro radiotechnický a elektronický průmysl, pro potravinářský průmysl, pro lehký průmysl. Dvě poslední stálé komise byly roku 1963 organizovány na bázi dosavadní komise pro lehký a potravinářský průmysl, která byla ustavena roku 1958.

Strukturu a činnost každé stálé komise upravuje její statut, schvalovaný Výkonným výborem Rady a dále její jednací řád.

Členské země jsou ve stálých komisích zastoupeny delegacemi, v jejichž čele jsou obvykle příslušní ministři nebo předsedové státních výborů. Stálé komise kromě toho používají služeb velikého množství specialistů. Vzhledem k tomu, že Mongolská lidová republika nemá některá odvětví národního hospodářství, účastní se podle svého rozhodnutí pouze činnosti těch komisí, na níž je prakticky zainteresována.³¹⁾ Naproti tomu se do práce řady stálých komisí na základě zvláštních dohod zapojují a dále budou zapojovat státy, které členy RVHP nejsou.

Vedle výše uvedených tzv. orgánů hlavních, jejichž výčet je Statutem RVHP omezen, poskytuje Statut Radě právo zřizovat tzv. orgány další. (Na rozdíl od toho spadá do kompetence Výkonného výboru Rady ustavovat orgány, které shledá nezbytné k výkonu funkcí, tj. orgány pomocného charakteru.) Prvními z těchto dalších orgánů byly Porada představitelů frachtovacích a rejdařských organizací členských zemí RVHP a Byro pro frachtování lodí, které jsou činné od roku 1952. Od roku 1962 vzniká řada dalších orgánů — porad: vedoucích vodohospodářských orgánů; zástupců členských států RVHP pro právní otázky; vedoucích úřadů pro vynálezectví; ministrů vnitřního obchodu. Mezi tzv. další orgány RVHP patří také Mezinárodní ústav pro normalizaci a Mezinárodní ústav ekonomických problémů světové socialistické soustavy. Zvláštní postavení mezi těmito dalšími orgány mají Výbor RVHP pro spolupráci v oblasti plánovací činnosti a Výbor RVHP pro vědeckotechnickou spolupráci, které vzhledem ke svému klíčovému univerzálnímu poslání fungují ve skupině vedoucích orgánů RVHP.

³¹⁾ Viz N. V. Faddějev: cit. dílo (vyd. 1969), str. 46.

Otevřený charakter RVHP jako organizace mezinárodní hospodářské spolupráce projevuje se i v jejích mnohotvárných vztazích, konzultativních i smluvních, s hospodářskými orgány a organizacemi mezinárodního významu, které nejsou součástí RVHP. Tyto vztahy v zásadě tvoří dvě skupiny. První se týká mezinárodních hospodářských organizací a orgánů členských zemí RVHP respektive dalších socialistických zemí, které z některých praktických důvodů nejsou v organizační jednotě s RVHP, ale maximálně s ní spolupracují. Jsou to například: Mezinárodní banka hospodářské spolupráce, Mezinárodní investiční banka, Organizace pro spolupráci železnic, Spojený ústav jaderných výzkumů, Ústřední dispečerská organizace propojených energetických soustav, Společný park nákladních vagónů, Mezinárodní centrum vědeckých a technických informací, Mezivládní komise pro výpočetní techniku, různé organizace pro spolupráci ve specializovaných výrobních odvětvích atd.

Druhou skupinou těchto vztahů, zpočátku sporadickou co do kvantity i co do obsahu spolupráce (omezovala se dlouho na vzájemné informace, konzultace a výměnu dílčích zkušeností) jsou kontakty s univerzálními mezinárodními organizacemi³²⁾ (Evropská ekonomická komise OSN, Konference OSN o otázkách obchodu a rozvoje, Mezinárodní agentura pro atomovou energii, Ekonomická a sociální rada OSN, Mezinárodní organizace práce, UNESCO, sekretariát OSN a nakonec — po přiznání RVHP statutu pozorovatele v OSN — spolupráce s touto vrcholovou mezinárodní organizací). Rozvíjejí se kontakty i s řadou specializovaných vědeckotechnických a jiných mezinárodních organizací.

Přes dlouholetý odpor kapitalistických velmocí navazují se od roku 1973 dokonce kontakty s organizací, která dlouhá léta mj. sloužila jako jeden z nástrojů ekonomického boje imperialismu proti socialistickým zemím — s Evropským hospodářským společenstvím.³³⁾ Všechny tyto kontakty a počáteční formy spolupráce mají vzhledem k zákonitostem vývoje světové dělby práce a díky důsledné orientaci zemí RVHP na mírovou spolupráci i se státy s odlišným zřízením zaručenou perspektivu pozitivního vývoje.

*

Tento mohutný rozmach RVHP jako mezinárodní organizace, jehož hlavní rysy jsme právě nastínili, uskutečnil se ovšem nikoliv najednou. Odráží se v něm rozmach vnitřní hospodářské spolupráce socialistického společenství zemí RVHP i růst jeho podílu na mezinárodním obchodu ve světovém měřítku, k němuž od počátku šedesátých let dochází a který má tendenci stále gradace.

Činnost RVHP vymezují v této době dvě etapy — od roku 1962 do roku 1969 a od roku 1969, která trvá dosud.

Specifický ráz období po roce 1962 vytýčil programový dokument „Zá-

³²⁾ Tamtéž, str. 58–66.

³³⁾ RVHP a EHS. Rudé právo, str. 7, dne 12. 2. 1975.

kladní principy mezinárodní socialistické dělby práce“, schválený poradou představitelů komunistických a dělnických stran členských zemí RVHP v červnu roku 1962 v Moskvě. Jeho zásadní charakteristiky mezinárodní organizace práce na základě socialistického internacionalismu, vycházející ze zkušeností uplynulých etap i z programu marxisticko-leninské ekonomické teorie, vyústily v praktický úkol dovést dosud dílčí koordinaci národohospodářských plánů členských zemí RVHP na úroveň koordinace plánovaných úkolů celých národohospodářských komplexů těchto zemí, tj. jejich průmyslu, dopravy, zemědělství, vědeckotechnických zařízení atd. V souvislosti s tím v tomto období přecházejí země RVHP od dvoustranných konzultací, jimiž byla tato koordinace zatím převážně prováděna, stále více ke konzultacím mnohostranným, přičemž dvoustranné porady zůstávají zachovány jako prostředek konkretizace a doplnění výsledků mnohostranných jednání. Dalším významným rysem společného plánování zemí RVHP se stává stále více se prosazující tendence k prodlužování dlouhodobého zaměření jak národních, tak i společných hospodářských plánů. Plány na běžné pětiletky jsou postupně doplňovány výhledovými projekty na deseti-leté i delší období, které se stávají základem kvalitativního zvratu v plánování celého socialistického společenství, který dozrává v letech 1969 až 1971.

Obsahově je toto období činnosti RVHP charakterizováno nesmírným rozšířením objemu hospodářské spolupráce, který odpovídá skoro šestinásobnému zvýšení objemu výroby těchto zemí za léta 1950 až 1968 a skutečnosti, že v roce 1968 63 % celkového obrátu zahraničního obchodu těchto zemí připadalo na vzájemné dodávky.³⁴⁾ Hospodářská spolupráce socialistického společenství RVHP přerůstá v těchto letech ve všestrannou mezinárodní dělbu práce, která již v řadě úseků vykazuje vyhraněné prvky socialistické integrace. Příkladem toho je další rozšíření sjednocené energetické soustavy, na níž jsou koncem tohoto období napojeny všechny členské státy RVHP (SSSR svými západními oblastmi); nahrazení multilaterálního clearingu systémem mnohostranného zúčtování v převoditelných rublech, ke kterémuž účelu je zřízena Mezinárodní banka hospodářské spolupráce; ustavení Společného parku nákladních vagónů, který umožňuje podstatné zvýšení efektivnosti mezinárodní železniční dopravy; vytvoření řady mezinárodních organizací specializovaných na rozvoj důležitých výrobních odvětví, pro které jsou poskytovány společné investiční prostředky (roku 1970 je založena Mezinárodní investiční banka), atd. Rozmach socialistické dělby práce a její integrační tendence v tomto období odráží také rozšiřování a diferenciaci orgánů RVHP, na které bylo poukázáno výše, i růst hospodářské spolupráce zemí RVHP s ostatními státy.

*

³⁴⁾ Viz B. Lehár: cit. dílo, str. 45 a 49.

Koncem šedesátých let dostávají se výrobní síly v členských zemích RVHP na takový stupeň, který si vynucuje, aby se jejich další rozvoj uskutečňoval na mezinárodní úrovni. Spolu s tím jsou v zásadě vyčerpány extenzivní faktory růstu, o které se dosavadní vzestup výroby opíral, a vystupují do popředí potřeby účinné aplikace výsledků vědecko-technické revoluce a jejich spojování s přednostmi socialistického zřízení. Podmínky pro přechod k intenzivnějším a mezinárodně integrovaným formám ekonomického rozvoje jsou dány také zkušenostmi z koordinace národohospodářských plánů členských zemí, které vyúsťují v potřebu generálního plánu ekonomického rozvoje celého společenství RVHP. Předpokladem a stimulem tohoto kvalitativního zvratu ve vývoji společné hospodářské činnosti socialistického společenství je dovršení procesu budování rozvíte socialistické společnosti v SSSR a nástup většiny ostatních socialistických zemí k výstavbě tohoto stupně socialismu, který vyžaduje daleko širší ekonomickou základnu, než jakou tyto země v dosavadních podmínkách disponují. Katalyzátorem tohoto nástupu k novým způsobům hospodářské spolupráce socialistických zemí jsou nové jevy třídního boje v mezinárodním měřítku, otvírající stále širší perspektivy spolupráce odlišných sociálně ekonomických formací, kladoucí však zároveň stále náročnější požadavky na ekonomickou úroveň socialismu, na jeho schopnosti čelit živelnosti a agresivitě kapitalistické soustavy a poskytovat pomoc demokratickým, protiimperialistickým a protiválečným silám.

Tato nová etapa činnosti RVHP začíná XXIII. mimořádným zasedáním Rady vzájemné hospodářské pomoci v dubnu 1969, které se konalo za účasti vedoucích představitelů komunistických a dělnických stran a předsedů vlád členských zemí RVHP. Mimořádné zasedání Rady uložilo vypracovat komplexní dlouhodobý program mezinárodní socialistické integrace, který by reagoval na výše ukázané skutečnosti v hospodářském životě socialistického společenství a stal se základem integračního procesu na vyšší kvalitativní úrovni, kdy bude dokonaleji využíván ekonomický potenciál socialistických zemí a možnosti jeho dalšího rozvoje na základě intenzivnějšího včleňování národních ekonomik do mezinárodní socialistické dělby práce.

Mimořádné zasedání Rady zároveň konstatovalo, že i nadále bude proces socialistické hospodářské integrace uskutečňován na zásadách, které se osvědčily od založení RVHP a které jsou vyjádřeny ve Statutu této organizace, tj. zejména bez vytváření nadstátních orgánů, na základě dobrovolné spolupráce zainteresovaných členských zemí, které si zachovávají svou plnou suverenitu a smluvně upravují vztahy vznikající ze vzájemné spolupráce. Uskutečňování tohoto programu se může plně nebo částečně účastnit i kterýkoliv stát, který není členem RVHP, jestliže k tomu cíli uzavře s RVHP potřebné dohody.

Příprava tohoto programu, podmíněná ostatně zkušenostmi dvacetileté praxe RVHP, trvala více než dva roky. Během této doby byly nejen ujasňovány a formulovány úkoly na příštích 15 až 20 let, ale byly také v průběžné ekonomické spolupráci i speciálními opatřeními vytvářeny důležité předběžné podmínky pro jejich plnění. Zintenzívněly kontakty a spolu-

práce. mezi úřady, institucemi i výrobními jednotkami členských zemí RVHP, byla vytvořena další základna vědeckotechnického vývoje — Mezinárodní centrum vědeckých a technických informací a Mezinárodní ústav ekonomických problémů světové socialistické soustavy, vznikla Mezinárodní investiční banka atd.

V červenci 1971 se za účasti nejvyšších stranických a státních představitelů členských států RVHP konalo XXV. zasedání Rady, které schválilo Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP.

Tento rozsáhlý dokument vychází ze zásadních ustanovení Statutu RVHP, která potvrzuje a rozvíjí v souladu s dalekosáhlými úkoly hospodářské spolupráce a socialistické ekonomické integrace členských zemí RVHP.

Základními způsoby a nástroji realizace těchto úkolů, vypočítaných na patnáct až dvacet let, jsou: mnohostranné i dvoustranné vzájemné konzultace o základních otázkách hospodářské politiky; zdokonalování a rozšiřování mnohostranné i dvoustranné spolupráce plánovací činnosti států (včetně spolupráce při prognosování, koordinaci pětiletých plánů a koordinaci dlouhodobých výhledových plánů v nejdůležitějších odvětvích národního hospodářství a druzích výroby), společné plánování některých odvětví průmyslu a jednotlivých výrobních záležitostí zainteresovanými státy; plánovitě rozšiřování mezinárodní specializace a kooperace v oblasti výroby, vědy a techniky, sjednocování úsilí zainteresovaných států při vyhledávání a těžbě užitkových nerostů, při výstavbě výrobních objektů a při vědeckovýzkumných pracích; plánovitě rozšiřování a zvyšování efektivnosti vzájemného obchodu, zdokonalování jeho organizačních forem na základě státního monopolu, rozvíjení vzájemných obchodních vztahů a soustavy zahraničně obchodních cen; rozšiřování přímých vztahů mezi ministerstvy, úřady a jinými státními orgány, hospodářskými, vědeckovýzkumnými, projekčními a konstrukčními organizacemi členských států RVHP; rozvoj existujících a vytváření nových mezinárodních ekonomických organizací zainteresovanými státy; zdokonalování právních základů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, zejména se zřetelem k plnění vzájemných závazků.

V tomto smyslu podává Komplexní program ucelený systém vzájemně spjatých opatření, sledující prohloubení a rozšíření hospodářské a vědeckovýzkumné spolupráce a urychlení a zintenzivnění sbližování hospodářských soustav členských zemí RVHP na podkladě rychlých temp růstu produktivity práce a rychlého vzestupu efektivnosti národního hospodářství.

Program obecných opatření, určujících zásadní směry vývoje a metody a nástroje k jeho uskutečnění, je rozvinut v celém souboru konkrétních integračních opatření, která se plánují pro nejdůležitější obory výroby a vědeckotechnického výzkumu. Výrazným prvkem zde je orientace na další stabilizaci dlouhodobých obchodních vztahů a cen a stále většího využívání integrovaného devizově finančního a úvěrového systému, včetně kolektivní měny. Všemi těmito záměry prolíná vysoce akcentovaný úkol dovést proces sbližování a vyrovnávání ekonomické úrovně členských

států, za pomoci států ekonomicky vyspělejších překonat pozůstatky někdejší hospodářské zaostalosti ostatních zemí RVHP.

Institucionální zajištění úkolů Komplexního programu spočívá v opatřeních organizačních a právních.

Organizační linie počítá s využitím všech dosud se osvědčivších forem i se zakládáním nových speciálních orgánů RVHP pro hospodářskou a vědeckou spolupráci, jakož i nových mezinárodních ekonomických organizací, volně napojených na RVHP. Přitom je stanoveno, že členské země budou provádět organizaci a koordinaci své činnosti k uskutečňování Komplexního programu především v Radě vzájemné hospodářské pomoci.

V souvislosti s tím Komplexní program podává výčet hlavních směrů činnosti RVHP. Pojetí této pasáže ve srovnání s obdobnými ustanoveními Statutu a jiných starších dokumentů dokládá, jak zřetelně již vykrystalizovaly oba hlavní rysy v charakteru činnosti RVHP: být platformou koordinace ekonomického úsilí suverénních socialistických států i všech ostatních zemí, které jsou ochotny spolupracovat k cílům RVHP — a současně nanejvýš kvalifikovaným způsobem tuto hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci pomáhat koncipovat, plánovat, organizovat, právně reglementovat a všemi jinými potřebnými způsoby odborně obsluhovat.

Významnou novinkou zde je, že hned na prvním místě je mezi hlavními směry činnosti uvedeno zpracovávání jak ekonomických, tak i právních otázek široké spolupráce mezi členskými státy RVHP. Zdokonalování právních základů spolupráce členských států RVHP je také věnován celý 15. oddíl Komplexního programu a zvláštní část oddílu o spolupráci v oblasti vědy a techniky. Lze konstatovat, že proces uplatňování práva v RVHP dosáhl nyní již takového stupně, kdy je považováno za nezbytné, aby se právo stalo všeobecně používaným nástrojem regulace a realizace všech podstatných stránek činnosti RVHP.

K uskutečnění tohoto záměru Komplexní program předpokládá, že budou vypracovány a přijímány normativní akty upravující hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci členských států RVHP a jejich hospodářských, vědeckovýzkumných a jiných organizací, jakož i činnost mezinárodních ekonomických organizací těchto států. Stanoví, že bude zdokonalován způsob a metoda rozhodování sporných otázek vznikajících při spolupráci, a dále že se budou sbližovat a mezi zainteresovanými státy unifikovat příslušné národní právní normy. Signatáři Komplexního programu počítají s rychlým rozvojem obecného právního režimu, založeného na členskými státy RVHP vypracovaných obecných právních normách a podmínkách uskutečňování všech forem hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, které budou buď stvrzovány smlouvami mezi státy nebo přijímány jednotlivými státy na doporučení orgánů RVHP.

Přijetím tohoto vpravdě grandiózního programu, jehož obsah ani zdaleka nelze postihnout v rámci této historické rekapitulace, začíná v činnosti Rady vzájemné hospodářské pomoci v plném smyslu kvalitativně nová historická epocha. Bude v ní dosaženo zcela nové úrovně mezinárodní socialistické dělby práce a v souvislosti s tím i takové společenské produk-

tivity práce, která se stane předpokladem a stimulem progresivního řešení nejenom hospodářské problematiky, ale i všech ostatních podstatných otázek společenského vývoje.

Stejně jako kdykoliv v minulosti i nadále zůstává garantem uskutečnění tohoto historického komplexního hospodářského programu Sovětský svaz, jehož podíl na společných úkolech, zkušenosti a bratrská pomoc socialistickým zemím představují rozhodující faktory rozvoje celého socialistického společenství zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci.

Главні použітэ прамены а літэратура

- Osnovnyje dokumenty sověta ekonomičeskoj vzaimopomošči. Sekretariát RVHP, Moskva 1968.
- Rada vzájemné hospodářské pomoci. Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1949—1973). Uspořádal a úvodní studii napsal B. Lehár, Svoboda 1973, Praha.
- Rada wzajemnej pomocy gospodarczej. Wybór materialow i dokumentow. Wyd. Książka i Wiedza, Varšava 1964.
- RVHP — výsledky a perspektivy. Uspořádali F. M. Metělskij, M. V. Senim, D. Simon, Svoboda, Praha 1974.
- M. M. Boguslavskij: Pravovoe regulirovanije meždunarodnych chozjajstvennych otnošenij. Vyd. Nauka, Moskva 1970.
- Č. Čepelka: Le COMESON. Université Libre de Bruxelles 1966.
- N. V. Faddějev: Sovět ekonomičeskoj vzaimopomošči. Vyd. Ekonomika, Moskva 1964.
- N. V. Faddějev: Sovět ekonomičeskoj vzaimopomošči. Vyd. Ekonomika, Moskva 1969.
- D. Fikus: Rada wzajemnej pomocy gospodarczej. PWE, Varšava 1967.
- P. Kalenský: Rada vzájemné hospodářské pomoci ve světle mezinárodního práva. Rozpravy ČSAV 1962, sešit 10.
- P. Kalenský: Právní otázky řízení zahraničního obchodu členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci. Academia, Praha 1966.
- B. Lehár: Hlavní etapy vývoje RVHP a hospodářské spolupráce členských zemí (1949—1972). Vysoká škola ekonomická v Praze, kabinet hospodářských dějin, 1973.
- B. Poklad, E. Ševčenko: Dnešek a zítřek RVHP. APN, Moskva 1973.
- Je. Usenko: Formy regulirovanija socialističeskogo meždunarodnogo razdělenija truda. Vyd. Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1965.

МИЛОСЛАВ ДОЛЕЖАЛ, ДРАГУТИН ПЕЛИКАН

Социалистическое содружество стран-членов СЭВ и главные этапы его развития

РЕЗЮМЕ

В научном изложении рассматривается история развития СЭВ в шести этапах с самого начала образования предпосылок и условий его возникновения до принятия Комплексной программы в 1971 году.

Периодизация истории СЭВ исходит из определения качественных ступеней развития политической линии экономического сотрудничества, обусловленной внутренними и международными факторами, из анализа их экономическо-организационных форм и, естественно, из собственного объективного содержания. Особое внимание уделяется развитию правовых форм существования и деятельности СЭВ как фактору,

являющемуся не только инструментом разработанной программы, но и симптомом объективного состояния организации и ее активности.

Хронологическое рассмотрение истории СЭВ с учетом отдельных этапов — значимость которых, между прочим, является только относительной — представляет собой лишь форму подхода к проблемам более общего характера, т. е. к постижению теоретическо-политических начал интернациональной хозяйственной организации социалистических стран, которые СЭВ претворяет в жизнь в своей практической работе.

*

Порядок строительства мирового коммунизма как единой кооперации свободных тружеников, которая в конечном итоге лишена национальных различий, в основополагающей плоскости детерминирован тем, что одной из первейших задач социализма в силу исторического развития стала реализация права народов на самоопределение и на полный расцвет их национальной самобытности. Максимальная мобилизация масс к активности в деле строительства возможна лишь в условиях суверенных национальных государств или же их социалистических федеративных союзов, образовавшихся в пределах традиционных экономическо-культурных и государственных объединений. В них представляется возможным применять на практике общие закономерности социалистического строительства в формах и темпах развития, которые соответствуют дифференцированным особенностям, потребностям и возможностям отдельных стран и меняющимся международным и другим историческим условиям, основываясь на материальной, культурной, классовой, национальной заинтересованности трудящихся.

Этот метод развития социализма не только не исключает, но будучи имманентной частью последнего прямо-таки содержит в себе братское сотрудничество социалистических стран. Взаимное уважение независимости, суверенитета и равенства — источник доверия между народами, на основании которого происходит все более глубокое и эффективное единение усилий пролетариата и возглавляемых им трудящихся разных народов, осуществляется координация национальных интересов отдельных социалистических стран, взаимопомощь между ними, подчинение частных интересов общим интересам и перспективам социализма. Без этого единства невозможно было бы парализовать намерения империализма военным путем реставрировать капитализм, достичь сегодняшних успехов в социалистическом и коммунистическом строительстве, ни действенным образом оказывать помощь пролетарскому и народно-демократическому движению в других странах. Необходимость тесной сплоченности социалистических стран в едином содружестве обусловлена наличием объективных законов экономического и политического развития.

Социалистическое решение вопросов международного разделения труда — это не обособленная экономическая проблема, а неотъемлемая часть всего комплекса общественного развития на данном историческом этапе.

Производительные силы общества и вместе с ними относительно ограниченное влияние производственных отношений являются, конечно, и здесь основным детерминирующим фактором, частью определяющим фактором общественного развития вообще и частью лимитирующим фактором конкретных возможностей и потребностей международного разделения труда. Хотя и тенденции в отношении международного разделения труда являются с учетом воздействия этих факторов общемировыми, соотношение экономики, политики и других сторон общественной жизни в переходный период от капитализма к социализму и коммунизму оказывается иным, чем в эксплуататорских общественно-экономических формациях. В частности, способность стихийного позитивного развития оказывается здесь подавленной, причем сильно возросла роль субъективных факторов.

Основой социалистического интернационализма является сотрудничество коммунистических и рабочих партий стран международного социалистического содружества, возглавляемого испытанным авангардом мирового революционного рабочего движения — КПСС. Их идейное единство и единство действий, основанные на сообща выработанной и осуществляемой политической линии — это незаменимая предпо-

сылка и гарантия дальнейших успехов всего социалистического содружества и каждой отдельно взятой из стран социализма. И напротив, случаи несоблюдения обусловленной политической платформы, изоляционизм, национализм и переход на ревизионистские правые и левые позиции наносят большой урон интересам социалистического лагеря, вредят общему сотрудничеству, создавая тем самым серьезную угрозу социалистическому строю в тех или иных странах.

Главная роль в процессе реализации социалистического интернационализма была возложена и по сей день принадлежит СССР как первой, самой большой и развитой стране социализма, имеющей в своем распоряжении все возрастающий внутренний потенциал и пользующейся огромным международным авторитетом.

Задачи социалистического международного разделения труда на каждом из исторических этапов развития являются конкретными и проистекают из потребностей и возможностей экономики отдельно взятых социалистических стран и их содружества в целом и из общественно-политической ситуации в этих странах и в социалистическом лагере вообще. На всем протяжении современного исторического периода развития, который еще далеко неокончен, особо чувствуется, что социалистическое разделение труда в международном масштабе возможно только при постоянном учетывании и гармоничном решении обеих закономерных тенденций национального вопроса — тенденции к самостоятельности, самобытности и тенденции к сотрудничеству и слиянию, в которой полностью отражены и общие потребности социалистического лагеря как единого целого.

Плановое международное разделение труда, осуществляемое в рамках СЭВ, направлено на максимальное использование преимуществ мировой социалистической системы, на обеспечение взаимопомощи в деле послевоенного восстановления и материального обеспечения обороноспособности социалистических государств, на разрешение сырьевой проблемы, вопросов вызванных нехваткой материалов, оборудования, машин и прочих важнейших нужд народного хозяйства, на расширение фондов товаров массового потребления, на обеспечение сбыта продукции специализированного крупнотоварного производства, на постепенное выравнивание исторически возникших различий в уровне экономического развития отдельных стран, на индустриализацию или другую перестройку их экономической структуры, на изыскание соответствующих пропорций в народном хозяйстве каждой из стран, на оптимальное размещение производительных сил внутри мирового международного сообщества, на эффективное использование духовных и материальных ресурсов, на неуклонный рост производительности общественного труда, специализации и кооперации, на достижение высоких темпов роста экономики, материального и культурного благосостояния трудящихся всех социалистических стран.

В основном с конца 60-х годов, когда исчерпались факторы экстензивного роста и наступила пора интенсификации всего процесса общественного производства и наращивания темпов экономического развития на базе использования результатов научно-технической революции и преимуществ социалистической общественноэкономической системы, экономическое сотрудничество социалистических стран начинает перерастать в социалистическую экономическую интеграцию: производительные силы в ряде отраслей достигли такого уровня развития, что в дальнейшем они могут развиваться только как международные производительные силы. И на этом этапе, влекущем за собой ускорение и повышение качества сближения национальных экономик социалистических стран, не теряют силы обе стороны социалистического интернационализма — социалистическая экономическая интеграция развертывает экономические и политические силы социалистического содружества как одного единого целого путем экономического и политического развития социалистических стран, сохраняющих за собой суверенитет, равноправие и материальную заинтересованность в общей хозяйственной деятельности. В отличие от интеграции капиталистической экономики, выражающейся в форме конкурентной борьбы и поглощения слабых партнеров сильными, социалистическая экономическая интеграция проводит в жизнь объективные тенденции развития производительных сил путем братского сотрудничества и оказания бескорыстной помощи более слабым странам со стороны развитых социалистических стран.

На протяжении всего исторического периода существования СЭВ предоставляет Советский Союз в наибольшей мере такую бескорыстную помощь другим социалистическим странам.

Международное социалистическое разделение труда развивается в условиях всемирного разделения труда, являющегося объективно неизбежным фактом, наличие которого обусловлено общим уровнем мировой экономики. Поэтому социалистические страны не могут быть заинтересованы в какой-либо экономической изоляции, так как последняя усугубляет трудности в деле строительства социалистической экономики и, таким образом, сужает материальную базу для мирного сосуществования двух мировых общественных и экономических систем. Империализм, в свою очередь, стремится использовать в своих целях направленность социалистических стран на участие в общемировом разделении труда. Особенно в самом начале процесса формирования социалистического лагеря, когда еще весьма интенсивно чувствовалась зависимость стран народной демократии от капиталистической экономики и когда еще казалось невозможным, что социалистические страны могли бы залечить раны нанесенные войной без ее помощи, капиталистические страны, возглавляемые США, стремились путем экономического нажима приостановить революционный процесс развития и способствовать возобновлению капитализма в странах народной демократии и ослабить Советский Союз экономически и политически.

Однако этот нажим не привел к гибели СССР и стран народной демократии, а, напротив, к тому, что эти государства под руководством коммунистических и рабочих партий приступили к максимальному использованию собственных внутренних и экономических ресурсов и к реорганизации своей экономики, к установлению тесного взаимного сотрудничества.

Когда в развитии международных отношений наступил поворот и капиталистические страны вынуждены были мало-помалу признать безуспешность проводимой ими экономической блокады социализма, социалистические страны приступили к более широкому развертыванию экономических связей с капиталистическим миром. Однако ни в коем случае здесь речь не идет о каком-либо возобновлении единого мирового рынка и мирового разделения труда, имевших место до возникновения „холодной войны“, а суть дела состоит в наличии нового этапа в развитии мировых экономических связей, на протяжении которого социалистические страны опираются на социалистический рынок и на свою систему экономического сотрудничества и взаимопомощи, влияние которой на мировую экономику постоянно и быстро возрастает.

Právní aspekty devizových vztahů členských států RVHP

MILAN BAKES

I. STÁTNÍ DEVIZOVÝ MONOPOL, ZÁKLADNÍ PRINCIP SOCIALISTICKÉHO DEVIZOVÉHO PRÁVA

Na principu státního devizového monopolu je založeno devizové zákonodárství všech socialistických států (snad pouze s výjimkou Jugoslávie, kde je existence státního devizového monopolu diskutabilní). Devizové předpisy socialistických států jsou vlastně normativním vyjádřením devizového monopolu státu.

Státní devizový monopol v jeho nynější podobě je vybudován na následujících principech:

1. peněžní prostředky vnitřního peněžního oběhu nemohou být použity v zahraničí;
2. peněžní prostředky zahraničních měn nesmějí obíhat ve vnitřním hospodářství socialistických států;
3. kurs měn socialistických států vychází z pevně stanoveného zlatého obsahu základní peněžní jednotky měny;
4. efektivní prostředky v zahraničních měnách, jakož i zahraniční pohledávky a závazky jsou koncentrovány v rámci státní devizové pokladny;
5. provádění operací mezinárodního platebního styku je vyhrazeno zvláštním orgánům;
6. plánování a řízení mezinárodních platebních vztahů má přispívat k dosažení rovnováhy v platební bilanci.

Devizový monopol státu, který je tedy vlastně výsadním právem státu uskutečňovat platební a úvěrový styk se zahraničím a k tomu účelu soustřeďovat platební prostředky a rozhodovat o nakládání s nimi,¹⁾ velmi úzce souvisí s monopolem zahraničního obchodu. Ujasnění tohoto pojmu má svou důležitost pro pochopení podstaty devizového monopolu státu.

Monopol zahraničního obchodu u nás právně zakotvený v roce 1948 zákonem č. 119/1948 Sb. z. a n. vznikl v Sovětském svazu jako důsledek znárodnovacích opatření v zahraničně obchodní oblasti. Právním základem byl Dekret Rady lidových komisařů RSFSR z 22. dubna 1918. Monopol

1) Viz Důvodová zpráva k zákonu č. 142/1970 Sb. o devizovém hospodářství.

zahraničního obchodu je tedy důsledkem kvalitativně nového způsobu řízení ekonomických vztahů se zahraničím.

Kalenský vymezuje státní monopol zahraničního obchodu jako výhradní právo státu, řídit prostřednictvím orgánů, které k tomu určí a pomocí určitých metod a prostředků veškerou směnu s cizími státy. Forma projevu monopolu zahraničního obchodu je pak určována formami nového socialistického hospodářství a vlastnictví.²⁾

Sám se domnívám, že toto pojetí, které akcentuje skutečnost, že výrobní prostředky patří státu a proto je nezbytné, aby byl zahraniční obchod uskutečňován státem, správně vystihuje podstatu monopolu zahraničního obchodu.

Mnozí autoři se domnívají, že státní devizový monopol je jakousi součástí monopolu zahraničního obchodu. Tak např. Petřivalský pokládá devizový monopol za „výraz i doplněk státního monopolu zahraničního obchodu, mající v podstatě stejnou aktivní i ochrannou funkci jako monopol zahraničního obchodu“.³⁾

Tento názor a názory podobné převažovaly v šedesátých letech nejen u nás, ale i v řadě ostatních států. Mám ovšem za to, že toto pojetí je diskutabilní, protože považuje státní devizový monopol jen za doplněk monopolu zahraničního obchodu a nerozlišuje jeho specifické funkce.

Funkce státního devizového monopolu by měly především akcentovat měnové a devizové aspekty v hospodářství socialistického státu. Proto považuji za správnější např. pojetí Spáčilova, které pouze dává devizový monopol do souvislosti s „volným nebo přímým monopolem zahraničního obchodu“, aniž by jej pokládalo za součást monopolu zahraničního obchodu.⁴⁾ Domnívám se, že i když monopol zahraničního obchodu s monopolem devizovým souvisí, přesto nelze nevidět, že státní devizový monopol plní v mnoha případech funkce, které jsou odlišné od funkcí monopolu zahraničního obchodu. Má své zvláštní charakteristické rysy, které odůvodňují jeho relativní samostatnost. Na základě státního devizového monopolu je možné plánovitě provádět mezinárodní platební styk prostřednictvím pověřených orgánů. Státní devizový monopol může pomáhat zajišťovat co nejefektivnější využívání devizových prostředků a chránit socialistické hospodářství od konjunkturálních výkyvů. V neposlední řadě umožňuje socialistický devizový monopol prostřednictvím devizového plánu plánovat a řídit mezinárodní platební styk takovým způsobem, aby byla zajištěna vyrovnanost, resp. aktivita platební bilance socialistického státu.

Státní devizový monopol je pojmem širším než monopol zahraničního obchodu, protože nepostihuje pouze operace související s prováděním zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, ale je uplatňován i v oblasti neobchodních platů (např. nabídková povinnost devizových tuzemců

²⁾ P. Kalenský: Právní otázky řízení zahraničního obchodu členských států RVHP. Academia, Praha 1966, str. 7.

³⁾ J. Petřivalský a kol.: Peněžní oběh a úvěr v ČSSR. SNTL, Praha 1963, str. 310.

⁴⁾ B. Spáčil: Teorie finančního práva ČSSR. Orbis, Praha 1970.

je důsledkem státního devizového monopolu), které, jak již vyplývá z jejich samostatného názvu, nijak nesouvisejí s operacemi zahraničního obchodu a tedy s uplatňováním monopolu zahraničního obchodu.⁵⁾

Monopol zahraničního obchodu a státní devizový monopol mají tedy v socialistickém státě své osobité funkce. Zatímco devizový monopol vytváří podmínky pro využívání, řízení a kontrolu zahraničně obchodních vztahů z hlediska devizově finančního, monopol zahraničního obchodu slouží k jejich využívání, řízení a kontrole z hlediska hmotného. Vztahy mezi oběma monopoly jsou značně složité a mění se v závislosti na ekonomických podmínkách rozvoje socialistického hospodářství. Lze je proto vysvětlit a správně pochopit pouze tehdy, jestliže si uvědomujeme vzájemnou podmíněnost, ale také relativní samostatnost a specifičnost obou monopolů.⁶⁾

Úkolem státního devizového monopolu bezprostředně po jeho vzniku bylo plnění dvou hlavních funkcí — ochraňovat socialistickou ekonomiku v měnové i devizové oblasti před některými nežádoucími vlivy kapitalistického hospodářství a dále být aktivním nástrojem spolupráce se socialistickými státy, jejichž devizové hospodářství je založeno na zásadě státního devizového monopolu, tedy být aktivním nástrojem umožňujícím co nejefektivnější devizově finanční vyrovnávání závazků.

Od roku 1948, kdy byl právně zakotven monopol zahraničního obchodu a postupně budován státní devizový monopol, se však podstatně změnily politické a ekonomické poměry. Zpočátku bylo nutné na prvním místě skutečně zdůrazňovat ochrannou funkci monopolu zahraničního obchodu, abychom tím mohli čelit různým formám diskriminace ze strany kapitalistických států. Z potvrzení ochranné funkce monopolu zahraničního obchodu v tomto období vyplynul přímo i důraz na zvýraznění obdobné funkce u státního devizového monopolu.

V dnešní době je ovšem, jak již bylo zmíněno, politická a hospodářská situace odlišná. Domnívám se, že hlavní funkcí státního devizového monopolu, by dnes mělo být jeho aktivní působení k efektivnímu využívání mezinárodní dělby práce, směny a dosahování úspor ve společenské práci, které by mělo přispívat k celkovému rozvoji národního hospodářství. Na rozdíl od devizových režimů kapitalistických států, kladoucích mnohdy diskriminační překážky rozvoji hospodářských styků, zejména se socialistickými státy, spočívá závažné internacionalistické poslání devizového monopolu socialistického státu v aktivním zabezpečování plynulých devizových styků.⁷⁾

Mám za to, že právě dnes aktivní funkce státního devizového monopolu, spočívající v napomáhání prohloubení hospodářské spolupráce a vzájemné

⁵⁾ Blíže viz M. Bakeš: Státní devizový monopol a československé zákonodárství. Právník č. 4/1969, str. 273.

⁶⁾ M. Svoboda: Devizové právo a právní problémy jeho uplatňování. Academia, Praha 1972, str. 26.

⁷⁾ Tamtéž, str. 27.

pomoci mezi Československem a ostatními socialistickými státy v devizové měnové oblasti by měla sehrát prvořadou úlohu, což konečně potvrzuje i Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP.

V současné době je nezbytné zdůraznit dynamičtější pojetí funkcí devizového monopolu, včetně aktivního působení devizového plánu, jakožto plánu platebního styku s cizinou a správné využití devizové finančních a devizové měnových nástrojů.

II. ŘÍZENÍ DEVIZOVÉHO HOSPODÁŘSTVÍ SOCIALISTICKÝCH STÁTŮ A REALIZACE PRINCIPŮ STÁTNÍHO DEVIZOVÉHO MONOPOLU V DEVIZOVÝCH PŘEDPISECH SOCIALISTICKÝCH STÁTŮ

a) *Právní úprava devizového monopolu v československém devizovém zákoně*

Dnes platný devizový zákon nabyl účinnosti 1. ledna 1971. Vydáním tohoto zákona bylo ukončeno provizorium, trvající od ledna 1969, kdy byly Státní bance svěřeny nové úkoly na úseku devizového hospodářství.

Na základě zákona 107/1953 Sb., tedy právě na základě ustanovení, kterým chtěl zákonodárce vyjádřit nové úkoly ministerstva zahraničního obchodu a ministerstva financí jako nejvyšších orgánů, pověřených místo Státní banky československé řízením a prováděním devizového hospodářství, docházelo k nezdravé automatické. Státní banka československá postupně počala ztrácet rozhodující vliv na řízení devizového hospodářství a zůstala jí hlavně péče o stabilitu měny.⁸⁾

V roce 1965 byl však přijat zákon č. 117 o Státní bance československé, který upravil novým způsobem její pravomoc a zdůraznil její úkoly v oblasti devizového hospodářství. Další úkoly, které se podle něho ovšem neopíraly ani o v té době platný zákon o devizovém hospodářství, ani o zmíněný zákon č. 117/1965 Sb. vyplynuly pro Státní banku československou z vládního usnesení č. 397 z 11. listopadu 1968.

Tímto vládním usnesením byla Státní banka československá 1. 1. 1969 pověřena prováděním tzv. devizové regulace. Prakticky tedy převzala v rozporu z výše zmíněnými zákony, pouze na základě normy nižší právní síly, řídicí a operativní úkoly pro oblast obchodních platů. Na úseku neobchodních platů zůstalo i nadále příslušné ministerstvo financí.

Pokud posuzujeme tato fakta z právního hlediska, musíme dojít k závěru, že respektování této situace ze strany těchto organizací se nezakládalo na právní úpravě, ale opíralo se pouze o monopolní postavení Státní banky československé, jako vrcholného měnového orgánu. Státní banka

⁸⁾ S. Košť: Na okraj nového devizového zákona. Finance a úvěr č. 5/1970.

československá se tak fakticky stávala vrcholným devizovým orgánem státu, aniž by jí toto postavení náleželo *de iure*. Důsledkem toho bylo, že Státní banka československá přes skutečné řízení devizového hospodářství v oblasti obchodních platů, nemohla plnit např. funkci kontroly devizového hospodářství organizací, což bylo jistě jedním z podstatných nedostatků minulé právní úpravy.

Vydání nového devizového zákona se stalo nezbytností i vzhledem ke změnám, které vyplývaly z ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o československé federaci. V neposlední řadě je nutno připomenout, že dosavadní úprava, obsažená v zákoně č. 107/1953 Sb. ve znění zákona č. 64/1958 Sb. byla vývojem již zastaralá a neodpovídala významu devizové politiky socialistického státu a požadavku uplatňování jeho autority při jejím řízení.⁹⁾

Za podstatný přínos nové právní úpravy, provedené právě zákonem č. 142/1970 Sb. a prováděcí vyhláškou k zákonu č. 143/1970 Sb. považují fakt, že ve srovnání s předchozími devizovými právními normami, zakotvuje nový devizový zákon (§§ 4–6) výslovně ustanovení o státním devizovém monopolu jako základním principu československého devizového hospodářství. Státním devizovým monopoem se rozumí výhradní právo státu, uskutečňovat platební a úvěrový styk se zahraničím a k tomu účelu soustřeďovat zahraniční platební prostředky a rozhodovat o nakládání s nimi.

Operativními úkoly, vyplývajícími z devizového monopolu je pověřena Státní banka československá (§ 4 dev. z.). Zabezpečování devizového monopolu orgány Státní banky československé se opírá také o novelu zákona č. 144/1970 Sb., kterou se Státní bance čs. svěřuje správa devizově měnových rezerv ve zlatě a ostatních devizových prostředcích, nákup a prodej devizových prostředků, stanovení kursu měn, vypracování měnového plánu, jehož součástí je i plán devizový apod. Je tedy jistě jen logické, že jestliže Státní bance čs. je svěřeno spravovat zlaté a devizové rezervy a plnit řadu dalších významných funkcí na úseku devizového hospodářství, že jí byla svěřena také odpovědnost za provádění státního devizového monopolu a z ní vyplývající pravomoci v oblasti devizového hospodářství státu.

Dohled nad prováděním devizového monopolu a odpovědnost za jeho provádění přísluší vládě ČSSR, což umožňuje, aby si vláda zachovala rozhodující vliv na řízení československého devizového hospodářství a zajišťuje jí právo dohledu, prováděného prostřednictvím federálního ministerstva financí (§ 6 dev. z.).

Hodnotíme-li devizový zákon jako celek, bez ohledu na jednotlivá jeho dílčí ustanovení, je jistě kladem, tak jak to konečně zdůrazňuje i Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o devizovém hospodářství, že kromě zakotvení principu státního devizového monopolu obsahuje zákon ve srovnání s předchozím stavem i řadu dalších pozitivních ustanovení. Devizový zákon usiluje jednoznačným koncipováním jednotlivých ustanovení o větší právní jistotu jak organizací, tak i občanů. Zákonnou úpravou je stanovena

⁹⁾ Např. také M. Svoboda: O právních aspektech devizové regulace v ČSSR. Právní obzor č. 3/1970.

maximální hranice devizových omezení, nad která nemohou jít prováděcí předpisy. Tato skutečnost má význam i pro rozvoj mezinárodních hospodářských vztahů, protože úprava připouštějící široký nebo nejednoznačný výklad je jeho vážnou překážkou. Zákon se dále, opět se zřetelem na rozvoj zahraničně obchodních vztahů, vyhýbá i ustanovením, kterým by mohl být vytýkán konfiskatorní nebo diskriminační charakter (viz např. dřívější spory hlavně mezi Československem a Spojenými státy americkými v otázkách vydávání dědictví apod.). Tím se vychází vstříc i požadavku lepších podmínek pro uznávání našich devizových předpisů v zahraničí. A konečně je nutno podotknout, že nový devizový zákon formulací svých ustanovení umožňuje další rozvoj spolupráce v oblasti měnové, finanční a devizové z titulu členství Československé socialistické republiky v RVHP.

Nový devizový zákon vychází z existence devizového monopolu státu a z posílení jeho funkcí a vyjadřuje právně takový jeho ekonomický model, který využívá devizového plánování jako základního nástroje řízení, avšak zároveň vytváří přiměřený prostor pro postupné uplatňování nepřímých forem devizové regulace. Přitom se ovšem devizový zákon nevzdává některých, zejména v současné naší situaci nezbytných administrativních prostředků.¹⁰⁾

Se státním devizovým monopolem tedy velmi úzce souvisí i devizové plánování, jehož úloha je jak v devizovém zákoně, tak i nepřímo v novele zákona o Státní bance československé výslovně zdůrazněna. Návrh devizového plánu vypracovává Státní banka československá v souladu se záměry státního plánu rozvoje národního hospodářství, ve spolupráci s příslušnými federálními a národními orgány. Zákon rovněž ukládá Státní bance československé zabezpečovat realizaci a kontrolu schváleného devizového plánu.

Devizovému plánu, který je s plánem pokladním a úvěrovým součástí plánu měnového, se přisuzuje aktivní úloha především v posilování měnových prvků při řízení devizového hospodářství. Při realizaci devizového plánu je nejdůležitějším úkolem Státní banky československé zabezpečování bezporuchového platebního styku se zahraničím a časová i teritoriální vyrovnanost platební bilance.

Monopolní plánovitě řízení devizového hospodářství však v žádném případě nevylučuje použití ekonomických nástrojů. Jak konečně předpokládá i Důvodová zpráva k vládnímu návrhu devizového zákona, měly by se postupně začít uplatňovat jak nástroje devizově měnové, tak i devizově finanční. Především úloha nástrojů devizově měnových, se zvláštním zřetelem na měnové kursy, by měla hrát v budoucnu rozhodující roli a nabýt postupně převahy nad nástroji devizově finančními.

¹⁰⁾ Viz Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o devizovém hospodářství.

b) *Řízení devizového hospodářství a výkon státního devizového monopolu v dalších socialistických státech*

Pokud chceme srovnávat devizové hospodářství socialistických států — členů RVHP, je jejich obecně platným charakteristickým rysem skutečnost, že vycházejí tak jako v Československé socialistické republice z existence devizového monopolu státu. I v ostatních socialistických státech jsou tedy devizové zákony právním vyjádřením státního devizového monopolu, i když se třeba v devizových zákonech socialistických států většinou výslovně termínu „devizový monopol státu“ nepoužívá.

Devizový monopol v Sovětském svazu se postupně utvářel již v prvních letech sovětské moci. Právně byl zakotven ustanovením Ústředního výkonného výboru Rady lidových komisářů SSSR ze 7. 1. 1937 č. 8 o obchodování devizovými hodnotami a o platech v cizí valutě a dále pak ustanovení Rady ministrů SSSR z 25. 10. 1948 o způsobu dovozu, vývozu, úhrad a záslitek valut a devizových hodnot do ciziny a z ciziny a i v dalších předpisech na ně navazujících.

Řídícím orgánem státního devizového monopolu je v Sovětském svazu ministerstvo financí, které provádí devizovou kontrolu a řídí valutové operace a nakládání s ostatními devizovými hodnotami. Státní bance Sovětského svazu, která je orgánem vykonávajícím státní devizový monopol, je svěřeno kromě jiného i výhradní právo k obchodu s drahými kovy a dále má právo provádět koupi a prodej cizí měny, platebních prostředků znějících na cizí měnu a zahraničních hodnot. Řada úkolů na úseku devizového hospodářství při výkonu státního devizového monopolu je svěřena Bance pro zahraniční obchod.

Devizové hospodářství Bulharské lidové republiky je upraveno v zákoně o transakcích s devizovými hodnotami a o devizové kontrole č. 536 z 29. 6. 1966. Podle článku 6 zákona, vykonává celkovou devizovou kontrolu ve státě ministerstvo financí, kterému jsou svěřeny i další úkoly. Kromě toho však vykonávají devizovou kontrolu i Bulharská národní banka, Bulharská banka pro zahraniční obchod a ministerstvo zahraničního obchodu. Vrcholným devizovým orgánem je tedy ministerstvo financí, ale i ostatním jmenovaným orgánům jsou propůjčeny významné devizové funkce. Je jistě zajímavé a zřejmě v dalších socialistických státech neobvyklé, že na úseku výkonu státního devizového monopolu mají rovné postavení Bulharská národní banka jako banka emisní a Bulharská banka pro zahraniční obchod.

Také v Maďarsku podle zákona č. 1/1974 o plánovaném řízení devizového hospodářství, vykonává vrcholnou funkci v řízení devizového hospodářství ministerstvo financí. Ministr financí má právo udělovat výjimky z omezení, uložených platným zákonem a může výkonem některých funkcí pověřit jiné orgány. Operativní uskutečňování státního devizového monopolu je svěřeno Maďarské národní bance a některé úkoly (vyřizování žádostí o udělení vývozních a dovozních licencí) ministerstvu zahraničního obchodu.

Obdobné ustanovení jako v Maďarsku má podle polského devizového zákona z 5. 5. 1952 i polský ministr financí. Ministr financí Polské lidové

republiky vykonává hlavní dozor nad nakládáním s devizovými hodnotami a pečuje o správné a jednotné dodržování devizových předpisů. Přitom zejména podává výklad pojmů, uvedených v devizových předpisech a vydává příslušné směrnice. V jednotlivých případech může i osvobodit od povinností a omezení, stanovených zákonem.

Ministr financí Polské lidové republiky může také přenést v mezích stanovených zákonem, povolovací pravomoc, týkající se nakládání s devizovými hodnotami na Polskou národní banku, event. na jiné banky nebo instituce. Polská národní banka rozhoduje tedy o devizových záležitostech v mezích přeneseného oprávnění a při splnění podmínek stanovených ministerstvem financí. Pokud jde o nakládání s devizovými hodnotami, je Polská národní banka oprávněna vlastnit devizové hodnoty, uzavírat a realizovat dohody a provádět činnost na vlastní účet a vlastním jménem v rozsahu nezbytném pro provádění činnosti, stanovené tímto zákonem. Dále je oprávněna provádět mezinárodní platební styk a z příkazu devizových tuzemců a cizozemců operace, přípustné na základě ustanovení devizového zákona (čl. 12).

Významné postavení v oblasti devizového hospodářství má také ministr zahraničního obchodu, který schvaluje platební dohody, týkající se dovozu i vývozu zboží a služeb (čl. 15).

Devizové hospodářství Německé demokratické republiky je upraveno zákonem z 8. 2. 1956. Kromě toho je možno považovat za normu, která upravuje částečně devizové právní otázky i zákon o Státní bance Německé demokratické republiky (v letošním roce vstoupí v platnost nový zákon o Státní bance NDR), která převzala s účinností od 1. 1. 1968 práva a závazky bývalé Německé cedulové banky, upravující emisní činnost. Obchodní činnost, kterou dříve vykonávala také Německá cedulová banka, přešla nyní na nově vytvořenou Průmyslovou a obchodní banku NDR.

V devizové oblasti je však většina pravomocí soustředěna v rukou ministra financí. Tak např. ministr financí je odpovědný za plánování platebního a zúčtovacího styku se zahraničím (§ 11), rozhoduje o většině zásadních otázek devizového charakteru, udílí devizová povolení a vydává prováděcí předpisy k devizovému zákonu (§ 15).

Operativní provádění mezinárodního platebního styku je svěřeno Státní bance Německé demokratické republiky. Státní banka je kromě toho oprávněna také uzavírat mezinárodní dohody, udržovat zahraniční obchodní spojení, vydávat prováděcí předpisy pro provádění mezinárodního platebního styku, stanovit měnové kursy a kupovat, prodávat a spravovat devizy a valuty (§ 11 zákona o Státní bance).

Poměrně omezená oprávnění má ministr zahraničního a vnitřního obchodu, který je podle § 18 devizového zákona, odpovědný za devizovou kontrolu na celních a státních hranicích.

Devizové hospodářství Rumunské socialistické republiky je v zásadě upraveno zákonem č. 210/1960 o nakládání s platebními prostředky, znějícími na cizí měnu, s drahými kovy a drahokamy. Veškeré operace se zahraničními platebními prostředky a dalšími hodnotami (drahé kovy, dra-

hokamy) mohou podle čl. 15 být prováděny výlučně na základě povolení ministerstva financí.

V témže článku je však uděleno generální zmocnění Státní bance. Bez devizového povolení smí Státní banka Rumunské socialistické republiky uskutečňovat platy do zahraničí a řadu dalších operací, určených statutem Státní banky. Kromě toho má Státní banka RSR i další široká oprávnění, uvedená přímo v devizovém zákoně. Má např. výhradní právo koupě a prodeje devizových prostředků, právo udělovat různé druhy devizových oprávnění fyzickým i právnickým osobám a dále právo provádět řadu operací technického charakteru (dovoz a vývoz cenných papírů, jejich převody, vydávání a akceptace vlastních i cizích směnek, znějících na zahraniční měnu atd.).

Společně s ministerstvem financí vykonává Státní banka Rumunské socialistické republiky i kontrolu nad operacemi s devizovými prostředky a nad prováděním záznamů na zahraničních účtech (zřejmě obdoba našich účtů cizozemských). Společně také vydávají prováděcí předpisy k devizovému zákonu.

Blízké je si svou povahou i vymezení objektu a subjektů devizově právních vztahů a konečně i jejich práva a povinnosti. Alespoň informativně tedy k devizové příslušnosti osob a devizovým hodnotám jako objektu devizově právních vztahů.

Pro určení devizového statutu je rozhodující stálé bydliště nebo sídlo, délka pobytu a úmysl na určitém území setrvat. Podle těchto kritérií pak právní normy dělí subjekty devizového práva na devizové tuzemce — residenty a cizozemce — non residenty. Jedinou výjimkou z této zásady je pouze zákonodárství SSSR; subjekty jsou zde stanoveny pouze obecně — občané, státní a společenské organizace SSSR, cizí státní příslušníci, právnické osoby a jiné organizace cizích států, cizí korespondenti Státní banky a Banky pro zahraniční obchod. Z jednotlivých ustanovení zmíněného předpisu lze pak určit, na který z uvedených subjektů se vztahují.

Za devizové tuzemce (residenty) označují právní normy fyzické a právnické osoby, které mají v tuzemsku stálé bydliště, pobyt nebo sídlo, cizí státní občany, kteří se v tuzemsku zdržují alespoň 6 měsíců s úmyslem usadit se zde trvale; takovéto ustanovení obsahuje bulharský devizový zákon. Ani § 4 německého devizového zákona z roku 1956 nevyžaduje pro přiznání statutu devizového tuzemce při pobytu delším než 6 měsíců úmysl trvale se zde usadit. Podobně je tomu i v Rumunsku, avšak minimální délka pobytu činí 1 rok, stejně jako v československém devizovém zákoně. Naproti tomu nový maďarský devizový zákon nestanoví konkrétní minimální lhůtu pobytu a považuje za residenty maďarské občany s trvalým pobytem v MLR, cizince s právem trvalého pobytu v MLR a právnické osoby a další hospodářské organizace se sídlem v Maďarsku (§ 3 zákona).

I fyzické osoby, které se zdržují v zahraničí — z příkazu event. se souhlasem státních orgánů jsou pokládány většinou devizových norem socialistických států také za devizové tuzemce. Tato ustanovení jsou shodná i s naší právní úpravou. Maďarské a německé právní normy počítají mezi

devizové tuzemce i pobočky zahraničních firem, podobná je i polská právní úprava.

Právní úprava přiznávající zástupcům (představitelům) nebo zplnomocněncům jakýchkoliv cizích právnických osob ve vztahu k operacím uskutečňujícím se v Rumunsku na účet příslušných zplnomocnitelů tuto příslušnost, je zcela ojedinělá.

Devizovými cizinci (non residents) jsou pak fyzické a právnické osoby, které mají stálé bydliště nebo sídlo v zahraničí, zástupci diplomatických, konzulárních a obchodních oddělení, členové jejich rodin a personál; podle bulharského zákona musí být tyto osoby cizími státními příslušníky, podle německého musí být občany vysílajícího státu, podle polského pokud pro ně platí zásada exterritoriality.

Osoby, které odjely ze země na dobu delší než 6 měsíců, označuje bulharské zákonodárství za devizové cizozemce, stejně jako osoby, které odjely s úmyslem usadit se trvale v cizině. Maďarská právní norma jim tento statut přiznává již v okamžiku překročení hranic. Pobyt v zahraničí delší než 6 měsíců předpokládá německý zákonodárce, aniž by vyžadoval úmysl zdržovat se tam trvale. V RSR a ČSSR, jak již bylo řečeno, je rozhodná doba 1 roku.

Devizové zákony Bulharska a Rumunska, i Československa řadí mezi devizové cizozemce, mimo jiné, i cizí studenty a mezinárodní organizace.

Objektem devizově právních vztahů jsou určité devizové hodnoty (u nás nazývané devizové prostředky a další hodnoty). Zákonodárství členských států RVHP je i zde blízké devizově právní úpravě československé, která do kategorie devizových prostředků řadí valuty, devizy (platební dokumenty, znějící na cizí měnu a veškeré druhy výplat na zahraniční místa), zlato a zahraniční cenné papíry.

Pod pojem valut řadí devizové zákonodárství porovnávaných zemí bankovky, státopvky, mince, které jsou zákonným oběživem v cizině; maďarský devizový zákon kromě toho i prostředky směnitelné za jakékoliv oběživo. Z toho lze dovodit, že pod pojem měny by bylo možné zahrnout např. i numismatické sbírky. Maďarská právní úprava je zvláštní i v tom, že do tohoto okruhu řadí i platební prostředky — šeky, směnky, vkladní knížky, pokud je sídlo dlužníka nebo platební místo v zahraničí. Sovětský zákonodárce sem zahrnuje i pokladniční poukázky. Polský a německý devizový zákon zařazují valuty a devizy pod pojem cizí platební prostředky (ausländischen Zahlungsmittel).

Jako platební dokumenty znějící na cizí měnu jsou v podstatě shodně označovány směnky, šeky, platební příkazy a převody a akreditivy. Pouze polský zákonodárce řadí akreditivy mezi cenné papíry.

Podílové listiny, akcie, obligace a úrokové a dividendové kupóny k nim jsou ve všech případech zahrnuty pod cenné papíry. Zvláštností je zařazení vkladních a spořitelních knížek do této oblasti polským a německým právem. Rumunský devizový zákon zařazuje cizí papíry (cenné) pod pojem cizí platební prostředky.

Doba vydání (stáří) devizových předpisů a místní zvláštnosti mají za

následek rozdílů v pojetí drahých kovů a kamenů. Zlato jako měnový kov označují všechny devizové zákony jako devizovou hodnotu. Devizové zákony některých socialistických zemí řadí do této skupiny i platinu (např. PLR, v některých případech i MLR), Rumunsko a Sovětský svaz dokonce i kovy platinové řady.

Bulharský, rumunský a sovětský zákon zahrnuje mezi devizové hodnoty i stříbro; stříbro může být prohlášeno za devizovou hodnotu i v MLR. Německý zákon o devizovém styku a devizové kontrole se o drahých kovech ani kamenech nezmiňuje. Nakládání s nimi je upraveno zvláštním zákonem.

Pohledávky devizových tuzemců za cizozemci jsou devizovou hodnotou podle bulharského zákona, podle německého pak v cizině se nacházející aktiva a pohledávky, rumunský zákonodárce do této skupiny řadí volnou hotovost v cizí měně na účtech v zahraničí. Polské a maďarské devizové předpisy nemají v tomto směru žádné ustanovení.

Hodnotou, chráněnou devizovým zákonodárstvím je stejně jako v ČSSR i tuzemská měna. Bulharsko do této oblasti řadí i cenné papíry a platební dokumenty znějící na tuzemskou měnu, pokud jsou předmětem dovozu, vývozu nebo transakcí mezi devizovými tuzemci a cizozemci. Stejně stanovisko k tomu zaujímá i polský zákonodárce. Německý devizový zákon, kromě výše uvedeného, i vkladní knížky. Rumunské předpisy řadí do této oblasti jen cenné papíry, jsou-li předmětem dovozu nebo vývozu. Ze zákona neplatí, že by sem byla počítána i tuzemská měna.

Ochrana domácí měny devizovým zákonem, resp. regulace jejího vývozu a dovozu je plně v souladu s principem státního devizového monopolu. Vždyť každý stát má zájem, aby oběh jeho platidel byl kontrolován a aby se jeho tuzemské platební prostředky nestaly předmětem spekulace na zahraničních devizových trzích.

Chceme-li hodnotit devizové předpisy socialistických států — členů RVHP, vidíme na první pohled jejich příbuznost, danou existencí státního devizového monopolu. Na tom nic nemění ani skutečnost, že výkon devizové pravomoci a její rozsah je oproti našemu právnímu stavu ve většině socialistických států svěřen ministerstvu financí. Devizové předpisy členských zemí RVHP jsou si blízké i některými konkrétními ustanoveními, o kterých bylo v této části pojednáváno (např. v otázkách vymezení devizové příslušnosti, pojmu devizových prostředků apod.).

Pro devizové právní předpisy členských zemí RVHP, právně vyjadřující devizový monopol socialistického státu je společným rysem i to, že jejich zavedení nebylo důsledkem „stavu nouze“, jak tomu je u devizových omezení v kapitalistickém světě, ale vyplynulo ze zcela jiných a kvalitativně odlišných podmínek, doprovázejících vznik a upevňování socialistické ekonomiky, a odpovídalo plánovitému řízení socialistického hospodářství v této etapě.¹¹⁾

¹¹⁾ Viz také M. Svoboda: Devizové právo a právní problémy jeho uplatňování. Academia, Praha 1972, str. 117.

Jak již bylo konstatováno v předchozí části, i přes příbuznost devizových předpisů socialistických států existují ustanovení, která by podle mého názoru vyžadovala sblížení, resp. unifikaci. Za nejdůležitější z tohoto hlediska a vzhledem k úkolům, vytyčeným Komplexním programem, považuji řešení těchto dvou okruhů otázek:

- a) právní úprava problematiky měnových kursů;
- b) unifikace resp. sblížení některých základních pozitivně právních ustanovení devizových zákonů socialistických států.

a) Ekonomická problematika stanovení kursu národních měn ke kolektivní měně — převoditelnému rublu, je řešena v předchozí části této kapitoly. Způsob stanovení a termíny pro zavedení ekonomicky zdůvodněných a vzájemně dohodnutých kursů nebo koeficientů národních měn členských států RVHP jsou uloženy Komplexním programem ne orgánu nadstátnímu, ale jednotlivým členským státům RVHP. Členské státy RVHP jsou povinny stanovit již v tomto období ekonomicky zdůvodněné a vzájemně dohodnuté relace národních měn ke kolektivní měně (převoditelnému rublu) a mezi sebou navzájem. Přitom je nutno mít na zřeteli, že státy samostatně určí, zda uvedené relace budou mít formu kursu nebo koeficientu a rovněž způsob jejich využití uvnitř státu. Rozhodnutí o zavedení jednotného kursu národních měn, jakož i o termínu zavedení bude určen v průběhu roku 1980 (Komplexní program, oddíl 7, čl. 16).

Nepřísluší mně hodnotit z ekonomického hlediska dnešní systém ekonomických nástrojů, používaných v zahraničně obchodních vztazích a soustavu bonifikací, používaných u platů neobchodní povahy. Pokud jde však o současnou jejich právní úpravu, mám za to, že není nediskutabilní.

Hodnotíme-li z hlediska právní úpravy vnitřní reprodukční cenové vyrovnání (dále jen VRCV), používané u platů obchodní povahy,¹²⁾ musíme konstatovat, že příslušná opatření se většinou opírají o usnesení vlády a jsou konkretizována v příkazech předsedy Státní banky československé.

Vládní usnesení nelze však zpravidla považovat za obecně závazný právní předpis, ale mají většinou pouze povahu interních normativních instrukcí a jako taková jsou projevem operativní činnosti vlády. Mají význam spíše pro následnou tvorbu právních norem.¹³⁾ Tak je tomu i s vládním usnesením (Hospodářská směrnice vlády na rok 1969), kterým byly stanoveny sazby VRČR ve vztahu k sovětskému rublu i americkému dolaru. I když se této Hospodářské směrnice dovolávají obecně závazné právní předpisy, jako např. vyhláška ministerstva zahraničního obchodu č. 8/1969 Sb. o povolování při dovozu a vývozu zboží a při některých dalších čin-

¹²⁾ Ve většině socialistických států se pod jinými názvy (např. zvláštní kursy apod.) také uplatňuje soustava různých příplatků jak v oblasti obchodních platů, tak i platů neobchodní povahy.

¹³⁾ Viz také M. Svoboda: O právních aspektech devizové regulace v ČSSR. Právní obzor č. 3/1970, str. 233.

nostech v zahraničním obchodě, nelze toto usnesení vlády považovat za obecně závazný právní předpis.

Pokud jde o příkazy předsedy Státní banky československé, které se naší problematiky bezprostředně týkají (konkretizace Hospodářské směrnice vlády), je možno je pokládat pouze za jakési speciální bankovní podmínky, které příslušné organizace respektovaly do vydání dnešního devizového zákona z titulu monopolního postavení Státní banky československé.¹⁴⁾

Ani dnes, kdy se některé z nich, např. Podmínky pro prodej deviz na nákup strojů a zařízení z dovozu apod. mohou opřít o ustanovení devizového zákona, nelze je považovat za obecně závazné právní předpisy, ale za normu zavazující pouze organizace, které jsou ve vztahu ke Státní bance československé.

Bylo by proto asi na místě uvažovat o změně a upravit kursovou problematiku v obecně závazném právním předpise, a to i z toho důvodu, že dnes se VRČR netýká již pouze organizací, ale od 1. 5. 1970 resp. 1. 1. 1971 i fyzických osob (prodej dopravních cenin do kapitalistických států a Jugoslávie, resp. poštovní a telekomunikační poplatky).

Na úseku neobchodních platů se socialistickými státy se domnívám, že bude nezbytné z právního hlediska revidovat jednotlivé bilaterální dohody o přepočítacích poměrech a stanovit tyto přepočítací poměry reálně vzhledem k současné cenové situaci a předpokládanému vývoji cen, což předpokládá i článek 30 Komplexního programu.¹⁵⁾ Dále by bylo podle mého názoru vhodné, aby tyto dohody neměly neomezenou platnost, ale aby byly uzavírány na kratší časové úseky (3–5 let) event. s tím, že by bylo možno je i v průběhu této lhůty, pokud by se cenová hladina změnila, změnit. Komplexní, definitivní vyřešení kursově problematiky, včetně její právní úpravy, může přinést až stanovení jednotného kursu pro platy obchodní i neobchodní povahy.

b) Z hlediska aktivnější úlohy devizově finančních vztahů při řešení úkolů, zaměřených na další rozvoj a upevňování plánovité hospodářské spolupráce a rozvoj socialistické ekonomické integrace se domnívám, že je zapotřebí vytypovat okruh devizově právních vztahů, které by vyžadovaly sblížení resp. sjednocení.

Vzhledem k ustanovení našeho devizového zákona, resp. devizových zákonů členských států RVHP a vzhledem k faktu, že celá oblast zahraničně obchodních platů je upravena většinou zvláštními bankovními předpisy, které jsou sice vydávány na základě devizového zákona (ale ne vždy jsou předpisy obecně právně závaznými — mnohdy se jedná pouze o normativní interní instrukce), budu se dále v těchto poznámkách zabývat většinou ustanoveními devizových zákonů, upravujícími oblast neobchodních platů. Mimo to se domnívám, že ve srovnání v oblasti platů obchodní povahy je

14) Tamtéž.

15) V průběhu tisku tohoto příspěvku již k řadě změn v tomto směru došlo.

z hlediska sblížení, resp. sjednocení devizových předpisů oblast neobchodních platů pro první kroky v tomto směru příhodnější.

Mám za to, že i když níže uvedený výčet si zdaleka neklade nároky na úplnost, prvořadá pozornost na tomto úseku by měla být věnována následujícím otázkám:

- problematika společné právní úpravy vývozu a dovozu národních měn;
- problematika vzájemné výměny národních měn členských států RVHP;
- problematika sjednocení nebo alespoň sblížení podmínek pro možnosti otvírání a vedení tzv. devizových účtů (se zřetelem na některé negativní důsledky účtů tuzexových resp. obdobných účtů v dalších socialistických státech);
- problematika uvolnění zákazů platů devizových tuzemců devizovým cizozemcům — občanům socialistických států nebo v jejich prospěch.

Řešení těchto problémů je velmi aktuální zvláště z hlediska rozvoje zahraničního cestovního ruchu, na kterém mají všechny členské státy RVHP zájem. Jen namátkou se zmíním o posléze zmíněném — platech ve prospěch devizových cizozemců.

Podle mého názoru jsou diskutabilní ustanovení devizových zákonů, která zakazují provádět platy devizovým cizozemcům — občanům členských států RVHP nebo v jejich prospěch. I když většinou prováděcí předpisy k devizovým zákonům povolují výjimky, přesto tyto výjimky (obvykle možnost poskytnout pohoštění v domácnosti, placení příležitostných obědů a večeří apod.) zdaleka nestačí. Vždyť řada vzájemných cest mezi občany členských států RVHP je uskutečňována na základě pozvání. Mnohdy dokonce musí být v písemném pozvání obsažen závazek k úhradě veškerých výdajů, spojených s pobytem devizového cizince v druhé zemi. Pak vlastně dochází často k překračování devizových předpisů, protože většinou devizové předpisy nedovolují (bez zvláštního devizového povolení) hradit devizovým cizincům i ze států socialistických delší pobyty.

Z výše uvedených důvodů se domnívám, že problematice sjednocování resp. unifikace devizových předpisů členských států RVHP by měla být věnována náležitá pozornost. Řešení těchto, na první pohled drobných otázek, může přispět k dalšímu rozvoji vzájemné spolupráce socialistických států v ekonomické oblasti.

МИЛАН БАКЕШ

Правовые аспекты девизных отношений государств-членов СЭВа

РЕЗЮМЕ

На принципе государственной девизной монополии основано девизное законодательство всех стран социализма (быть может, только за исключением Югославии, где существование государственной монополии оспоримо). Девизные предписания социалистических стран представляют по существу нормативное выражение девизной монополии государства.

Если оценивать девизное предписание социалистических стран-участниц СЭВа, то с первого взгляда видно их родство, следующее из существования государственной девизной монополии. В этом деле ничего не меняет ни тот факт, что исполнение де-

визных полномочий и объем этих последних, в отличие от чехословацкого правопорядка, в большинстве социалистических стран поручено министерству финансов. Девизные предписания стран-членов СЭВа близки друг другу также некоторыми конкретными постановлениями (например в вопросах определения девизной принадлежности, понятия девизных средств и т. п.).

В целях более активной роли девизно-финансовых отношений в деле решения заданий направленных на дальнейшее развитие и укрепление планового хозяйственного сотрудничества и на развитие социалистической экономической интеграции, автор считает необходимым определить сферу девизно-правовых отношений, требующих сближения или унификации.

Ввиду постановлений чехословацкого девизного закона, или же девизных законов стран-членов СЭВа и учитывая тот факт, что вся область внешнеторговых платежей оформлена по большей части особыми банковными предписаниями, которые хоть издаются на основе девизного закона (однако не всегда представляют общие правовые предписания — нередко речь идет о нормативных внутренних инструкциях), автор рассматривает большей частью постановления девизных законов, регулирующие область неторговых платежей. Помимо того он считает, что в сравнении с областью платежей торгового характера, с точки зрения сближения или унификации девизных предписаний область неторговых платежей является более подходящей для первых шагов в этом направлении.

Автор считает, хотя нижеприведенный перечень далеко не претендует на полноту, что первостепенное внимание надо обратить на следующие вопросы:

- проблематика совместного правового урегулирования экспорта и импорта национальных валют отдельных государств;
- проблематика взаимного обмена национальными валютами государств-членов СЭВа;
- проблематика унификации или по меньшей мере сближения условий, чтобы сделать возможным открытие и ведение т. наз. валютных расчетов (ввиду некоторых отрицательных последствий „тузекс“ счетов, или аналогичных счетов в других социалистических странах, вроде советской Березки);
- проблематика смягчения запретов платежей девизных туземцев девизным иностранцам — гражданам социалистических стран или в их пользу.

Решение приведенных проблем является очень актуальным особенно с точки зрения развития приезда иностранных туристов, в котором заинтересованы все государства-члены СЭВа.

Právní problémy socialistické mezinárodní ekonomické integrace v oblasti průmyslových práv

KAREL KNAP, MILENA OPLTOVÁ

I. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

1. Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, přijatý na XV. zasedání Rady vytyčuje jako jeden ze základních cílů integrace napomáhat v rámci mezinárodního socialistického společenství uskutečňování vědeckotechnické revoluce. V souladu s tímto cílem zdůrazňuje komplexní program nezbytnost spolupráce v oblasti vědy a techniky, zajišťování výsledků výzkumu v oblasti vědy a techniky a stanovení způsobu a podmínek jejich vzájemného předávání a využívání.¹⁾ Tyto otázky se netýkají jen sféry výroby. Ve významném rozsahu se týkají i oblasti vzájemného obchodu členských států RVHP i postavení těchto států a celého mezinárodního socialistického společenství ve vnějších hospodářských vztazích se státy kapitalistickými. Ekonomickou problematiku, která v této souvislosti vzniká, nelze zkoumat odtrženě od problematiky právní. Je to naopak právo, které svými instituty zajišťuje ochranu výsledků vědeckotechnického výzkumu i jiných výsledků tvůrčí činnosti a jejich společenského využívání a tím i ekonomického zhodnocení v rámci socialistické mezinárodní ekonomické integrace. I když jde o právní otázky zasahující svou povahou do různých právních odvětví a oblastí soustřeďuje se jejich těžiště do zvláštní oblasti průmyslově-právní ochrany. Oprávněně proto již Komplexní program zdůrazňuje nutnost zkoumání a řešení otázek spolupráce v oblasti průmyslově-právní ochrany.²⁾ 69. zasedání Výkonného výboru RVHP konané v říjnu 1974 znovu výslovně zdůraznilo, že otázky průmyslově-právní ochrany a využívání jejích předmětů v procesu spolupráce členských států RVHP mají stále rostoucí význam.

Při zkoumání otázek průmyslově-právní ochrany je třeba stále si uvědomovat, že průmyslová práva tvoří jen část celkové oblasti práv k nemotným statkům, do níž kromě práv průmyslových náleží i autorské

¹⁾ Srov. Komplexní program, hlava I, odd. 5.

²⁾ Srov. Komplexní program, hlava IV, odd. 15.

právo k dílům literárním, vědeckým a uměleckým a další práva zařazovaná mezi tzv. práva příbuzná právu autorskému. Také význam těchto práv nelze z hlediska socialistické mezinárodní integrace přehlížet. Důležitý význam v tomto směru připadá zejména autorskému právu, a to nejen ve sféře zajišťování a vzájemného předávání vědeckotechnických informací, ale zvláště i ve sféře ochrany průmyslových vzorů, kde někdy zvláštní průmyslově-právní ochranu nejen doplňuje, ale i nahrazuje.

Nelze konečně v souvislosti s tímto zkoumáním přehlížet ani otázky soutěžního práva, a to jak práva nekalé soutěže, tak i tzv. práva proti omezením soutěže, které hrají významnou úlohu ve vnějších hospodářských vztazích s kapitalistickými státy. Vzhledem k vymezenému tématu a rozsahu se tato úvodní studie vzdor uvedeným souvislostem nezabývá ani otázkami soutěžního práva, ani otázkami tzv. práv příbuzných právu autorskému a práva autorského se dotýká pouze okrajově potud, pokud toto právo v některých případech doplňuje ochranu poskytovanou některými instituty průmyslových práv nebo ji nahrazuje.

Oblast průmyslově-právní ochrany, jak se ve společenském vývoji vytvořila, není oblastí uzavřenou. Kromě již klasických institutů průmyslově-právní ochrany, jak je znají i jednotlivé členské státy RVHP, vznikají postupně nové instituty průmyslových práv k nehmotným statkům, a to jak v rámci národních úprav, tak i v rámci mezinárodním. Z hlediska významu v rámci mezinárodní socialistické ekonomické integrace je třeba v tomto směru poukázat zejména na snahy o zvláštní průmyslově-právní ochranu know-how a programů samočinných počítačů. Problematika průmyslově-právní ochrany programů samočinných počítačů je příliš specifická, takže ji nelze zahrnout do této úvodní studie.³⁾ Obecnou problematiku, která má z hlediska mezinárodní socialistické ekonomické integrace závažný význam, tvoří právní otázky know-how, které nelze v souvislosti s předměty průmyslových práv pominout. I když tedy know-how není v žádném z právních řádů států RVHP upraveno jako zvláštní průmyslové právo, je třeba se jím v této studii zabývat v rámci zkoumání právních institutů společenského uplatňování nehmotných statků.

Z oblastí průmyslových práv, zakotvených v právních řádech členských států RVHP, se tato studie zaměří na práva k vynálezu, k zlepšovacím návrhům, k průmyslovému vzoru, k ochranné známce a k označení původu výrobků. Nezabýváme se tedy právem k objevu (vzhledem k tomu, že se důsledky objevu nepromítají v hospodářské oblasti bezprostředně, nýbrž teprve prostřednictvím další na ně navazující vědeckovýzkumné činnosti) ani právem k obchodnímu názvu (vzhledem k tomu, že jeho význam v mezinárodních vztazích proti ochranné známce je omezenější).

³⁾ Srov. Závěry zásadního posudku Ústavu práva autorského a práv průmyslových na PF UK o problematice právní ochrany programů samočinných počítačů z hlediska práv průmyslových, práva autorského a práva soutěžního. Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního, 1/1969; K. Knap, M. Opltová: Problematika právní ochrany programů samočinných počítačů z hlediska práv průmyslových, práva autorského a práva soutěžního. Právník č. 5/1969.

2. Základní právní problematika v oblasti průmyslově-právní ochrany vyplývá ze skutečnosti, že tato ochrana je založena na principu teritoriality. Působení tohoto principu teritoriality je v mezinárodních vztazích modifikováno důsledky účasti států na mezinárodních úmluvách. V tomto směru je třeba přihlížet ke skutečnosti, že jednotlivé členské státy jsou účastníky mnohostranných mezinárodních smluv, které pro ně zakládají závazky a které jsou v důsledku této účasti součástí jejich národních právních řádů. Z účasti na těchto mnohostranných mezinárodních smlouvách vyplývá další problematika vzhledem ke skutečnosti, že jednotlivé členské země se zčásti účastní na různých mezinárodních smlouvách a i při účasti na téže mezinárodní smlouvě se mnohdy účastní na různých revizních textech smlouvy, které představují zvláštní smlouvy.

Z principu teritoriality průmyslově-právní ochrany a z účasti států na mezinárodních smlouvách vyplývá především, že podmínky právní ochrany nehmotných statků v průmyslově-právní oblasti i podmínky jejich společenského využívání včetně otázek přípustnosti a podmínek poskytování a převodu práv stanoví zásadně pro oblast své působnosti právní řád každé jednotlivé země, s některými doplňky a modifikacemi stanovenými v určitých mezinárodních relacích mezinárodními smlouvami. Dosah této skutečnosti je v oblasti průmyslových práv, kterými se chceme zabývat, o to závažnější, že jde o právní ochranu, při jejímž režimu se ve významné míře uplatňuje pravomoc zvláštních k tomu účelu zřízených národních orgánů (zvláštní úřady pro vynálezy aj.), které rozhodují v řízeních upravených národními procesně-právními předpisy. Tím se problematika rozšiřuje z oblasti hmotně-právní i na oblast procesně-právní.

Právní problémy socialistické mezinárodní ekonomické integrace v oblasti průmyslových práv lze systematicky roztrždit do dvou skupin:

a) Otázky zajištění průmyslově-právní ochrany nehmotných statků.

Do této skupiny náleží komplex otázek týkajících se zajištění průmyslově-právní ochrany nehmotných statků, vytvořených činností subjektů jednoho členského státu v ostatních členských státech. Přitom nejde jen o otázky existence a druhů právní ochrany a jejich jednotlivých institutů v různých členských státech, ale i o otázky snadnosti a rychlosti jejího dosažení a její efektivity. V této souvislosti nelze přihlížet, že již sama skutečnost, že o přiznání ochrany závislé na rozhodnutí národního orgánu je nutno v každé zemi žádat zvláště a že každý z těchto orgánů provádí zvláštní řízení opakující namnoze shodný průzkum, který byl orgánem jiného členského státu již proveden (což platí zvláště o průzkumu novosti), je ve značném rozsahu v rozporu s požadavkem efektivity v rámci ekonomické integrace.

Samostatný komplex otázek v rámci této skupiny tvoří otázky zajištění průmyslově-právní ochrany nehmotných statků vytvořených společně subjekty různých členských zemí, popřípadě na společných pracovištích, zejména v mezinárodních organizacích zřízených podle Komplexního programu.

Při zkoumání všech těchto otázek nelze přehlížet závazky, které pro

jednotlivé země účastníci se na uskutečňování mezinárodní socialistické ekonomické integrace vyplývají z uzavřených mezinárodních smluv ve vztahu k ostatním účastnickým státům těchto smluv. Cesty řešení těchto otázek musí dále dbát současně i zájmů jednotlivých účastnických zemí socialistické mezinárodní ekonomické integrace a celého socialistického ekonomického společenství na zajištění ochrany těchto statků v ostatních zemích z hlediska mezinárodních hospodářských vztahů s těmito zeměmi.

b) Otázky využívání průmyslově-právně chráněných nehmotných statků a know-how ve vzájemných vztazích v rámci mezinárodní socialistické ekonomické integrace.

Do této skupiny náleží komplex otázek týkajících se využívání průmyslově-právně chráněných nehmotných statků a know-how vytvořených v jedné členské zemi, v ostatních členských zemích v rámci specializace a kooperace i ostatní spolupráce zemí RVHP. Tyto otázky přesahují rámec zvláštního průmyslově-právního zákonodárství a značnou měrou zasahují i do smluvního práva občanského v širším smyslu a do mezinárodního práva soukromého. Zde jde o otázky právních institutů využívání uvedených nehmotných statků ve vzájemných vztazích členských zemí. Podobně jako u otázek zmíněných v rámci první skupiny, nejde ani zde jen o otázky existence a druhů právních institutů tohoto využívání z hlediska právní úpravy v jednotlivých zemích (sem náleží zejména otázky přípustnosti a podmínek poskytování a převodu práv), ale i o otázky snadnosti vzájemného předávání a jeho ekonomické efektivnosti.

I v rámci této skupiny tvoří samostatný komplex otázek problematika využívání nehmotných statků vytvořených společně subjekty různých členských zemí, popřípadě na společných pracovištích, zejména v mezinárodních organizacích zřízených podle Komplexního programu.

II. INSTITUTY PRŮMYSLOVÝCH PRÁV V JEDNOTLIVÝCH ČLENSKÝCH ZEMÍCH RVHP

A) Obecně

Problematika, která vyvěrá z teritoriálního principu průmyslově-právní ochrany a z odlišnosti účasti jednotlivých členských států na mezinárodních smlouvách, je mimořádně závažná a tvoří základ celé zkoumané problematiky. Jakýkoli pokus o řešení vymezených otázek musí tedy nezbytně vycházet z prohloubeného komparatistického rozboru právních úprav platných v této oblasti v jednotlivých zemích a z postavení těchto zemí v mezinárodní průmyslově-právní ochraně. Má-li být přitom vyloučeno úskalí formálního srovnání, nelze ani pro tuto zvláštní oblast přehlížet rozdíly vyvěrající kromě z odlišností společenského vývoje obecně zejména z odlišností právního vývoje a základů právní kultury. Tyto odlišnosti se promítají nejen do různosti jednotlivých právních institutů, jejich předmětu, povahy a náplně, ale i do vymezení pojmů, pro něž se v různých socialistických zemích používá sice shodného terminologického označení,

avšak vyjadřujícího různý obsah (typický je tento případ např. u autor-
ského osvědčení). Komparatistická studie nesmí toto nebezpečí přehlížet
a musí i při zdánlivě shodných institutech zkoumat v plné šíři a hloubce
jejich skutečný obsah.

Ze zmíněných požadavků komparatistického rozboru vyplývá, že tento
rozbor je tím složitější, čím více rozdílnost uvedených základů národní
právní úpravy znesnadňuje srovnání. I když tedy chceme zásadně další
rozbor zaměřit na všechny státy účastníci se t. č. na mezinárodní socialist-
tické ekonomické integraci, tj. na SSSR, ČSSR, NDR, MLR, PLR, RLR, BLR,
i na Mongolskou lidovou republiku a Kubu, nelze přehlížet, že obě posléze
uvedené země vykazují proti ostatním zemím z hlediska jejich společen-
ského a zejména právního vývoje a právní kultury tak závažné odlišnosti,
že zabývat se jimi v potřebné šíři by vybočilo z mezí daných předmětem
i rozsahem této práce. Omezíme proto ohledně obou zmíněných zemí srovn-
ání pouze na ty otázky, které hlubšího rozboru v uvedených směrech
nevyžadují.

V zájmu přehlednosti je třeba komparatistický rozbor ohledně jednot-
livých zkoumaných průmyslových práv omezit na ty aspekty národních
právních úprav, u nichž vzniká zvláštní právní problematika z hlediska
mezinárodní socialistické ekonomické integrace v této oblasti. Z tohoto
hlediska jde tedy jen o dílčí komparatistický rozbor zaměřený výlučně
na uvedený účel.

1. PRÁVNÍ PRAMENY

B) *Právo k vynálezu*

Právní úprava ochrany vynálezů je v jednotlivých členských zemích
zakotvena v těchto právních normách:

SSSR: Nařízení o objevech, vynálezech a zlepšovacích návrzích, schvá-
lené usnesením Rady ministrů SSSR č. 584 z 21. 8. 1973.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv o právní ochraně vynálezů se
SSSR účastní Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví
z r. 1883 ve znění Stockholmské revize z r. 1967.

ČSSR: Zákon o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslo-
vých vzorech z 1. 11. 1972 č. 84/1972 Sb.

Postavení ČSSR z hlediska mnohostranných mezinárodních úmluv je
shodné se SSSR.

NDR: Zákon o patentech z 6. 9. 1950 GB1 S. 989 ve znění zákona z 31. 7.
1963 GBI IS. 121 a nařízení ministra vědy a techniky o úplatném využí-
vání vědeckotechnických výsledků v NDR z 4. 11. 1971 GB1 II. S. 641.

Postavení NDR z hlediska mnohostranných úmluv je shodné jako u SSSR
a ČSSR.

Maďarsko: Zákon II z r. 1969 o patentové ochraně vynálezů.

Postavení Maďarska z hlediska mnohostranných mezinárodních smluv
je shodné jako u SSSR, ČSSR a NDR.

Polsko: Zákon o vynálezectví č. 272 Dz. U. z 19. 10. 1972, nařízení Rady ministrů č. 351 Dz. U. z 11. 2. 1972.

Z hlediska mnohostranných mezinárodních smluv se i Polsko účastní Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, na rozdíl od předchozích států však v textu haagské revize z r. 1925.

Rumunsko: Zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích č. 62 z 30. 10. 1974.

Z hlediska mnohostranných mezinárodních úmluv je postavení Rumunska shodné jako v SSSR, ČSSR, NDR a MLR.

Bulharsko: Zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích z 8. 10. 1968 č. 81 Dz.

I u Bulharska je postavení z hlediska mnohostranných mezinárodních úmluv shodné jako u SSSR, ČSSR, NDR a MLR.

Mongolsko: Nařízení Rady ministrů č. 237/1960 o objevech, vynálezech a zlepšovacích návrzích.

Mongolská lidová republika je jediným z členských států RVHP, který se neúčastní na žádné z mezinárodních mnohostranných úmluv.

Kuba: Dekret č. 805 ze 4. 4. 1936 o průmyslovém vlastnictví ve znění pozdějších zákonů, naposledy z r. 1968. Zákon č. 618 z r. 1959 (o nucených licencích).

Z hlediska mnohostranných mezinárodních smluv se Kuba účastní Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, a to v textu lisabonské revize z r. 1958.

2. POJMOVÉ ZNAKY CHRÁNĚNÉHO VYNÁLEZU

Pojmovými znaky chráněného vynálezu podle zákonů všech uvedených zemí jsou vyřešení technického problému, novost a průmyslová (hospodářská) využitelnost. Pokud jde o pojmový znak novosti, vyžaduje se ve všech zemích novost světová, a to zásadně časově absolutní, pouze podle zákona NDR není na závalu novosti, byl-li vynález popsán ve veřejných tiskovinách v době přesahující sto let; podle téhož zákona není rovněž novosti na překážku zveřejnění nebo využívání vynálezu v období šesti měsíců před podáním přihlášky vynálezu, pokud toto zveřejnění nebo využívání spočívá na vynálezu přihlašovatele nebo jeho právního předchůdce.⁴⁾

Jako další pojmové znaky vynálezu uvádějí výslovně: pokrok ve srovnání se světovým stavem techniky zákony ČSSR,⁵⁾ Maďarska,⁶⁾ Bulharska⁷⁾ a Rumunska⁸⁾, požadavek kladného účinku vynálezu stanoví právo SSSR⁹⁾. V těchto směrech však nejde o rozdíly, které by se v praxi pro-

4) Zák. z 31. 7. 1963, § 4.

5) Zák. č. 84/1972 Sb., § 24 odst. 1.

6) Zák. z r. 1969, § 3.

7) Zák. z r. 1968, čl. 12.

8) Zák. z r. 1974, čl. 10.

9) Zákon z r. 1973, čl. 21, odst. 1.

jevovaly, neboť v podstatě shodné důsledky se v ostatních zemích dovozují již z požadavku novosti technického vyřešení.

Obecně jsou v uvedených zemích (a to i v těch, které nemají v tom směru výslovného ustanovení) vyloučena z pojmu chráněného vynálezu technická řešení, která se přičítá zákonu, popř. jinak společenským zájmům, nebo socialistické morálce.¹⁰⁾ Kromě toho jsou výslovně vyloučeny z pojmu chráněného vynálezu v Polsku nové druhy a odrůdy zvířat a rostlin a programy samočinných počítačů (software),¹¹⁾ u látek vyrobených chemickou cestou, potravin a léků může být v Polsku,¹²⁾ Maďarsku,¹³⁾ NDR¹⁴⁾ a MoLR¹⁵⁾ předmětem vynálezu jen výrobní postup. Totéž platí v Polsku i pro léky vzniklé přeměnou atomových jader.¹⁶⁾ Ostatní zákony podobné výluky neznají.

3. POJEM PODNIKOVÉHO VYNÁLEZU

Pojem podnikového vynálezu znají zákony ČSSR, NDR, SSSR, RLR, BLR, PLR a MLR. Mezi jednotlivými zeměmi se však projevují rozdíly v pojmovém vymezení i v právních důsledcích.

Podle všech zákonů těchto zemí zahrnuje tento pojem především vynálezy vytvořené autorem v souvislosti s jeho prací v socialistické organizaci. Kromě Maďarska se tento pojem ve shora uvedených zemích vztahuje i na vynálezy vytvořené za hmotné podpory socialistické organizace. Kromě ČSSR a NDR zahrnuje tento pojem ve vyjmenovaných zemích i vynálezy vytvořené na objednávku soc. organizace. (Nejširší vymezení v tomto směru uvádí zákon MLR, který sem zahrnuje vynálezy vytvořené v jakémkoli právním vztahu, z něhož vyplývá pro autora povinnost vynález vytvořit.)¹⁷⁾

Zásadní rozdíl se projevuje mezi právními úpravami v jednotlivých zemích pokud jde o právní význam skutečnosti podnikového vynálezu. Podle zákonů SSSR, ČSSR, BLR a NDR se v tomto případě vynález chrání nevýlučnou právní formou ochrany, udělovanou autorovi (autorské osvědčení, v NDR hospodářský patent),¹⁸⁾ v RLR se uděluje patent nevýlučné povahy přímo socialistické organizaci,¹⁹⁾ v MLR a PLR se uděluje socialistické organizaci patent povahy výlučné, která je však prolomena v PLR relativní

¹⁰⁾ Srov. § 24 čs. zák. č. 84/1972 Sb.

¹¹⁾ Čl. 2 zák. č. 272 z r. 1972.

¹²⁾ Čl. 12 zák. cit. v pozn. 11.

¹³⁾ § 6 zák. z r. 1969.

¹⁴⁾ § 1 odst. 3 zák. z r. 1950.

¹⁵⁾ Čl. 4, 5 nař. z r. 1960.

¹⁶⁾ Viz pozn. 12.

¹⁷⁾ Zák. PLR z r. 1972 čl. 20, zák. BLR z r. 1968 čl. 14, zák. RLR z r. 1974 čl. 14a), nař. SSSR z r. 1973 § 24, zák. NDR z r. 1950 § 2 odst. 6, zák. ČSSR z r. 1972 § 28 písm. a), zák. MLR z r. 1969 § 9.

¹⁸⁾ Viz ustanovení cit. v předchozí poznámce.

¹⁹⁾ Zák. z r. 1974, čl. 14a). 29.

kontraktační povinností mezi soc. organizacemi,¹⁹⁾ v MLR široce vymezenou nucenou licenci.²⁰⁾

4. FORMA A OBSAH PRÁVNÍ OCHRANY

Mezi jednotlivými členskými zeměmi RVHP se projevují závažné rozdíly pokud jde o druh a obsah právní ochrany vynálezů.

Některé země (SSSR, ČSSR, BLR, a NDR) upravují dvě zcela samostatné, zásadně na výběr dané právní formy ochrany: nevýlučnou (mezi socialistickými organizacemi), již je autorské osvědčení, v NDR hospodářský patent, a výlučnou, již je patent.

Odlišnosti se mezi uvedenými zeměmi, pokud jde o nevýlučnou formu právní ochrany jeví v tom směru, že autorské osvědčení v ČSSR je vázáno s institutem správy vynálezů,²¹⁾ zvláštní rysy hospodářského patentu v NDR se projevují zejména ve vázanosti oprávnění jiných subjektů než majitele patentu k využívání vynálezu na rozhodnutí Úřadu pro patenty²²⁾ (tím se hospodářský patent značně blíží výlučné právní formě ochrany s obecnou nucenou licenci udělovanou Úřadem pro patenty). Obligatorně se uvedené nevýlučné právní formy ochrany udělují ve všech shora uvedených zemích na vynálezy podnikové, v jednotlivých zemích též u některých předmětů vynálezů, zejména v těch případech, kde se chrání jen výrobní postup.

Jedinou, a to nevýlučnou právní formu ochrany má právo MoLR.²³⁾ Rovněž jedinou, avšak výlučnou právní formu ochrany upravují zákony Maďarska, Polska, Rumunska a Kuby. Pokud jde o Maďarsko, je výlučnost prolomena pouze institutem nucené licence, který je však vymezen velmi široce a tvoří zejména právní sankci na nesplnění povinnosti využívat vynález tak, aby byly uspokojeny požadavky národního hospodářství, která je stanovena obecně v § 11 odst. 3 zák.²⁴⁾ V Rumunsku je výlučnost ve všech případech, kdy se patent uděluje socialistickým organizacím (což je obligatorně zejména u vynálezů podnikových — viz shora), prolomena právem všech socialistických organizací vynález využívat. Využívající organizace je povinna o zahájení využívání vyrozumět Úřad.²⁵⁾ V Polsku je pro všechny případy, kdy je majitelem patentu socialistická organizace, stanovena ve vztahu k ostatním socialistickým organizacím relativní kontraktační povinnost.^{25a)} Právo Kuby nezná dosud průlom do výlučnosti patentu vůbec.

19a) Čl. 20 zák. z r. 1972, § 29, nař. rady min. z r. 1972.

20) § 21 zák. z r. 1969.

21) Zák. č. 84/1972 Sb., § 6.

22) Zák. z r. 1950, § 1 odst. 4.

23) Zák. z r. 1960, čl. 6.

24) Srov. zejm. § 21 zák. z r. 1969.

25) Zák. RLR z r. 1974, čl. 29.

25a) Nař. rady min. PLR z r. 1972, § 29; srov. k tomu § 53 odst. 4 čs. zák. č. 84/1972 Sb., jímž se prolomuje ve prospěch všech socialistických organizací výlučnost patentu, jehož nabyla socialistická organizace.

I když Polsko a Rumunsko znají rovněž autorské osvědčení, jde o institut, který má s autorským osvědčením práva SSSR, ČSSR a BLR shodný pouze název, jeho povaha a obsah jsou však velmi odlišné. Toto autorské osvědčení se vydává autorům vynálezu v případech, kdy se patent uděluje podnikům a není právní formou ochrany vynálezu, nýbrž jen osvědčením autorství k vynálezu a právním titulem zakládajícím právo na odměnu za jeho využívání.

Pokud jde o rozsah ochrany, stanoví pouze zákony MLR, NDR a PLR, že právní ochrana vynálezu poskytnutá na výrobní postup se vztahuje i na výrobek tímto postupem vyrobený.²⁶⁾

Nucenou licenci na vynálezy chráněné výlučným patentem znají zákony všech členských zemí RVHP kromě Mongolska. Zákon NDR sice rovněž neupravuje institut nucené licence, obdobnou funkci však plní institut omezení či zrušení výlučných účinků patentu rozhodnutím Úřadu pro vynálezy.²⁷⁾ Podle zákona Kuby plní obdobnou funkci omezení výlučnosti patentu jako nucená licence i tzv. patent na dovoz, který může být udělen prvému zájemci ve vztahu k zahraničnímu patentovanému vynálezu, který nebyl na Kubě dosud využit, ačkoli od udělení patentu uplynula doba 3 let.

Institut práva předchozího uživatele je upraven v právu SSSR, ČSSR, MLR, BLR a RLR.²⁸⁾

Užívání vynálezů ve vztahu k zahraničí se podle práva všech členských zemí RVHP upravuje smlouvami, zejména licenčními (aktivními i pasivními), které v jednotlivých zemích podléhají různým druhům schválení jednak z hlediska vynálezeckého práva, jednak z hlediska devizového práva.

5. ŘÍZENÍ O UDĚLENÍ PRÁVNÍ OCHRANY

V současné době je zásada úplného materiálního průzkumu přihlášek vynálezů k udělení právní ochrany v plném rozsahu provedena pouze ve vynálezeckém právu SSR, ČSSR, Rumunska, Bulharska, Mongolska a Kuby. Naproti tomu nové zákony Maďarska, Polska a NDR (novela z r. 1963) přijaly různé formy tzv. odloženého průzkumu.²⁹⁾ Specifickou formou takového průzkumu je polský institut zvláštního druhu tzv. předběžného patentu s omezeným průzkumem.

6. DOBA TRVÁNÍ PRÁVNÍ OCHRANY

Také v době trvání právní ochrany jsou mezi jednotlivými členskými zeměmi RVHP značné rozdíly. Časově neomezená je doba trvání ochrany

²⁶⁾ Zák. MLR z r. 1969, § 11; zák. NDR z r. 1950, § 1 odst. 4; zák. PLR z r. 1972, čl. 16 odst. 4.

²⁷⁾ Zák. NDR z r. 1950, § 12.

²⁸⁾ Nař. SSSR z r. 1973, čl. 33; zák. ČSSR z r. 1972, § 41 odst. 1; zák. MLR z r. 1969, § 14; zák. BLR z r. 1968, čl. 35; zák. RLR z r. 1974, čl. 47c).

²⁹⁾ Zák. MLR z r. 1969, § 47; zák. PLR z r. 1972, čl. 13, odst. 1 čl. 34; zák. NDR z r. 1963, § 5.

právní formou autorského osvědčení v SSSR, ČSSR a BLR.³⁰⁾ Pokud jde o patent, stanoví dobu trvání 15 let zákony SSSR, ČSSR, Polska, Bulharska a Rumunska,³¹⁾ v Maďarsku platí doba 20 let, v NDR 18 let (a to i pro tzv. hospodářský patent, který plní v podstatě funkci nevýlučné právní ochrany)³²⁾ a to vesměs od podání přihlášky vynálezu. Zcela specifická je úprava v zákoně Kuby, který stanoví dobu trvání patentu na 17 let (od udělení patentu), zvláštní úprava však platí pro tzv. patent na dovoz, který se uděluje na zbývající dobu zahraničního patentu, o nějž se opírá, nejdéle však na 10 let.³³⁾

7. PROBLEMATIKA INTEGRACE Z HLEDISKA NÁRODNÍHO PŘÁVA ČLENSKÝCH ZEMÍ

Základní problém integrace tvoří v oblasti ochrany vynálezů nepochybně skutečnost, že přiznání ochrany je závislé na rozhodnutí příslušných národních orgánů, které se vydává na základě samostatných přihlášek v každé jednotlivé zemi, takže získání ochrany v 9 členských zemích předpokládá 9 samostatných přihlášek a řízení. Závažnost tohoto problému zvyšují ještě rozdíly v řízení (zejména z hlediska průzkumu) a zvláště rozdíly v rozsahu ochrany poskytované v jednotlivých zemích na výrobní postup.³⁴⁾

I když u ochrany vynálezů není mezi zákony jednotlivých zemí podstatných rozdílů ohledně vymezení pozitivních pojmových znaků chráněného vynálezu,³⁵⁾ nelze přehlížet některé rozdíly ve výlukách z ochrany.

Problematiku tvoří také značná nejednotnost v době trvání právní ochrany, která rovněž ztěžuje vztahy v rámci integrace.

Naproti tomu netvoří závažnější problematiku z hlediska socialistické ekonomické integrace skutečnost, že mezi právem jednotlivých zemí jsou značné rozdíly pokud jde o druhy a obsah právních forem ochrany vynálezů, zejména co do její výlučnosti a nevýlučnosti, neboť nevýlučnost stanovená v jednotlivých zákonech platí vždy jen v rámci národní socialistické ekonomiky (socialistického vlastnictví v hranicích určitého státu) a vztahy se zahraničím se i v těchto případech upravují smlouvou. Kromě toho průlomové do výlučnosti ve prospěch soc. organizací u států, které mají pouze tzv. výlučnou právní formu ochrany, dochází k značnému sblížení obou právních forem ochrany. Určité obtíže však mohou v této souvislosti

³⁰⁾ Výslovné ustanovení v tomto směru mají zákon ČSSR (§ 46 odst. 3) a nař. SSSR (čl. 26 odst. 2); tentýž závěr však vyplývá podle zák. BLR ze skutečnosti, že časové omezení se stanoví pouze pro patent.

³¹⁾ U patentu na vynález závislý stanoví rumunský zákon z r. 1974 dobu trvání ochrany na dobu trvání ochrany vynálezu základního, nejméně však na dobu 10 let (čl. 24).

³²⁾ Zákon NDR obsahuje podobně jako zákon rumunský ustanovení, podle něhož trvání patentu na závislý vynález je omezeno dobou trvání patentu na vynález základní (§ 9 odst. 2).

³³⁾ Ohledně pojmu a povahy tohoto tzv. patentu na dovoz viz shora pod 4.

³⁴⁾ Srov. k tomu výklady shora pod 4.

³⁵⁾ S výjimkou časové relativity novosti v právu NDR.

vznikat v různě vymezené povinnosti využívat chráněný vynález a na ni navazujících nucených licencí, popř. jiných sankcí. Také nejednotnost ohledně úpravy institutu předchozího uživatele vyvolává problematiku.

Z různosti úpravy pojmu a režimu podnikových vynálezů vzniká z hlediska integrace zvláštní problematika v případech, kdy se vytvoření vynálezu v rámci socialistické organizace určité země zúčastní též subjekty jiných členských zemí RVHP.

C. Právo k zlepšovacím návrhům

1. PRÁVNÍ PRAMENY

Právní úprava ochrany zlepšovacích návrhů je v jednotlivých členských zemích zakotvena v týchž právních normách jako platná právní úprava ochrany vynálezů,³⁶⁾ s výjimkou NDR, kde je obsažena v nařízení o podpoře a řízení novátorského hnutí z 1. 8. 1963, GB1 II. S. 525 a Maďarska, kde je zakotvena ve vládním nařízení č. 38 z 30. 10. 1974. Na Kubě zákonná úprava zlepšovacích návrhů jako obecného průmyslově-právního institutu dosud chybí.

Zlepšovací návrhy nejsou dosud předmětem úprav v mezinárodních mnohostranných úmluvách.

2. POJMOVÉ VYMEZENÍ ZLEPŠOVACÍHO NÁVRHU

Pokud jde o pojmové vymezení zlepšovacího návrhu, vyskytují se mezi jednotlivými zeměmi závažné rozdíly v předmětu řešení, které může být chráněného jako zlepšovací návrh. Právo sovětské,³⁷⁾ rumunské^{37a)} a bulharské³⁸⁾ omezují pojem zlepšovacího návrhu jen na řešení povahy technické, zatímco právo ČSSR, Polska, NDR, Maďarska a MoLR sem zařazují nejen řešení povahy technické, ale i řešení povahy organizační, popř. organizačně-hospodářské.³⁹⁾ Další rozdíly se mezi jednotlivými zeměmi vyskytují v rozsahu stanovených výluk z pojmu zlepšovacího návrhu. Rozdíly se dále projevují v otázce pojmového znaku výsledku tvůrčí činnosti zlepšovatele, popř. její míry.

Pokud jde o pojmový znak novosti zakládá se tento institut ve všech uvedených zemích kromě Rumunska, které v čl. 65 cit. zák. zavedlo novost národní, na tzv. podnikové novosti, rozdíly (méně závažné povahy) lze zjistit v ustanoveních o tom, co této novosti není na překážku (zejména z hlediska časového).

³⁶⁾ Viz shora pod B 1.

³⁷⁾ Nař. z r. 1973, čl. 3.

^{37a)} Zák. z r. 1974, čl. 65.

³⁸⁾ Zák. z r. 1968, čl. 47.

³⁹⁾ Čs. zák. č. 84/1972 Sb., § 58 odst. 1; zák. PLR z r. 1972, čl. 79; nař. NDR z r. 1963, shora cit. § 2; nař. MoLR z r. 1960, čl. 7.

3. FORMA A OBSAH PRÁVNÍ OCHRANY

Ve všech uvedených zemích s výjimkou Rumunska je ochrana zlepšovacího návrhu závislá na rozhodnutí podniku (organizace), v němž návrh byl podán a jímž se vydáním zlepšovatelského průkazu (osvědčení) uznává návrh na zlepšovací návrh, stvrzuje autorství k němu a zakládá právní titul pro právo na odměnu za využívání proti podniku. V RLR tato pravomoc přísluší ústřednímu orgánu (čl. 70, 71 cit. zák.). Rozdíly (z hlediska sledovaného účelu méně významné povahy) se projevují v otázkách řízení a zvláště v otázce možnosti a druhu právních prostředků ochrany zlepšovatelů proti rozhodnutí podniku.

Právo k využívání zlepšovacích návrhů je ve všech zemích nevýlučné povahy, v ČSSR je spojeno s institutem správy zlepšovacích návrhů.⁴⁰⁾

4. DOBA TRVÁNÍ PRÁVNÍ OCHRANY

V žádné z uvedených zemí není trvání právní ochrany zlepšovacích návrhů časově omezeno, takže v tomto směru není v právních úpravách rozdílů.

5. PROBLEMATIKA INTEGRACE

Základním problémem integrace vyvolávaným odlišností národních právních úprav v oblasti zlepšovacích návrhů se jeví závažné rozdíly ve vymezení předmětu zlepšovacího návrhu, které vedou k tomu, že to, co je zlepšovacím návrhem podle práva státu jednoho, nemusí mít tuto povahu ve státě jiném, kde dochází k realizaci (popř. další realizaci) takového řešení. Význam této problematiky se nepochybně zvyšuje a její rozsah rozšiřuje v případech, kdy k vytvoření zlepšovacího návrhu dojde v rámci integrační spolupráce společně subjekty z různých členských zemí RVHP.

I když předávání zlepšovacích návrhů mezi jednotlivými zeměmi se uskutečňuje zpravidla na základě licenčních smluv o know-how, v nichž dochází k smluvní úpravě se zřetelem k okolnostem konkrétního případu, jde i zde o problematiku, kterou je třeba se z hlediska integrace zabývat obecně.

D. Právo k průmyslovému vzoru

1. PRÁVNÍ PRAMENY

Právní úprava ochrany průmyslových vzorů je v jednotlivých členských zemích zakotvena v těchto právních normách:

SSSR: Nařízení o průmyslových vzorech schválené na základě usnesení rady ministrů SSSR č. 535 z 9. 7. 1965 Státním výborem pro koordinaci

⁴⁰⁾ Zák. č. 84/1972 Sb., § 6.

vědeckovýzkumných prací usnesením č. 232 z 25. 8. 1965 a Státním výborem pro vynálezy a objevy usnesením č. 49 ze 3. 8. 1965.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv o průmyslových vzorech se SSSR účastní Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z roku 1883 ve znění Stockholmské revize z r. 1967 a Locarnské dohody o mezinárodním třídění průmyslových vzorů a modelů z r. 1963. Haagské dohody o mezinárodním zápisu průmyslových vzorů a modelů z r. 1925 se neúčastní.

ČSSR: Zákon o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslových vzorech z 1. 11. 1972 č. 84/1972 Sb.

Pokud jde o mnohostranné mezinárodní úmluvy o průmyslových vzorech je postavení ČSSR shodné s postavením SSSR.

NDR: Nařízení o právní ochraně vzorů a modelů průmyslového ztvárnění ze 17. 1. 1974 GB1 I 1974 str. 140.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv o průmyslových vzorech se NDR účastní Pařížské unijní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883 ve znění Stockholmské revize z r. 1967, Locarnské dohody o mezinárodním třídění vzorů a modelů z r. 1968 a (jako jediný ze socialistických států) Haagské dohody o mezinárodním zápisu průmyslových vzorů a modelů z r. 1925 ve znění Londýnské revize.

Maďarsko: Nařízení č. 107 709 o právní ochraně průmyslových vzorů a modelů z 31. 12. 1907. Připravuje se nová právní úprava, k jejímuž uzákonění dosud nedošlo.

Pokud jde o účast na mezinárodních mnohostranných úmluvách v této oblasti, je postavení Maďarska shodné s ČSSR.

Polsko: Zákon o vynálezech z 19. 10. 1972 č. 272/1972 Dz. U. a nařízení rady ministrů z 29. 1. 1963 č. 45/1963 Dz. U. o ochraně vkusových vzorů.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Polsko účastní pouze Pařížské unijní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z roku 1883, a to ve znění Haagské revize z r. 1925.

Rumunsko: Právní řád Rumunska neobsahuje zvláštní právní úpravu průmyslových vzorů; pokud vzory vyhovují pojmovým znakům děl uměleckých, používá se k jejich ochraně ustanovení dekretu o právu autorském z 18. 6. 1956 č. 321.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Rumunsko účastní rovněž pouze Pařížské unijní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, a to ve znění Stockholmské revize z r. 1967.

Bulharsko: Zákon č. 95 o ochranných známkách a průmyslových vzorech z 2. 12. 1967.

Z mnohostranných úmluv mezinárodních v této oblasti se Bulharsko účastní rovněž jen Pařížské unijní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, a to ve znění Stockholmské revize.

Mongolská lidová republika: Právní řád MoLR nezná dosud zvláštní právní úpravu průmyslových vzorů.

MoLR se také neúčastní na žádné mnohostranné mezinárodní úmluvě v této oblasti.

Kuba: Zákon č. 805 o průmyslovém vlastnictví ze 4. 4. 1936 změněný a doplněný nařízením č. 1938 z 2. 1. 1955 a č. 43 z 20. 8. 1957 a zákonem č. 914 ze 4. 1. 1961.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Kuba účastní pouze Pařížské unijní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z roku 1863, a to ve znění Lisabonské revize z r. 1958.

2. DRUHY PRŮMYSLOVÝCH VZORŮ

Průmyslové vzory, jež jsou předmětem právní úpravy v jednotlivých členských zemích, nejsou právními instituty jednotného druhu. Kromě odlišností v pojmových znacích vzorů, které jsou jinak povahově shodné, se v jednotlivých úpravách setkáváme se zásadními povahovými rozdíly. Shodnost se u všech průmyslových vzorů, které jsou předmětem právních úprav, projevuje v základním znaku, jímž je vyřešení vnější úpravy výrobku. Povahové rozdíly se projevují z hlediska účinků tohoto vyřešení, které mohou být buď technické nebo estetické, popřípadě mohou být obojí povahy, a to buď kumulativně nebo alternativně. Vzhledem k uvedeným povahovým rozdílům můžeme rozlišovat celkem tři základní druhy průmyslových vzorů: vzor užitný, vzor vkusový a vzor sui generis. Protože v těchto případech jde o samostatné kategorie, jejichž zásadní povahová různost vylučuje vzájemné srovnávání (dokumentuje to např. i skutečnost, že v zemích, které znají zvláštní užitný vzor, jako např. Polsko, je tento vzor upraven vedle zvláštní úpravy vkusového), budeme se srovnáním právních úprav v jednotlivých zemích zabývat zvlášť v každé z vymezených kategorií. Kromě toho si v závěru povšimneme též ochrany průmyslového vzoru v rámci institutu autorského práva.

3. VZOR UŽITNÝ

Vzor užitný je z členských zemí upraven pouze v Polsku.⁴¹⁾

Pojmově se užitný vzor vymezuje jako nové a technicky užitečné vyřešení vnější úpravy výrobku.⁴²⁾ O výlukách z ochrany zde platí obdobně ustanovení platné pro ochranu vynálezů.⁴³⁾

Užitný vzor se chrání osvědčením o ochraně průmyslového vzoru (obdobu patentu o vynálezu), autoru vzoru se vydává autorské osvědčení (obdobu autorského osvědčení u vynálezu.⁴⁴⁾)

Podnikový průmyslový vzor je vymezen shodně jako podnikový vynález,⁴⁵⁾ a to i zde s tím účinkem, že se v tomto případě osvědčení o ochraně průmyslového vzoru vydá podniku.⁴⁶⁾

41) Až do r. 1963 byl upraven i v NDR.

42) Čl. 73. zák. č. 272/1972 Dz. U. shora cit.

43) Čl. 78, 12 cit. zák.

44) Čl. 74, 75 cit. zák.

45) Viz shora pod B/3.

46) Čl. 78, 20 cit. zák.

Zápisem do rejstříku užitných vzorů u Patentového úřadu vzniká majiteli osvědčení o ochraně vzoru výlučné právo na využívání vzoru pro hospodářské účely.⁴⁷⁾

Ohledně relativně vymezené kontraktační povinnosti mezi socialistickými organizacemi a ohledně nucené licence platí i zde ustanovení platná pro vynálezy.⁴⁸⁾

Výlučné právo na využívání průmyslového vzoru trvá 5 let a může být na návrh jednou prodlouženo na dalších 5 let.⁴⁹⁾

4. VZOR VKUSOVÝ

Vkusový vzor průmyslový v pravém smyslu slova⁵⁰⁾ je upraven v právu ČSSR, MLR, PLR a BLR. Svým základem je vkusovým vzorem i průmyslový vzor v SSSR, vzhledem k tomu však, že tento vzor již ve svém pojmovém vymezení stanoví jako pojmový znak jednotnost jeho technických a estetických vlastností, považujeme za správnější zařadit tento vzor do další skupiny vzorů sui generis. Povahu ochrany v oblasti estetiky má i ochrana vzoru poskytovaná právem autorským (v RLŘ je tato ochrana ochranou jedinou), protože však tato ochrana nekotví ve zvláštním právu průmyslovém, nýbrž v právu autorském, zabýváme se jí zvláště dále pod 6.

a) Pojmové znaky vzoru

Kromě obecných pojmových znaků vzoru, které byly shora již zmíněny (vyřešení vnější úpravy výrobku a průmyslová využitelnost) se v jednotlivých zákonech stanoví pojmové znaky určité specifičnosti vnější úpravy a novost.

Pokud jde o první pojmový znak specifičnosti vnější úpravy (estetické povahy), spočívají rozdíly mezi jednotlivými zákony v podstatě jen v různosti vyjádření (tak např. bulharský zákon mluví o svéráznosti,⁵¹⁾ polský o osobitosti a originálnosti vzhledu⁵²⁾ bez závažnějšího věcného dosahu těchto rozdílů.

Závažné věcné rozdíly se projevují v pojmovém znaku novosti. V právu polském⁵³⁾ a bulharském⁵⁴⁾ se vyžaduje novost tuzemská, v Maďar-

47) Čl. 76, odst. 1 cit. zák.

48) Čl. 78, 46 až 49 cit. zák., 29 nař. č. 351/1972.

49) Čl. 76, odst. 2 cit. zák.

50) Tento vkusový vzor má (na rozdíl od vzoru užitého, jehož funkce spočívá v technickém působení) obdobnou funkci individualizační jako ochranná známka (proto bývá také upravován společně s ochrannou známkou), nad to má však důležitou funkci estetického působení na vkus spotřebitelů.

51) Čl. 24 zák. č. 95/1967.

52) § 1 nař. č. 45/1963 Dz. U.

53) § 6 odst. 2 nař. cit. v předchozí poznámce.

54) Čl. 24 zák. cit. v poznámce 51.

sku⁵⁵⁾ a v ČSSR⁵⁶⁾ novost světová, která však je v ČSSR relativně vymezena v tom směru, že překážkou novosti není zveřejnění shodné nebo obdobné vnější úpravy, které se týká výrobků jiného druhu nebo je starší padesáti let.

b) Pojem podnikového vzoru

Pojem podnikového vzoru, s nímž je spojen zvláštní režim právní ochrany, zná z uvedených právních řádů pouze právo ČSSR a BLR (i když zákony toto terminologické omezení nyní výslovně nepoužívají). Podle prvního zákona je podnikovým vzorem vzor vytvořený v právním poměru k organizaci nebo za její hmotné podpory, anebo na základě smlouvy s organizací,⁵⁷⁾ podle druhého pouze vzor vytvořený v souvislosti se služební povinností autora.^{57a)}

c) Forma a obsah právní ochrany

S výjimkou ČSSR znají všechny uvedené právní řády pouze jediný druh právní ochrany, a to výlučné povahy. Pouze v právu ČSSR jsou zakotveny dva druhy právní ochrany, a to právní ochrana mezi socialistickými organizacemi nevýlučná (autorské osvědčení),⁵⁹⁾ a právní ochrana výlučné povahy (patent),⁵⁸⁾ které jsou dány na výběr s výjimkou podnikových vzorů, které se chrání jen právní formou ochrany nevýlučné; nevýlučnost může být rozhodnutím Úřadu pro vynálezy a objevy omezena ve prospěch některých organizací.⁶⁰⁾ U vzoru chráněného patentem, který nabyla socialistická organizace, platí zákonná licence ve prospěch všech socialistických organizací, pokud Úřad pro vynálezy a objevy nepovolí výjimku.⁶¹⁾ Pro vzory, na něž bylo vydáno autorské osvědčení (u nichž tedy právo k využití patří státu) byl v čs. právu zaveden institut správy průmyslového vzoru.⁶²⁾

Povinnost využívat vzor zná pouze právo MLR, a to se sankcí, že právo ze vzoru zanikne, jestliže oprávněný subjekt neužije vzor do jednoho roku od podání přihlášky.⁶³⁾

Právo předchozího uživatele zná pouze právo ČSSR⁶⁴⁾ a právo bulharské,⁶⁵⁾ přičemž však bulharská úprava je od československé odlišná v tom

⁵⁵⁾ § 28 písm. b, c, nař. č. 107 709/1907.

⁵⁶⁾ § 79 zák. č. 84/1972 Sb.

⁵⁷⁾ § 82 zák. cit. v předch. pozn.

^{57a)} Čl. 35 nař. cit. v pozn. 51.

⁵⁸⁾ § 105 a násl. cit. zák.

⁵⁹⁾ § 98 a násl. cit. zák.

⁶⁰⁾ § 104 cit. zák.

⁶¹⁾ § 106 cit. zák., odst. 4.

⁶²⁾ § 6 cit. zák.

⁶³⁾ § 29 písm. a) nař. č. 107 709/1907.

⁶⁴⁾ § 94 zák. č. 84/1972 Sb.

⁶⁵⁾ Čl. 37 zák. cit. v pozn. 51.

směru, že uplatnění tohoto práva je omezeno lhůtou 2 let od zápisu průmyslového vzoru a důsledkem uplatnění je výmaz vzoru.

Nucená licence je pro vkusový vzor zakotvena pouze v právu ČSSR⁶⁶⁾ a v právu BLR,⁶⁷⁾ přičemž důvody pro udělení nucené licence jsou v bulharském právu vymezeny podstatně úžeji.

d) *Subjekt právní ochrany*

Podle všech uvedených právních řádů může být subjektem právní ochrany autor vzoru nebo jeho právní nástupce. Jedinou výjimkou je československé právo, kde toto vymezení subjektů platí jen pro výlučnou ochranu poskytovanou patentem, zatímco subjektem nevýlučné právní ochrany může být kromě autora jen jeho dědic, nikoli též jiný právní nástupce.

e) *Doba trvání právní ochrany*

Podstatné věcné rozdíly mezi jednotlivými právními úpravami jsou ve vymezení doby trvání právní ochrany. Doba 5 let stanoví právo Bulharska, Polska a ČSSR pro vzory chráněné patentem, přičemž však podle práva bulharského je tato doba neprodlužitelná,⁶⁸⁾ zatímco podle práva polského⁶⁹⁾ a československého⁷⁰⁾ lze tuto dobu prodloužit jednou o dalších 5 let. Podle maďarského práva činí doba ochrany nejvýše 3 roky od podání přihlášky, přičemž záleží na přihlašovatelci, na jakou dobu v těchto mezích uplatní nárok; doba uvedená v přihlášce nemůže již později být prodloužena.⁷¹⁾ Pro vzory chráněné osvědčením (nevýlučná právní ochrana) je v ČSSR doba ochrany časově neomezená.⁷²⁾

5. VZOR SUI GENERIS

Za vzor sui generis v pravém smyslu slova lze označit průmyslový vzor upravený v současné době v NDR. Pro požadavek jednoty vlastnictví technických i estetických vyžadovaných právem SSSR je třeba sem zařadit i vzor upravený tímto právem, i když svým základem (požadavek uměleckého vyřešení) vychází nepochybně ze vzoru vkusového.

a) *Pojmové znaky vzoru*

Podobně jako u vkusových vzorů uvedených shora pod 4 se i u těchto vzorů kromě již dříve zmíněných obecných pojmových znaků všech prů-

⁶⁶⁾ § 108 cit. zák.

⁶⁷⁾ Čl. 34 zák. cit. v pozn. 51.

⁶⁸⁾ Čl. 29 nař. cit. v pozn. 51.

⁶⁹⁾ § 5 nař. cit. v pozn. 52.

⁷⁰⁾ § 106 odst. 5, 6 cit. zák.

⁷¹⁾ § 6 nař. cit. v pozn. 55.

⁷²⁾ § 98 odst. 3 cit. zák.

myslových vzorů vytýkají pojmové znaky určité specifičnosti a novosti, které však zde mají proti dříve uvedeným vzorům odchylný obsah.

Nejzávažnější je rozdíl v pojmovém znaku specifičnosti. Tento prvek je v právu SSSR vymezen jako umělecké vyřešení výrobku, jímž se dosahuje jednotnosti jeho technických a estetických vlastností.⁷³⁾ Naproti tomu v právu NDR se pojmový znak specifičnosti vzoru spatřuje ve ztvárnění, jímž se dosahuje pokroku (gestalterischer Fortschritt). Za pokrok ve ztvárnění se považuje řešení, jímž se buď dosahuje zvýšení užité hodnoty výrobku, a to zlepšením jeho funkční schopnosti nebo zlepšením uspokojování estetických potřeb (vesměs se zřetelem k přiměřenosti technicko-ekonomických nákladů), anebo jímž se při celkové nezměněné užité hodnotě výrobku vytvořením modifikovaného tvaru dosahuje podstatné snížení výrobních nákladů; přitom předmětem ochrany není vzor, který je podmíněn výlučně funkčně nebo konstrukčně — technicky.⁷⁴⁾

Z tohoto pojmového vymezení je zřejmé, že průmyslový vzor v NDR vykazuje vzdor výluce uvedené v čl. 6 odst. 4 velmi vyhraněné prvky vzoru užitého, které jsou (a to jen zčásti) s prvky vkusového vzoru kombinovány.

Rozdíly se projevují v pojmovém znaku novosti. Právo SSSR stanoví požadavek novosti tuzemské, která je však časově relativní v tom směru, že na překážku není uveřejnění, užívání či vystavení, k nimž došlo v posledních šesti měsících před přihlášením vzoru k zápisu. Na překážku novosti je jinak nejen vzor shodný, ale i podobný.⁷⁵⁾ Naproti tomu právo NDR vychází z požadavku časově absolutní novosti světové, která se vztahuje na shodnost v podstatných znacích.⁷⁶⁾

b) *Pojem podnikového vzoru*

Pojem podnikového vzoru je v SSSR a NDR zcela shodný s pojmem vymezeným pro vkusový vzor v právu československém.⁷⁷⁾

c) *Forma a obsah právní ochrany*

I v tomto směru je úprava v SSSR a v NDR obdobná úpravě československé s tím rozdílem, že zde neexistuje ani zakotvení výjimky z nevýlučnosti, o níž jedná § 104 čs. zák., ani průlom do výlučnosti patentu zakotvený v § 106, odst. 4 čs. zák. a že žádné z těchto práv nezná institut správy průmyslového vzoru.

Povinnost k využívání průmyslového vzoru (obdobnou úpravě maďarské) žádná z uvedených zemí nezná.

⁷³⁾ Nař. č. 535/1965, čl. 1 odst. 1. Výlukami, které jsou stanoveny v čl. 1 odst. 2, se zde nezabýváme, neboť nejsou podstatné z hlediska pojmového.

⁷⁴⁾ Nař. ze 17. 1. 1974 GBl I, str. 140, čl. 6 odst. 3, 4.

⁷⁵⁾ Nař. cit. v pozn. 73, čl. 3.

⁷⁶⁾ Nař. cit. v pozn. 74, § 6 odst. 2.

⁷⁷⁾ Nař. cit. v pozn. 73, čl. 2 odst. 3; nař. cit. v pozn. 74, § 4.

Právo předchozího uživatele stanoví pouze právo NDR; přísluší-li toto právo socialistické organizaci, vztahuje se i na všechny ostatní socialistické organizace.⁷⁸⁾

Nucenou licenci pro vzory chráněné patentem i nucený převod patentu stanoví pouze právo SSSR, a to obecně (pro všechny případy, kdy nebylo o smlouvě dosaženo dohody u vzoru, který má pro stát zvláštní význam).⁷⁹⁾

d) *Subjekt právní ochrany*

Úprava v obou zemích je obdobná úpravě československé s tím rozdílem, že se v SSSR v případech, kdy vzor byl vytvořen v rámci pracovních úkolů, vydává osvědčení přímo na jméno podniku s uvedením autora vzoru.⁸⁰⁾

e) *Doba trvání právní ochrany*

Doba trvání je s československou úpravou shodná jak u osvědčení (časově neomezené), tak i u patentu (5 let s možností jednoho prodloužení o dalších 5 let) jen v SSSR;⁸¹⁾ v NDR je úprava shodná jen ohledně osvědčení, zatímco u patentu činí doba trvání 15 let od přihlášky.⁸²⁾

6. *Ochrana vzoru v právu autorském*

V rámci autorského práva může být průmyslový vzor předmětem ochrany jako dílo výtvarného umění. Ochrana právem autorským přichází tedy v úvahu výlučně u těch vzorů, které splňují pojmový znak díla uměleckého jako individuálního výtvoru, což může být zejména případ děl užitého umění. Tento pojmový znak splňují z průmyslových vzorů pouze některé vzory vkusové, popřípadě vzory sui generis.

Stejně jako průmyslově právní ochrana je i ochrana autorskoprávní zakotvena na zásadě teritoriality. O tom, jakým výtvorům a v jakém rozsahu se na území určitého státu poskytuje autorskoprávní ochrana, rozhoduje úprava stanovená autorskými zákony jednotlivých zemí doplněná pro mezinárodní vztahy zvláštními právy stanovenými mezinárodními smlouvami. S výjimkou Kuby vzniká autorskoprávní ochrana podle práva všech uvedených členských zemí RVHP neformálně (již vytvořením díla), pouze Kuba náleží k anglo-americkému systému copyright, podle něhož k vzniku autorského práva k uveřejněným dílům je třeba splnění formálních podmínek. Z hlediska mezinárodního se jednotlivé státy kromě SSSR, Kuby a MoLR účastní Revidované úmluvy bernské z r. 1886, a to vesměs v textu římské revize z r. 1928, kterou se také řídí vzájemné vztahy mezi těmito

⁷⁸⁾ §§ 14 a 20 nař. cit. v pozn. 74.

⁷⁹⁾ Čl. 18 odst. 4 nař. cit. v pozn. 73.

⁸⁰⁾ Čl. 5 odst. 3 nař. cit. v pozn. 73.

⁸¹⁾ Čl. 11 nař. cit. v pozn. 73.

⁸²⁾ § 12 nař. cit. v pozn. 74.

státy, i pokud se některé z nich účastní též na Všeobecné úmluvě o autorském právu.⁸³⁾ Všeobecné Úmluvy o autorském právu z r. 1952 se účastní z uvedených zemí SSSR, Kuba, ČSSR, Maďarsko, Bulharsko a NDR. Touto úmluvou se řídí vzájemné vztahy mezi SSSR a Kubou a dále jejich vzájemné vztahy k ČSSR, Maďarsku a NDR, které, pokud jde o vztahy těchto zemí k SSSR, jsou doplněny dvoustrannými smlouvami o vzájemné ochraně autorských práv k dílům literárním, vědeckým a uměleckým, která upravuje též vzájemné vztahy SSSR k Bulharsku.⁸⁴⁾ Mongolsko není účastníkem žádné mezinárodní smlouvy v této oblasti.

Podle autorských zákonů jednotlivých zemí, které chrání vzor jako zvláštní institut práv průmyslových, přichází kromě toho pro ochranu předmětu vzoru, pokud vyhovuje uvedeným pojmovým znakům, též ochrana autorsko-právní jako ochrana dodatková, což jednotlivé autorské zákony i výslovně stanoví. To platí i pro ČSSR,⁸⁵⁾ kde je však tato ochrana modifikována ustanovením § 78 zák. č. 84/1972 Sb., podle něhož se, je-li předmět vzoru vytvořen užitím díla chráněného podle autorského zákona, na užití takového průmyslového vzoru vztahují pouze předpisy o průmyslových vzorech.

V Rumunsku, které nezná zvláštní ochranu průmyslového vzoru v rámci ochrany průmyslově-právní, je průmyslový vzor chráněn pouze autorským právem,⁸⁶⁾ pokud splňuje pojmový znak individuálního díla uměleckého, což může přicházet v úvahu pouze u vzorů vkusových. Z toho vyplývají proti průmyslově-právní ochraně zavedené v jiných zemích závažné rozdíly, zejména pokud jde o předmět ochrany (viz shora již zmíněné omezení na individuální umělecké dílo), její vznik (vždy neformální) a dobu jejího trvání (doba trvání ochrany je podle rumunského autorského zákona diferencovaná a činí až 50 let od smrti autora).

7. PROBLEMATIKA INTEGRACE Z HLEDISKA PRÁVA ČLENSKÝCH ZEMÍ

Jak vyplývá ze shora uvedeného srovnání, projevuje se mezi právními řádů členských zemí RVHP, pokud jde o ochranu průmyslového vzoru, řada závažných rozdílů, z nichž však pouze některé jsou významné z hlediska socialistické ekonomické integrace. V tomto směru tvoří nejzávažnější problematiku zásadní rozdíly týkající se pojmových znaků, a to jak znaku specifičnosti (ústící až do odlišnosti povahy vzorů), tak i znaku novosti (novost tuzemská či světová, relativní či absolutní), které jsou závažnou pře-

⁸³⁾ Viz dodatkové prohlášení k čl. XVII VÚA.

⁸⁴⁾ Smlouva SSSR—MLR ze 17. 11. 1967, SSSR—BLR z 8. 10. 1971, SSSR—NDR z 21. 11. 1973, SSSR—ČSSR z 18. 3. 1975. Tyto smlouvy poskytují příklad, jak lze některé otázky socialistické ekonomické integrace řešit i prostřednictvím dvoustranných smluv.

⁸⁵⁾ Srov. § 52 čs. aut. zák. č. 35/1965 Sb.

⁸⁶⁾ Dekret o právu autorském z 18. 6. 1956, č. 321.

kážkou ochrany téhož předmětu v různých zemích. Mezi tyto rozdíly lze řadit i závažné rozdíly v dobách trvání ochrany. Problematiku shodné povahy jako u vynálezů vyvolává u právní ochrany založené na rozhodnutí národních úřadů princip teritoriality, s nímž je spojena nutnost vyvolání rozhodnutí (průzkum a řízení) v každé zemi zvláště. Pokud jde o obsah právní ochrany, nevytváří zásadní problematiku z hlediska integrace skutečnost, že ve většině zemí existuje pro vkusové vzory jen ochrana výlučné povahy, neboť nehledě k tomu, že nevýlučné právní formy se uplatňují vždy jen v rámci socialistické ekonomiky určité země, jsou zájmy v rámci integrace zajištěny širokou možností licenčních smluvních vztahů. Platnost smluv o převodu i smluv licenčních je v jednotlivých zemích kromě na schválení devizové zpravidla vázána na průmyslově-právní registraci. Dílčí problematiku však v této souvislosti tvoří otázky institutů širší nucené licence (zná pouze SSSR, ČSSR a Bulharsko), popřípadě povinného využívání, jež může plnit obdobnou funkci (zná pouze Maďarsko) a práva předchozího uživatele (zná pouze ČSSR a Bulharsko).

E. Právo k ochranné známce

1. PRÁVNÍ NORMY

Právní úprava ochranných známek je v jednotlivých členských zemích zakotvena v těchto právních normách:

SSSR: Nařízení o ochranných známkách z 8. 1. 1974.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v oblasti ochranných známek se SSSR účastní kromě již shora pod B. a D. uvedené účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883 též Nizské dohody o mezinárodním třídění výrobků a služeb z r. 1957, obou úmluv ve znění Stockholmských revizí z r. 1967.

ČSSR: Zákon o ochranných známkách a chráněných vzorech z 28. 3. 1952 č. 8/1952 Sb.⁸⁷⁾

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se ČSSR kromě úmluv uvedených shora u SSSR účastní dále i Madridské dohody o mezinárodním zápisu ochranných známek z r. 1891 ve znění Stockholmské revize z r. 1967.

NDR: Zákon o ochranných známkách ze 17. 2. 1954 GB1 I ve znění zákona z 15. 11. 1968 GB1 I.

Postavení NDR z hlediska mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti je shodné s ČSSR.

Maďarsko: Zákon IX/1969 o ochranných známkách, M. K. č. 96 z 23. 12. 1969.

Rovněž postavení Maďarska z hlediska mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti je shodné s ČSSR.

⁸⁷⁾ §§ 14 až 31 tohoto zákona týkající se průmyslových vzorů byly zrušeny a nahrazeny zákonem č. 84/1972 Sb.

Polsko: Zákon o ochranných známkách z 28. 3. 1963 č. 73/1963 Dz. U.

Z mnohostranných mezinárodních smluv v oblasti ochranných známek se Polsko účastní kromě shora pod B. a D. již uvedené účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883 (jíž se však Polsko na rozdíl od shora uvedených zemí účastní dosud v textu Haagské revize z r. 1925) též Nizské dohody o mezinárodním třídění výrobků a služeb z r. 1957, i této dohody se však (na rozdíl od shora uvedených zemí) účastní v původním Nizském znění.

Rumunsko: Zákon o známkách výrobních, obchodních a služeb č. 28/1967.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v oblasti ochranných známek se Rumunsko účastní kromě shora pod B. a D. již uvedené účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883 též Madridské dohody o mezinárodním zápisu ochranných známek z r. 1891, v obou případech ve znění Stockholmských revizí z r. 1967. Naproti tomu se však Rumunsko (na rozdíl od dříve uvedených zemí) neúčastní Nizské dohody o mezinárodním třídění výrobků a služeb z r. 1957.

Bulharsko: Zákon o ochranných známkách a průmyslových vzorech z 5. 12. 1967 č. 95/1967.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Bulharsko kromě shora pod B. a D. již zmíněné účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1863 (jíž se Bulharsko účastní ve znění Stockholmské revize z r. 1967) dalších mezinárodních mnohostranných úmluv neúčastní.

Mongolsko: Nařízení o ochranných známkách a označení původu zboží schválené usnesením Rady ministrů MoLR č. 367/1967.

Mongolsko se neúčastní na žádné mnohostranné mezinárodní úmluvě v této oblasti.

Kuba: Dekret 805 z 4. 4. 1936 o průmyslovém vlastnictví ve znění zákona 914 ze 4. 1. 1961.

Z mezinárodních mnohostranných úmluv v oblasti ochranných známek se Kuba účastní pouze Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, a to ve znění Lisabonské revize z r. 1958.

2. POJMOVÉ ZNAKY OCHRANNÝCH ZNÁMEK

V základních pojmových znacích ochranných známek se neprojevují mezi jednotlivými zeměmi závažnější rozdíly. Všechny země vycházejí z principu registrace ochranných známek a za jejich základní pojmový znak stanoví jejich rozlišovací způsobilost, která má zejména vyloučit nebezpečí klamání spotřebitelů. Zásadně je tedy zaměnitelná podobnost s dříve zapsanou známkou jiného subjektu pro výrobky a služby téhož druhu překážkou registrace známky. Jedinou výjimku v tomto směru tvoří platný zákon československý, který připouští, aby i taková známka byla registrována, jestliže přihlašovatel na její registraci setrvává vzdor tomu, že byl na skutečnost zaměnitelnosti a na nebezpečí, že se majitel dříve zapsané

známky bude domáhat jejího výmazu, Úřadem upozorněn.⁸⁸⁾ Důsledným vymezením kritéria vyloučení nebezpečí zaměnitelnosti a tím možnosti klamání spotřebitelské veřejnosti je i stanovení karenční doby po zániku ochrany dříve registrované známky, po kterou je zápis známky s takovou známkou zaměnitelné pro jiný subjekt vyloučen. Takové karenční doby stanoví zákon Maďarska (2 roky)⁸⁹⁾ a Bulharska (3 roky).⁹⁰⁾ Podobnou funkci plní právo držitele nezapsané známky domáhat se v době 3 let po zápisu stejné nebo zaměnitelné známky pro jiný subjekt, jejího výmazu, jež zná právo československé.^{90a)}

Rozdíly méně závažného významu se vyskytují mezi jednotlivými zeměmi ve vymezení označení vyloučených z ochrany.

3. DRUHY OCHRANNÝCH ZNÁMEK

Všechny uvedené země znají ochranné známky výrobní, obchodní a služeb.⁹¹⁾ Zvláštní známky svazové upravují zákony Maďarska, Polska, Bulharska, Rumunska, NDR a MoLR.

4. FORMA A OBSAH PRÁVNÍ OCHRANY

Právo všech zemí poskytuje výlučnou formu právní ochrany, která je do určité míry omezena jen institutem práva předchozího uživatele, známého však pouze právu československému⁹²⁾ a bulharskému;⁹³⁾ obsah tohoto institutu se však navzájem různí.

Závažné rozdíly mezi právními úpravami platnými v jednotlivých zemích se v této oblasti vyskytují v otázce povinného využívání ochranných známek, v otázce podmínek převoditelnosti ochranné známky a zčásti i v otázce známkových licencí.

Institut povinného využívání registrovaných ochranných známek (se sankcí zániku práva v případě nevyužívání ve stanovené době), je zakotven v zákonech Bulharska, Maďarska, SSSR a Kuby.⁹⁴⁾ Obdobnou funkci plní v NDR ustanovení o zániku práv, jestliže majitel známky nepokračuje v podnikové činnosti, k níž známka náleží.^{94a)}

Pokud jde o převod ochranné známky, uplatňuje právo ČSSR, BLR, NDR a MoLR bezvýhradně princip vázanosti převodu na podnik, popř.

⁸⁸⁾ § 7 čs. nař. č. 15/1952 Sb.

⁸⁹⁾ § 3 odst. 3 písm. b) zák. z r. 1969.

⁹⁰⁾ Čl. 10 zák. z r. 1967.

^{90a)} § 12 odst. 2 čs. zák. z r. 1952; srov. k tomu též čl. 9 bulhar. zák. z r. 1967.

⁹¹⁾ I když v ČSSR a PLR nejsou zákony známky služeb výslovně upraveny, v praxi jsou předmětem registrace.

⁹²⁾ § 12 odst. 2 zák. č. 8/1952 Sb.

⁹³⁾ Čl. 9 zák. z r. 1967.

⁹⁴⁾ Zák. BLR z r. 1967, čl. 23 písm. b); zák. MLR z r. 1969, § 18; nař. SSSR z r. 1974, čl. 30.

^{94a)} Zák. NDR z r. 1954, § 13 čl. 4.

jeho část (zásada „známka lpí na podniku“).⁹⁵⁾ Právo ostatních zemí vychází z principu, podle něhož není převod zásadně vázán na podnik (tzv. zásada volného převodu), přičemž však zákony Maďarska a Polska stanoví podmínku, že převodem nedojde ke klamání spotřebitele; což ve stejné míře je podmínkou i pro smlouvy licenční o ochranné známce.⁹⁶⁾ Podmínkou, že smlouvou bude zajištěno, že zboží nabyvatelem pod ochrannou známkou vyráběné nebude nižší kvality a že převodci bude v tomto směru vyhrazena kontrola, stanoví právo SSSR pro licenční smlouvy.⁹⁷⁾ Platnost smluv o převodu i smluv licenčních je v jednotlivých zemích kromě na schválení podle předpisů devizových zpravidla vázána též na registraci.

5. DOBA TRVÁNÍ PRÁVNÍ OCHRANY

Doba trvání právní ochrany je ve všech zemích s výjimkou Kuby stanovena na 10 let od podání přihlášky, podle práva Kuby na 15 let od registrace, vesměs s možností prodlužování ochrany vždy na tutéž dobu.

6. PROBLEMATIKA INTEGRACE Z HLEDISKA PRÁVA ČLENSKÝCH ZEMÍ

Podobně jako u vynálezů a průmyslových vzorů, vzniká i u ochranných známek problematika především již z teritoriální povahy ochrany v každé jednotlivé zemi poskytované a ze skutečnosti, že se průzkum registraci předcházející provádí zásadně jen z hlediska této země, což již samo o sobě nese s sebou nebezpečí, že známka vyhovující podmínkám v jedné zemi (a to i při zásadní shodnosti podmínek) nemusí vyhovovat podmínkám v zemi jiné. K tomu přistupují značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi v jejich postavení v mezinárodním právu známkovém, jejichž význam je v této oblasti (na rozdíl od práva k vynálezům a průmyslovým vzorům) o to závažnější, že se některé z uvedených zemí podílejí i na Madridské úmluvě o mezinárodní registraci ochranných známek, již byl zaveden institut zvláštních mezinárodních známek.

Pokud jde o druhy ochranných známek, vyvolává problematiku skutečnost, že nikoli všechny členské země znají druh známek svazových; právě tento druh známek může mít v dalším rozvoji integrace významnou úlohu.

Důležitá z hlediska zájmů integrace je problematika, která je spojena s rozdíly mezi právem jednotlivých zemí v otázce povinného využívání ochranných známek, převoditelnosti ochranné známky a známkových licencí.

Zvláštní problematika integrace vzniká i v této oblasti v souvislosti

⁹⁵⁾ Zák. ČSSR z r. 1952, § 5 odst. 1; zák. BLR z r. 1967, čl. 21; zák. NDR z r. 1954, § 10; zák. MoLR z r. 1967, čl. 17.

⁹⁶⁾ Zák. MLR z r. 1969, § 12 odst. 2; § 9 odst. 3 zák. PLR z r. 1963, čl. 25 a 26.

⁹⁷⁾ Nař. SSSR z r. 1974, čl. 29.

s otázkami ochrany a využívání ochranných známek pro výrobky a služby, k nimž došlo v rámci integrační kooperace hospodářských subjektů z různých členských zemí RVHP.

F. Právo k označení původu výrobků

1. PRÁVNÍ PRAMENY

Ochrana označení původu je v jednotlivých členských zemích zakotvena v těchto právních předpisech:

ČSSR: Zákon o ochraně označení původu výrobků z 12. 12. 1973 čís. 159/1973 Sb.; § 352 obč. zákoníku č. 141/1950 (nekalá soutěž) a obdobnou funkci ve vztazích hospodářsko-právních plní § 119 a hosp. zákoníku.

Z mezinárodních úmluv v této oblasti se ČSSR kromě Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883 zmíněné již shora pod B, D a E, účastní Lisabonské úmluvy o ochraně označení původu a jejich mezinárodním zápisu z r. 1958 a Madridské dohody o potlačování falešných nebo klamavých údajů o původu zboží z r. 1891, všech v textu Stockholmské revize z r. 1967.

Bulharsko: Zákon o ochranných známkách a průmyslových vzorech z 30. 11. 19676 č. 95 D. V.; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Bulharsko účastní Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z roku 1883 v textu Stockholmské revize a Lisabonské dohody z r. 1958 a Madridské dohody o potlačování falešných nebo klamavých údajů o původu zboží z r. 1891 obou v textu téže revize.

SSSR: Zvláštní zákon o ochraně označení původu výrobků nebyl dosud vydán, jeho vydání se připravuje.

Pokud jde o účast SSSR na mezinárodních mnohostranných úmluvách v této oblasti platí obdobně, co bylo uvedeno shora u Bulharska.

Maďarsko: Zvláštní zákon o ochraně označení původu výrobků nebyl dosud vydán, jeho vydání se připravuje; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Pokud jde o účast Maďarska na mezinárodních mnohostranných úmluvách v této oblasti je postavení Maďarska shodné jako postavení ČSSR.

Polsko: Zvláštní zákon o ochraně oznámení původu nebyl vydán; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Polsko kromě účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví zmíněné již shora pod B, D a E, účastní Madridské dohody o potlačování falešných nebo klamavých údajů o původu zboží z r. 1891, obou úmluv v textu Haagské revize z r. 1925.

Rumunsko: Zvláštní zákon o ochraně označení původu výrobků nebyl dosud vydán; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Pokud jde o účast na mezinárodních mnohostranných úmluvách v této oblasti je postavení Rumunska shodné s postavením Bulharska.

NDR: Zvláštní zákon o ochraně označení původu výrobků nebyl dosud vydán; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Pokud jde o účast na mezinárodních mnohostranných úmluvách v této oblasti účastní se NDR kromě účasti na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví zmíněné již shora pod B, D a E (účast v textu Stockholmské revize z r. 1967) dále též Madridské dohody o potlačování falešných nebo klamavých údajů o původu zboží z r. 1891, a to v textu Lisabonské revize z r. 1958.

Mongolsko: Nařízení o ochranných známkách a označení původu zboží z r. 1967 č. 367/1967.

Na rozdíl od ostatních uvedených socialistických zemí se Mongolsko neúčastní na žádné mezinárodní mnohostranné úmluvě v této oblasti.

Kuba: Zvláštní zákon o ochraně označení původu výrobků nebyl vydán; předpisy o postihu nekalé soutěže.

Z mnohostranných mezinárodních úmluv v této oblasti se Kuba účastní jen Pařížské úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví z r. 1883, a to v textu Lisabonské revize z r. 1958.

2. POJMOVÉ ZNAKY OZNAČENÍ PŮVODU VÝROBKŮ

Základní rozdíl v pojmových znacích označení původu výrobků z hlediska jeho ochrany se jeví mezi skupinou zemí poskytujících označení původu výrobků ochranu absolutní proti každému užití neoprávněným subjektem i kdyby bylo doprovázeno delokalizační či jinou doložkou mající za účel vyloučit klamavost údaje (ČSSR, MLR, BLR a MoLR)⁹⁸⁾ a mezi ostatními z uvedených zemí, které dosud poskytují ochranu pouze podle zásad postihu nekalé soutěže, tedy proti klamavému užití, přičemž klamavost lze zmíněnými doložkami vyloučit. Jde o rozdíl, který má z hlediska integrace závažný význam.⁹⁹⁾

V zemích první skupiny náleží k pojmovým znakům označení původu výrobků sepjetí zeměpisné oblasti (jejíž název se stal jako označení původu obecně známým a z níž výrobek takto označený pochází (s jakostí či znaky výrobku) z hlediska činitelů přírodních či lidských).¹⁰⁰⁾

3. FORMA A OBSAH PRÁVNÍ OCHRANY

ČSSR, BLR a MoLR uzákonily registraci označení původu výrobků, kromě této formální ochrany však i nadále existuje též ochrana neformální. Ochrana v ostatních uvedených zemích je pouze neformální povahy.

⁹⁸⁾ Čs. zákon z r. 1973, § 4; bulh. zák. č. 95 z r. 1967, čl. 43; Lisabonská dohoda z r. 1958, čl. 3.

⁹⁹⁾ Viz problematiku ochrany označení původu pšeničného piva a dalších čs. označení původu výrobků i v některých členských zemích RVHP.

¹⁰⁰⁾ Srov. čs. zák. z r. 1973, § 1; Lisabonská dohoda z r. 1958, čl. 2.

Výlučnou povahu v plném rozsahu má pouze ochrana poskytovaná v zemích první skupiny shora pod 2 uvedená.

4. DOBA TRVÁNÍ OCHRANY

Ochrana označení původu výrobků poskytovaná ve všech uvedených zemích je časově neomezená.

5. PROBLEMATIKA INTEGRACE Z HLEDISKA PRÁVA ČLENSKÝCH ZEMÍ

Závažnou problematiku vyvolávají otázky uvedené shora pod 2. Základ této problematiky spočívá zde již v rozdílnosti účasti jednotlivých zemí RVHP na mnohostranných mezinárodních úmluvách, která má v této oblasti ještě závažnější důsledky, než v oblastech dříve zkoumaných.

Otázky formy právní ochrany (z hlediska její formálnosti či neformálnosti) mají v této souvislosti význam jen druhořadý.

III. CESTY ŘEŠENÍ PRÁVNÍ PROBLEMATIKY SOCIALISTICKÉ MEZINÁRODNÍ EKONOMICKÉ INTEGRACE V OBLASTI PRŮMYSLÝCH PRÁV

K řešení právní problematiky socialistické mezinárodní ekonomické integrace v oblasti průmyslových práv se jeví vhodnými zejména tři cesty: sbližování národních právních úprav změnami zákonodárství národního, mezinárodní smlouvy (na úrovni mezistátní) a smlouvy mezi právními subjekty z různých členských zemí.¹⁰¹⁾ Tyto cesty nelze však zkoumat odděleně a na sobě nezávisle; navzájem se podmiňují, doplňují a ve svých účincích kombinují.

A. Sbližování národních právních úprav

Otázkám sbližování národních právních úprav v oblasti průmyslově-právní ochrany je orgány RVHP v současné době věnována mimořádná pozornost. 69. zasedání Výkonného výboru RVHP, konané v říjnu 1974, které vyšlo ze zásady, že toto sbližování lze uskutečňovat pouze postupně, vytypovalo v podstatě dvě etapy tohoto sbližování, z nichž cílem první etapy by bylo sbližování částečné, cílem druhé pak vypracování principů úplného sblížení a unifikace. Tomu má mimo jiné sloužit i vypracování typových ustanovení o objevech a vynálezech, které je plánováno na léta 1975 až 1977.¹⁰²⁾

¹⁰¹⁾ Ke zkoumání těchto otázek byla vytvořena mj. Porada vedoucích úřadů pro vynálezectví členských států RVHP jako stálý orgán RVHP.

¹⁰²⁾ Viz opatření ke spolupráci členských států RVHP v oblasti vynálezectví a patentnictví přijaté 69. zasedáním výkonného výboru RVHP, bod č. 4 a 5.

Zkoumáme-li různé materiály týkající se uvedených otázek zjišťujeme, že mezi otázky sbližování národních právních úprav bývají ve značné míře zařazovány i otázky úprav na úrovni mezinárodní. S tím lze souhlasit pouze pokud máme na mysli sbližování v širším smyslu konečného cíle. Pokud však máme na mysli sbližování změnami národních právních předpisů jako jednoho z prostředků řešení problematiky integrace v této oblasti (sbližování v užším smyslu), jímž se chceme zde zabývat, je třeba jednotlivé prostředky od sebe odlišovat, což má závažný význam nejen teoretický, ale i praktický.

Uvažujeme-li o sbližování úpravami národního průmyslově-právního zákonodárství jednotlivých zemí jako jednoho z prostředků řešení vymezené problematiky je třeba si stále uvědomovat, že toto sbližování má své meze určované národně podmíněnými zvláštnostmi právního systému a jeho vývoje a společensko-ekonomických podmínek. Tyto zvláštnosti se uplatňují v tím větším rozsahu, čím více se určitá problematika nedotýká jen jednotlivé průmyslově-právní normy a zasahuje do nejrozličnějších oblastí právního řádu, což ve značné míře platí zvláště pro otázky využívání předmětů průmyslových práv a know-how ve vzájemných vztazích mezi členskými zeměmi.

Jestliže vycházíme ze shora uvedené úvahy, jeví se vhodné, aby zkoumání otázek sbližování cestou úprav národních průmyslově-právních předpisů se zaměřilo přednostně na dílčí otázky, které vytvářejí problematiku v rámci integračních vztahů, jak vyplývá z rozboru shora pod II. Má-li toto sbližování splnit svůj cíl, nemůže spočívat pouze ve formálním přejímání právních úprav v jedné či několika členských zemích již platných, nýbrž musí vycházet z výsledků prohloubeného zkoumání společensko-ekonomické podstaty a funkce jednotlivých průmyslově-právních institutů v socialistické společnosti z hlediska potřeb socialistické mezinárodní ekonomické integrace.

Zároveň nelze také přehlížet, že závažné rozdíly pramení i z rozdílné účasti jednotlivých členských zemí na mezinárodních mnohostranných úmluvách, jejichž ustanovení se stávají součástí právních řádů těchto zemí. Z tohoto hlediska je třeba při sbližování cestou úprav národního zákonodárství jednak brát zřetel na závazky, které pro jednotlivé státy vyplývají z různých druhů účasti na těchto úmluvách, jednak zkoumat do jaké míry by potřebného sblížení nemohlo být dosaženo již sjednocením účasti všech členských zemí RVHP na určitých širších mezinárodních mnohostranných úmluvách. V tomto směru nelze jistě podceňovat sjednocovací význam účasti všech členských zemí RVHP kromě MoLR na Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví. Aby však tato úmluva mohla v plném rozsahu přispívat k řešení otázek socialistické mezinárodní ekonomické integrace, bylo by vhodné, aby k ní přistoupilo i Mongolsko, a aby dále i Polsko a Kuba přistoupily k Stockholmské revizi, v jejímž textu se této úmluvy účastní ostatní členské státy RVHP. Obdobná situace se jeví v otázkách ochrany označení původu výrobků z hlediska účasti zejména na Lisabonské dohodě o ochraně označení původu a jejich mezinárodním

zápisu z r. 1958, kde by přístup dalších socialistických zemí k této úmluvě již sám o sobě mohl vést k potřebnému sblížení právních úprav.

B. Mezinárodní smlouvy mezi členskými státy

Již to, co jsme uvedli shora v závěru předchozích výkladů, prokazuje správnost výchozí úvahy, že jednotlivé vytčené cesty řešení problematiky socialistické mezinárodní ekonomické integrace v této oblasti nelze zkoumat odděleně a na sobě nezávisle, i když je nutno je od sebe jasně odlišovat. Zejména otázky úprav národního zákonodárství členských zemí a otázky účasti na mezinárodních smlouvách (popřípadě uzavírání dalších takových smluv) spolu úzce souvisejí. Zároveň je však třeba si ujasnit, že úprava národního průmyslově-právního zákonodárství ve směru unifikace není ve všech případech nezbytnou cestou řešení problematiky integrace, nýbrž jen jednou z možných cest. Téhož cíle, a to namnoze snadněji a s ještě pozitivnějšími důsledky pro integrační vztahy lze i při zachování zvláštností národních úprav dosáhnout použitím cesty mezinárodních smluv.

V tomto směru došlo v rámci plnění Komplexního programu již k uzavření mnohostranné Smlouvy o právní ochraně vynálezů, průmyslových vzorů, užitných vzorů a ochranných známek při uskutečňování hospodářské a vědeckotechnické spolupráce z 12. 4. 1973,¹⁰³⁾ která tvoří ovšem jen první krok na této cestě a zdaleka neřeší v potřebné šíři celou problematiku této spolupráce.

Zásadní význam má použití cesty mezinárodních úmluv mezi členskými zeměmi RVHP pro otázky zajištění průmyslově-právní ochrany nehmotných statků v jednotlivých členských státech. V tomto směru je v rámci plnění Komplexního programu v přípravě návrh Dohody o vzájemném uznávání zainteresovanými členskými státy RVHP autorských osvědčení nebo jiných právních forem ochrany socialistického typu používaných v těchto státech a Dohody o unifikaci požadavků na sestavování a podávání přihlášek vynálezů.¹⁰⁴⁾ V přípravě je rovněž již návrh Dohody o vzájemné právní ochraně údajů o původu zboží a označení původu.¹⁰⁵⁾ V souvislosti s přípravou této smlouvy by bylo vhodné zvážit, zda by účelu touto zvláštní smlouvou sledovaného nebylo možno dosáhnout již sjednocením účasti členských zemí na Lisabonské dohodě z r. 1958 (popřípadě zaměřením úsilí na její vhodnou revizi, která se připravuje), jak o tom byla shora již zmínka, a to zejména proto, že tuto ochranu ve vzájemném vztahu členských zemí RVHP je třeba zároveň sladit v zájmu zahraničního obchodu i s ochranou v širších mezinárodních vztazích.

Problematika, která vzniká z hlediska zajišťování průmyslově-právní

¹⁰³⁾ Vstoupila v účinnost 11. 7. 1973, pro ČSSR 6. 5. 1974 (vyhláška MZV č. 88/1974 Sb.).

¹⁰⁴⁾ Viz opatření ke spolupráci členských států RVHP v oblasti vynálezectví a patentnictví přijaté 69. zasedáním výkonného výboru RVHP, bod 1.1.

¹⁰⁵⁾ Viz opatření cit. pozn. 104, bod 1.4.

ochrany v socialistickém mezinárodním ekonomickém společenství zemí RVHP vzhledem k teritoriálnímu principu ovládajícímu tuto ochranu se týká jednak materiálního průzkumu jako součásti řízení o udělení právní ochrany, jednak samého udělování této ochrany, která se provádí v každé zemi zvláště.¹⁰⁶⁾

Otázku materiálního průzkumu nelze oddělit od otázky rozsahu požadované novosti. Tam, kde je novost teritoriálně omezena hranicemi konkrétního státu (ve většině zemí u průmyslového vzoru a s výjimkou mezinárodních známek i u ochranných známek, v obou případech s výhradou mezinárodní priority podle PUÚ), vyplývá nutnost teritoriálního odděleného průzkumu již z této národní průmyslově-právní úpravy. Jinak tomu je však tam, kde se průzkum provádí z hlediska celosvětového (obecně u vynálezu, v některých zemích i u průmyslového vzoru).¹⁰⁷⁾ V tomto směru uvedená problematika přímo volá po řešení nejen cestou spolupráce členských zemí při materiálním průzkumu (která může tvořit jen první etapu), ale přímo cestou vytvoření společných institutů právní ochrany.

Pokud jde o zmíněnou první etapu, došlo již k prvnímu kroku vytvořením Mezinárodního systému patentových informací (MSPI) v rámci Mezinárodní soustavy vědeckých a technických informací a pracuje se dále na vytvoření Mezinárodního systému automatizovaného zpracování bibliografických informací o patentových dokumentech pro socialistické země (ASBA). Předmětem studie je otázka účelnosti vybudování mezinárodního ústavu RVHP pro patentové rešerše a průzkum. Toto studium by nemělo být prováděno odděleně od zkoumání možnosti funkce širší mezinárodní spolupráce v oblasti patentové podle Smlouvy o spolupráci v oblasti patentů z r. 1970,¹⁰⁸⁾ kterou podepsalo celkem 35 států (z toho z členských států RVHP SSSR, Maďarsko a Rumunsko), a podle níž se Výbor pro vynálezectví SSSR má stát jedním z průzkumových úřadů. Vytváření zvláštního systému rešerší a průzkumu v rámci RVHP v případě, že by bylo možno počítat s brzkým zahájením funkce širokého mezinárodního systému PCT, který může současně vyhovět i širším zájmům mezinárodních styků v této oblasti, by bylo zbytečnou duplicitou.

Cílem pokud jde o zajištění právní ochrany vynálezů, průmyslových vzorů a ochranných známek na území celého socialistického ekonomického společenství zemí RVHP, je vytvoření společných institutů právní ochrany.¹⁰⁹⁾ Takové instituty mohou existovat vedle institutů národní právní

¹⁰⁶⁾ To se vztahuje ovšem pouze na ty instituty průmyslově právní, kde je ochrana formální povahy, což však, jak vyplývá z rozboru shora pod II, platí až na menší výjimky v této oblasti obecně.

¹⁰⁷⁾ I když u ochranných známek není takový průzkum předpokladem národní registrace známky, má širší mezinárodní rešerše důležitý význam z hlediska zájmů zahraničního obchodu.

¹⁰⁸⁾ Tato smlouva (označovaná PCT) nenabyla dosud účinnosti.

¹⁰⁹⁾ V opatření cit. v pozn. 104 se prozatím počítá pouze s vypracováním takového společného institutu pro právní ochranu vynálezů, stejné předpoklady pro takové spo-

ochrany a může být ponecháno volbě přihlašovatele, zda uplatní nárok na právní ochranu jen pro jednu zemi podle národního práva této země, či pro více zemí RVHP zároveň, popřípadě pro všechny země, které by k příslušné mezinárodní úmluvě přistoupily. Přitom není nezbytně nutné, aby k takové mezinárodní úmluvě přistoupily již při jejím uzavření všechny členské země; přístup a tím vytvoření společného institutu právní ochrany se může omezit i jen na určité státy uplatňující v určité oblasti shodné principy ochrany a splňující tedy z hlediska národního zákonodárství předpoklady vytvoření společného institutu. V tomto smyslu není proces vytváření společných institutů právní ochrany závislý na modifikaci průmyslově-právního zákonodárství pro celou oblast socialistické mezinárodní ekonomické integrace RVHP.

Cestou mezinárodních smluv bude konečně třeba řešit i otázku společných vynálezů, zlepšovacích návrhů a průmyslových vzorů vytvořených v rámci kooperace mezi subjekty různých členských zemí, i otázky ochranných známek pro výrobky a služby, které budou výsledkem kooperace uskutečňované v rámci integrace.

Cesta mezinárodních smluv mezi členskými státy RVHP, jež má pro řešení vymezené problematiky základní význam, se ovšem neomezuje jen na uzavírání smluv mnohostranných. Důležitou cestou může být i uzavírání smluv dvoustranných, popřípadě smluv mezi těmi z uvedených zemí, které vykazují shodné podmínky splňující předpoklady pro vytvoření určitého společného institutu (to platí pro určité země např. u vkusového průmyslového vzoru a u ochranné známky). Touto cestou lze etapově připravit i předpoklady pro uzavření širších smluv mnohostranných.

Při přípravě všech mezinárodních smluv je třeba dbát též toho, aby tyto smlouvy nebyly v rozporu se závazky, které pro jednotlivé země vyplývají ze smluv, na nichž se již účastní (srov. zejm. čl. 15 PUÚ, dovolující unijním zemím sjednávat odděleně mezi sebou jen takové zvláštní úmluvy, které neodporují ustanovením PUÚ).

C. Smlouvy mezi právními subjekty z různých členských zemí

Úprava smluvních vztahů mezi právními subjekty z různých členských zemí je základní cestou pro řešení otázek využívání průmyslově-právně chráněných nehmotných statků a know-how ve vzájemných vztazích v rámci mezinárodní socialistické ekonomické integrace. Ani tato cesta však musí být posuzována odtrženě od ostatních cest. Nelze přehlížet, že předpokladem, aby uvedené smlouvy mohly plnit na tomto úseku svou úlohu, je, aby byly pro využívání těchto předmětů v jednotlivých zemích vytvořeny ekonomické a právní podmínky, a to zejména z hlediska nejen hmotné zainteresovanosti tvůrců těchto nehmotných statků, ale i z hle-

lečné instituty jsou však splněny též u ochranných známek a do značné míry i u průmyslových vzorů.

diska hospodářské zainteresovanosti podniků na jejich zavádění.¹¹⁰⁾ Řešení těchto podmínek náleží nepochybně ze značné části do oblasti prostředků, o nichž jsme jednali shora pod A. a B.

V postupu vědeckotechnické revoluce nabývá v souladu se zdokonalením řízení socialistického hospodářství smlouva jako základní právní forma využívání průmyslově chráněných nehmotných statků a know-how v mezinárodních vztazích mezi jednotlivými členskými zeměmi RVHP stále většího významu. Principy bezplatného předávání zakotvené svého času v tzv. Sofijských dohodách byly postupně opuštěny.

V průmyslově-právní oblasti jde v podstatě o dva druhy smluv: smlouvu o převodu práv k nehmotným statkům průmyslově-právně chráněným a smlouvu licenční o předmětech práv k nehmotným statkům a o know-how. Pokud jde o první smlouvu, je již pojmově vyloučena u ochrany označení původu, u ochranných známek je přípustná pouze v zemích, jejichž zákonodárství vychází z principu volné převoditelnosti ochranných známek;¹¹¹⁾ omezení možnosti převodu práv vyplývajících z udělení právní ochrany na vynález, pokud je v jednotlivých zemích pro vynálezy podnikové a jiné vynálezy chráněné tzv. nevýlučnou právní formou ochrany stanoveno, se omezuje jen na vztahy vnitrostátní.

Vzhledem k zásadním odlišnostem, vyplývajícím z povahy nehmotných statků a jejich využívání nelze na žádnou z uvedených smluv, mají-li v rámci integrace plnit funkci, která jim v uskutečňování vědeckotechnické revoluce náleží, používat klasických typů závazkových smluv jako smlouvy kupní aj. Nelze proto bez nebezpečí používat na tyto smlouvy ani žádného z typů základních podmínek smluv, jež byly v rámci RVHP dosud vypracovány. Jak smlouva o převodu práv k nehmotným statkům průmyslově-právně chráněným, tak i licenční smlouva o využívání předmětů průmyslových práv a know-how se vyvinuly ve zvláštní smluvní typy.¹¹²⁾ Z hlediska potřeb účelné a efektivní kooperace v rámci mezinárodní socialistické integrace se jeví naléhavým úkol vypracovat základní podmínky převodu práv k nehmotným statkům průmyslově-právně chráněným a základní podmínky poskytování licencí k předmětům těchto práv a k know-how, které je třeba vypracovat diferencovaně podle jednotlivých předmětů.

Za účelem řešení právních otázek socialistické ekonomické integrace v oblasti průmyslově-právní byla při Poradě zástupců členských států RVHP pro právní otázky vytvořena pracovní skupina pro právní otázky spolupráce v oblasti vynálezů, ochranných známek, průmyslových vzorů a licencí. V rámci prací této pracovní skupiny byly dosud vypracovány

¹¹⁰⁾ Rovněž vypracování návrhů na hospodářskou zainteresovanost podniků na vytváření a zavádění vynálezů, zlepšovacích návrhů a průmyslových vzorů je součástí opatření přijatého na 69. zasedání výkonného výboru RVHP.

¹¹¹⁾ Viz výklady shora pod II E).

¹¹²⁾ Viz K. Knap, M. Opltová: Licenční smlouva. AUC Iuridica č. 1–2/1972; titíž autoři: Průmyslověprávní ochrana výsledků tvůrčí činnosti a jejich využití v socialistickém hospodářství. ČSKVŘ 1973; K. Knap: Lizenzvertrag als ein besonderer Vertragstypus. GRUR Intern. 6–7/1973.

návrhy čtyř licenčních typových smluv, a to: typová licenční smlouva obecné povahy, typová licenční smlouva o ochranných známkách, typová licenční smlouva o know-how a typová licenční smlouva o bezplatném předávání vědeckotechnických výsledků. Tyto návrhy byly schváleny na 11. zasedání Porady zástupců členských států RVHP pro právní otázky v říjnu 1974.¹¹³⁾

*

Seznam použité literatury

- Boguslavskij, M. M.: Voprosy avtorskogo prava v meždunarodnyh otnošenijach. 1973, Moskva, Izd. Nauka, 335 s.
- Caregorodcev, V. J.: Vybrané problémy socialistického práva k vynálezům a objevům. 1973, Vynálezy a zlep. návrhy č. 9, s. 385–391.
- Červjakov, V. I.: Právní ochrana sovětských ochranných známek v zahraničí. 1972, Vynálezy a ochr. známky č. 3, s. 183–184.
- Dorkin, A. I.: Sograšenie stran — členov SEV o pravovoj ochrane izobretanij. 1973, Voprosy izobretatelstva č. 10, str. 11–15.
- Dorkin, A. I.: Problemy integracij pravovoj ochrany izobretenij v ramkach RVHP. 1973, Voprosy izobretatelstva č. 5, s. 3–7.
- Dorkin, A. I., Matvejev, G. A.: Ekonomická integrace zemí RVHP a některé problémy vynálezeckého práva. 1971, Vynálezy a ochranné známky č. 2, s. 96–100.
- Ježek, Jiří: Právní ochrana společných vynálezů a objevů vzniklých při mezinárodní vědeckotechnické spolupráci socialistických států. 1972, Vynálezy a ochranné známky č. 4, s. 216–220.
- Ježek, Jiří: Mezinárodní dohody o vědeckotechnické spolupráci. 1971, Časopis pro mezinárodní právo č. 2, s. 136–146.
- Karajanov, Pavel: Význam právní ochrany označení původu pro socialistické země. 1972, Vynálezy a ochr. známky č. 2, s. 105–111.
- Kastler, R., Lengwinat, K., Pogodda, H., Winkelbauer, E.: Der Austausch wissenschaftlich-technischer Ergebnisse innerhalb der sozialistischen Wirtschaft. 1967, Der Neuerer, s. 514–524.
- Knap, K.: Vztah ochrany autorskoprávní k ochraně průmyslověprávní. 1970, Aktuál. otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního č. 1, s. 14–27.
- Knap, K.: Ochrana označení původu výrobků. 1974, Soc. zákonost č. 4, s. 207–215.
- Knap, K.: Lizenzvertrag als ein besonderer Vortragstypus. 1973, GRUR Internat. č. 6.
- Knap, K., Opltová, M.: Průmyslověprávní ochrana výsledků tvůrčí činnosti a jejich využití v socialistickém hospodářství. 1973, Praha, Československý komitét pro vědecké řízení.
- Knap, K., Opltová, M.: Právní formy ochrany vynálezů v socialistickém právním řádu. 1971, Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního, č. 1, str. 9–45.
- Knap, K., Opltová, M.: Licenční smlouva. 1972, Praha, AUC, str. 5–125.
- Kohout, Alexej: K přípravě programu RVHP v právní oblasti. 1971, Časopis pro mezinárodní právo, č. 1, str. 68–71.
- Krauszová, Valéria: Právna ochrana priemyslných vzorov a modelov. 1972, Praha, Ústav pro patenty a vynálezy, 304 str.
- Kulakov, J. I., Gorlenzo, S. A.: Sotrudničestvo stran — členov SEV v oblasti pravovoj ochrany tovarnych znakov, promyšlennych obrazcov i naimenovanij proischoždenija. 1974, Voprosy izobretatelstva, č. 6, str. 26–31.

¹¹³⁾ Přílohy protokolu 11. zasedání Porady.

- Kunz, Otto: Vynálezy v mezinárodním právu. 1966, Praha, Academia, 266 str.
- Kunz, Otto: Spolupráce ústředních úřadů a organizací socialistických zemí v oblasti technického rozvoje, zejména v oblasti vynálezectví. 1971, Časopis pro mezinárodní právo, č. 3, str. 257–269.
- Kunz, Otto: Některé otázky činnosti zemí RVHP v oblasti rozvojové techniky v rámci socialistické hospodářské integrace. 1971, Časopis pro mezinárodní právo, č. 3, str. 276–279.
- Kunz, Otto, Opletal, J.: Integrační snahy v oblasti průmyslových práv. 1971, Praha, AIPPI, 48 str.
- Lebeděv, L. A.: Dogovor o patentnoj kooperacii i regionalnyje soglašenija o pravovoj ochrane izobretenij. 1973, Voprosy izobretatelstva, č. 7, str. 13–19.
- Luby, Štefan: Vytvorenie vynálezu ako skutočnosť spôsobujúca vznik práv na vynález. 1970, Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního, č. 2.
- Luby, Štefan: Vynálezy vytvorené v pracovnom pomere. (Komparatist. studie.) 1971, Právny obzor, č. 10, str. 981–992.
- Maksarev, J. E.: Sotrudničestvo stran — členov SEV v oblasti izobretatelstva. 1974, Voprosy izobretatelstva, č. 6, str. 3–8.
- Opltová, Milena: Změna subjektu známkového práva z hlediska čs. právní úpravy. 1970, Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního, č. 1.
- Pitovranov, J. P.: Aktuálne problémy rozvoja právnej ochrany vedeckotechnických výdobytkov v rámci socialistickej ekonomickej integrácie členských krajín RVHP. 1973, Právny obzor, č. 90, str. 840–849.
- Püschel, Reinhard: Urheberrechtliche und patentrechtliche Fragen der wissenschaftlichen Information. 1974, Staat und Recht, č. 4, str. 489–493.
- Ringl, A.: Spolupráce členských států RVHP ve vynálezectví a zlepšovatelství. 1974, Vynálezy a zlepš. návrhy, č. 5, str. 165–167.
- Rybárik, Karol: Zamestnanecký vynález. 1971, Bratislava, 244 str.
- Rybárik, Karol: Zmluva o právnej ochrane vynálezov, priemyslných a užitných vzorov a ochranných známok pri vykonávaní hospodárskej a vedeckotechnickej spolupráce medzi štátmi RVHP. 1973–1974, Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního, str. 93–100.
- Sborník referátů ze sympozia v Krakově v roce 1972. Studia cywilistyczne. Tom XXI — Problèmes du droit des inventions et du droit d'auteur.
- Staszko, N.: Ochrona własności przemysłowej w Polsce i aktualne tendencje ustawodawstwa krajów socjalistycznych. 1973, Katowice, Zeszyty Naukowe Univer. Śleskiego, Własność przemysłowa w Polsce.
- Svjadosc, J. J.: Pravovaja ochrana tovarnyh znakov v evropejskich stranech — členov SEV. 1972, Voprosy izobretatelstva, č. 3, str. 26–30.
- Válek, J., Dušek, R.: Účelnost vzájemného přihlašování vynálezů mezi socialistickými zeměmi. 1973, Vynálezy a zlepš. návrhy, č. 9, str. 407–409.
- Winklbauer, E., Kastler, R.: Zum wissenschaftlich-technischen Rechtsschutz. 1970, Berlin, Wiss. Humboldt-Univ., str. 117.

КАРЕЛ КНАП, МИЛЕНА ОПЛТОВА

Правовые проблемы социалистической международной экономической интеграции в области промышленных прав

РЕЗЮМЕ

1. Определение проблематики

Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции стран-членов СЭВ в качестве одной из основных целей интеграции в рамках международного социалистического содружества предусматривает содействие осуществлению научно-техни-

ческой революции. Согласно этой цели на первый план выдвигается необходимость сотрудничества в области науки и техники, обеспечение результатов исследований и определение порядка и условий их взаимобмена.

Возникающие в этой связи экономические проблемы нельзя изучать в отрыве от правовых проблем. Хотя и речь идет о правовых вопросах, затрагивающих по своей природе различные правовые интересы и сферы и охватывающих в области прав на нематериальные блага, в частности и авторское право и так назыв. родственные права, а помимо этой области и право конкуренции, центр тяжести этих вопросов смещается в сферу промышленно-правовой охраны. В отношении промышленных прав зафиксированных в системе правопорядка стран-членов СЭВ научное изложение ориентируется на рассмотрение вопросов изобретательского права, права на рационализаторское предложение, на промышленный образец, на товарный знак и права на обозначение происхождения товара. В процессе изучения правовых институтов общественного применения нематериальных благ рассматриваются также вопросы know-how.

Основные правовые проблемы в области промышленно-правовой охраны вытекают из территориального принципа, на котором эта охрана и основана, а также из различной степени участия отдельных государств в многосторонних международных договорах в этой области или же во вновь отредактированных текстах этих же договоров.

Правовые вопросы социалистической международной экономической интеграции в области промышленных прав представляется возможным разделить на две группы, первая из которых охватывает вопросы промышленно-правовой охраны нематериальных благ, а вторая — использование нематериальных благ в их взаимном соотношении в рамках международной социалистической экономической интеграции. Вопросы обеих групп имеют своей целью обеспечение охраны и (или) взаимное использование не только нематериальных благ, созданных в результате деятельности субъектов одной из стран-членов СЭВ, но и нематериальных благ созданных общим усилием субъектов разных стран-участниц СЭВ, возможно и в общих рабочих центрах.

II. Институт промышленных прав в отдельных странах-членах СЭВ

Любая попытка относительно разрешения выдвинутых вопросов должна обязательно исходить из углубленного сопоставления правовых регламентаций, имеющих силу в данной области в отдельно взятых странах и из позиции этих стран, занимаемой ими по вопросам международной промышленно-правовой охраны. Наряду с этим нельзя и в этой области пренебрегать различиями, берущими свое начало из наличия отличий в общественном развитии вообще, в частности из отличий в области правового развития и основ правовой культуры, которые проецируются не только в разном образе тех или иных правовых институтов, их предмета, природы и содержания, но и в отношении определения понятий, для которых в разных социалистических странах зачастую используются схожие обозначения с различным содержанием.

Под углом зрения законодательства отдельных стран-членов СЭВ из приведенного анализа проистекают следующие проблемы социалистической международной экономической интеграции:

а) В области изобретательского права основной проблемой является тот факт, что признание охраны зависит от решения соответствующих национальных органов, задача которого производится на основании подачи самостоятельных заявок в каждой отдельно взятой стране. Серьезность этой проблемы возрастает в связи с наличием различий в управлении (особенно в отношении осуществления проверки) и в объеме охраны, предоставляемой в связи с освоением процесса производства. Не следует также упускать из виду некоторые различия в изъятиях охраны и значительный разрыв в отношении срока длительности правовой охраны.

И напротив, тот факт, что между законодательством отдельных стран имеются значительные различия в отношении видов и содержания правовых форм осуществления охраны изобретений, особенно по вопросам исключительности и совместности, не вызывает более серьезных проблем в этом направлении и прежде всего потому, что совместимость, будучи зафиксированной в отдельных законодательных

актах, имеет силу только в рамках национальной социалистической экономики и что в результате вторжений в исключительность на пользу социалистических организаций тех государств, которым присуща лишь так назыв. исключительная форма правовой охраны, имеет место значительное сближение обеих форм. Однако некоторые трудности могут возникнуть в этой связи по причине того, что обязанности по использованию охраняемого изобретения и примыкающие к ним санкции предусмотрены по-разному. Наличие разноречия по вопросам регламентации института предшествующего пользователя также влечет некоторые осложнения. Ввиду различий в регламентации понятия и режима изобретений, сделанных в пределах предприятий, с точки зрения интеграции возникает особая проблема в тех случаях, когда в работе по изобретению в рамках социалистической организации той или иной страны принимают участие и субъекты других стран-членов СЭВ.

б) В области права на рационализаторское предложение в качестве основной проблемы интеграции является наличие серьезных различий в урегулировании национальными законодательствами вопросов определения предмета рационализаторского предложения, сказывающихся в том, что рационализаторское предложение, считающееся таковым в одном из государств, не обязательно должно носить такой характер в другом государстве, в котором имеет место реализация такого предложения. Значимость и объем этой проблемы возрастает в тех случаях, когда разработка рационализаторского предложения будет иметь место в связи с осуществлением интеграционного сотрудничества при участии субъектов из различных стран-членов СЭВ.

в) В области прав на промышленный образец между законодательством стран-членов СЭВ имеет место ряд существенных различий, из числа которых, однако, лишь некоторые имеют значение с точки зрения международной социалистической экономической интеграции. Самыми серьезными в этом отношении являются принципиальные различия, касающиеся понятийных признаков (выливающиеся в отлучия в самой природе образцов), что приводит к серьезным препятствиям по осуществлению охраны одного и того же предмета в различных странах и к различиям в сроках длительности этой охраны. Территориальный принцип, с которым связана необходимость постановки вопроса о принятии соответствующего решения (осуществления проверки и разбирательства) в каждой из стран в отдельности, выдвигает и здесь в связи с правовой охраной, основанной на принятии решений национальными органами, ряд схожих по своей природе вопросов с вопросами в области изобретений. Поскольку речь идет о различиях в содержании правовых форм охраны (исключительность или совместимость), можно сделать аналогичные выводы как и в отношении права на изобретение. Вопросы, касающиеся институтов более широкой обязательной лицензии или применения в обязательном порядке, а также прав предшествующего пользователя, представляют собой частичный круг проблем.

г) И в области права на товарные знаки возникает ряд проблем из самого характера охраны, предоставляемой в каждой из отдельных стран и из факта, что проверка предшествующая регистрированию производится в основном только с позиций данной страны. Здесь же имеют место значительные различия в положении отдельных стран в международном праве товарных знаков, проявляющемся особенно и в том факте, что в Соглашении о международной регистрации товарных знаков, подписанном в Мадриде, которым учрежден институт особых международных знаков, участвуют только некоторые из стран СЭВ. В отношении категорий товарных знаков возникают проблемы в связи с тем фактом, что категория союзных знаков принята только в некоторых странах-членах СЭВ, причем эта категория может сыграть в процессе интеграции важнейшую роль. Серьезные проблемы возникают в связи с наличием различий между правом отдельных стран по вопросам обязательного применения товарных знаков, их перевода и лицензий на товарные знаки. Здесь же возникают особые проблемы в связи с вопросами охраны и применения товарных знаков, появившимися в процессе интеграционной кооперации хозяйственных субъектов из различных стран-членов СЭВ.

д) В области охраны обозначения происхождения товаров основа проблем заложена уже в самом различии между участием отдельно взятых стран-членов СЭВ в многосторонних международных соглашениях влекущем с учетом характера этой

охраны еще более серьезные последствия, чем в вышеуказанных областях. Вопросы формы правовой охраны (с точки зрения формальности или неформальности) имеют в этой связи лишь второстепенное значение.

III. Пути разрешения правовой проблематики социалистической международной экономической интеграции в области промышленных прав

Разрешение правовой проблематики социалистической международной экономической интеграции в области промышленных прав представляется целесообразным, в частности, по трем направлениям: сближение национальных правовых регламентаций, заключение международных договоров (на межгосударственном уровне) и договоров между правовыми субъектами из различных стран-членов СЭВ. Однако обособленное и без какой-либо взаимозависимости изучение этих направлений представляется невозможным; они взаимно обусловлены, дополняются и в итоге своего воздействия переплетаются.

Процесс сближения промышленно-правовых регламентаций имеет свои естественные границы, определяемые национально обусловленными особенностями законодательства и его развития, а также особенностями общественно-экономических условий. Эти особенности сказываются на практике тем более, чем больше та или иная проблематика касается не только одного промышленно-правового нормативного акта, но затрагивает самые различные области законодательства. Учитывая различную степень участия отдельных стран-членов СЭВ в международных многосторонних соглашениях, правила которых становятся составной частью правопорядка этих стран, и впредь необходимо в процессе сближения национальных законодательств принимать во внимание обязательства, вытекающие для государств из разнообразности их участия в этих соглашениях, а также изучать вопрос о том, в какой мере удалось бы достичь нужного сближения уже в порядке объединения участия всех стран-членов СЭВ в тех или иных более широких международных соглашениях.

Регламентация национального промышленно-правового законодательства в отношении его унификации не является при всех обстоятельствах неизбежным путем решения проблем интеграции, а только одним из возможных путей. Такой же цели можно достичь и путем заключения международных соглашений, причем значительно легче и с более позитивными последствиями для интеграционных отношений и при особом учете особенностей национальных регламентаций. В этом направлении следует продолжать усилия начатые в связи с заключением Соглашения о правовой охране изобретений, промышленных, общепользовательных образцов и товарных марок в процессе осуществления экономического и научно-технического сотрудничества от 12. 4. 1973 года. Под углом зрения проблем, вытекающих из произведенного анализа, этот путь имеет принципиальное значение для решения вопросов по обеспечению промышленно-правовой охраны нематериальных благ в отдельных странах-членах СЭВ, причем не только посредством сотрудничества этих стран в процессе фактического обследования, но и через посредство выработки общих институтов правовой охраны. Такие институты могли бы существовать наряду с институтами национальной правовой охраны, причем заявителю можно было бы предоставить свободный выбор относительно осуществления охраны только в одной из стран согласно ее национальному законодательству или в нескольких либо во всех странах СЭВ, присоединившихся к соответствующему международному соглашению. Присоединение всех государств, являющихся членами СЭВ, к такого рода международному соглашению уже с момента его заключения отнюдь не является безусловно необходимым; присоединение и тем самым принятие общего института правовой охраны может быть ограничено участием в этом только определенных государств, применяющих в той или иной области сходные принципы охраны и удовлетворяющих с учетом национальных законодательств необходимые предпосылки для выработки общего института.

Путем международных договоров необходимо будет решать также и вопросы относительно нематериальных благ, возникающие в кооперации между субъектами разных стран-членов СЭВ в процессе интеграции.

Линия международных договоров между странами-членами СЭВ не означает собой заключение только многосторонних договоров. Важное значение имеют в этом отношении и двусторонние договоры между странами, в которых налицо сходные условия. В таком порядке можно поэтапно создать также предпосылки для последующего заключения многосторонних договоров.

Основным путем решения вопросов по использованию охраняемых в промышленно-правовом порядке нематериальных благ и know-how во взаимных отношениях в рамках социалистической международной экономической интеграции и впредь остается регламентация договорных отношений между правовыми субъектами из разных стран-членов СЭВ. Для того, чтобы договор, приобретающий в этом отношении в процессе совершенствования управления социалистической экономикой все большее значение, мог в этой области выполнять свою функцию, необходимо для использования этих результатов в отдельных странах создать экономические и правовые предпосылки, в частности и с точки зрения материальной заинтересованности создателей этих нематериальных благ и экономической заинтересованности предприятий в отношении их внедрения.

Учитывая принципиальные отличия, вытекающие из природы нематериальных благ и их использования, нельзя ни к одному из договоров в данной области применить традиционные виды обязательных договоров, ни их разновидности. Как договор о переводе прав на нематериальные блага, так и лицензионный договор об использовании предметов промышленных прав и know-how получили дальнейшее развитие, образовав договоры особых видов. С точки зрения потребностей кооперации в рамках социалистической международной интеграции в качестве насущной задачи является разработка основных условий этих договоров, причем дифференцированно по отдельным взятым предметам.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1 — 1976

Redakční rada časopisu: prof. dr. Z. Lukeš (předseda),
dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. E. Kučera,
doc. dr. J. Nezkusil, doc. dr. J. Švestka

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha, 1976

Ediční referentka PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání 1. Kčs 10,—

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA
UNIVERSITATIS CAROLINAE --
IURIDICA

Vyšlo od roku 1963:

Malý Karel, dr., Pozemkové zákony
Říjnové revoluce

Cepelka Cestmír, dr., Les conséquences
juridique du délits en droit inter-
national contemporain (francouzsky)

Radvanová Senta, dr., Rozvod man-
želství v čs. právu

Císařová Dagmar, dr., Obhájce v čs.
trestním řízení

Kučera Zdeněk, dr., Suretyship in
private international law (anglicky)

Kincl Jaromír, dr., Studie o otrocích,
kolónech a propuštěncích ve vizigót-
ském státě 5.-8. století

Lukeš Zdeněk, dr., Obecné a spe-
ciální zmocnění ve správě na úseku
ochrany veřejného pořádku

Štajgr František, dr., Některé teore-
tické otázky civilního práva proces-
ního

Kučera Eduard, dr., Marx a Engels
o proletářské politické společnosti

Cížková Věra, dr., Socialistické ma-
jetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm ně-
mecké říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K zásadním ry-
sům a tendencím právní úpravy pra-
covní doby

Fiala Josef, dr., Spory vznikající
z podnětu výkonu rozhodnutí (exe-
kuční spory)

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zá-
sad mírového soužití

Bakeš Milan, dr., Měnové vztahy a
jejich právní problematika

Švestka Jiří, dr., Osvojení v česko-
slovenském právním řádu

Císařová Dagmar, dr., Aktuální pro-
blémy dokazování v trestním řízení

Publikace lze obdržet nebo objednat
v knihovně právnické fakulty Uni-
versity Karlovy, 116 40 Praha 1, nám.
Curieových 7.

